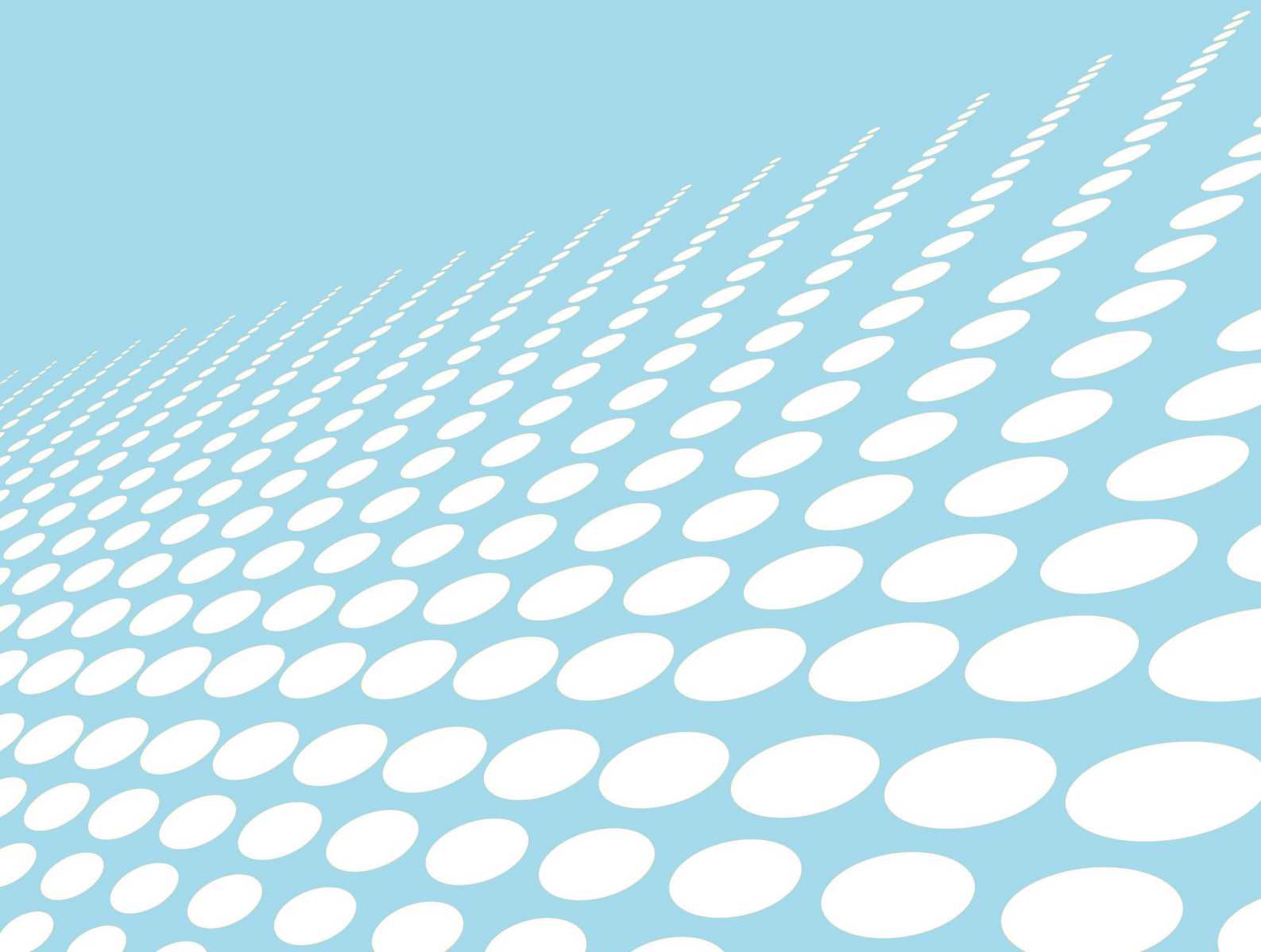

Terminologické fórum III.

Zborník z vedeckej konferencie

**Katedra sociálnych a humanitných vied FSEV
UNIVERZITA ALEXANDRA DUBČEKA V TRENČÍNE**

**Inštitucionálny člen
CASAJC/CERCLES**

Študentská 2, 911 50 Trenčín

**pod záštitou dekana
FSEV**

doc. Mgr. Sergeja Vojtoviča, DrSc

**v spolupráci so Žilinskou univerzitou, FPV, Katedrou anglického jazyka
a literatúry**

zorganizovala

dňa 4. novembra 2010

3. medzinárodnú vedeckú konferenciu

TERMINOLOGICKÉ FÓRUM 3

s ústrednou témou „Quo vadis terminológia?“

Názov: Zborník príspevkov z Medzinárodnej vedeckej konferencie

Terminologické fórum III., s ústrednou témou „Quo vadis terminológia?“

Vydala: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Katedra sociálnych a humanitných vied

Schválil: dekan FSEV TnUAD v Trenčíne ako recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie

Editor: PhDr. Ingrid Cíbiková, PhD.

Recenzenti: 1. doc. PhDr. Alojz Keníž, CSc.

2. Mgr. Michal Dvorecký, PhD.

Jazykovo-štylistická recenzia: PhDr. Lenka Mandelíková, PhD.

Grafická, formálna a programová úprava:

Boris Cíbik, Bc. Andrej Živčic, PhDr. Ingrid Cíbiková, PhD.

Rok vydania: 2011

Vydanie: prvé

ISBN 978-80-8075-478-5

EAN 9788080754785

Rozsah: 180 strán

Zborník venujeme spomienke na našu milú kolegyňu, Nad'ku Štefkovú

Register príspevkov:

Úvodné slová, Ingrid CÍBIKOVÁ	5
Terminologický výskum na slovensku , Edita GROMOVÁ	8
Perspektívy rozvoja terminológie, Zora JURČACKOVÁ	18
Terminológia a terminografia z pohľadu, Andrej RÁDY	25
Terminológia verejnej správy , Nadežda ŠTEFKOVÁ, Marketa ŠTEFKOVÁ	30
Súčasný trendy vývoja vedeckej terminológie, Ján STOFFA	40
Prefixy a prefixoidy v pojmosloví el. vzdelávania, Ján STOFFA, Veronika STOFFOVÁ	48
Prefixoidy v ekonomickom pojmosloví, Ján STOFFA, Ján MICHALKO	58
K obraznosti v anglických lekárskejších textoch, Helena PETRUŇOVÁ	68
Přístupy k výuce terminologie v rámci , Michal KUBÁNEK, Josefína ZUBÁKOVÁ	73
Obraznosť a terminologickosť, Mária POLČICOVÁ, Dagmar ŠKVARENINOVÁ	82
Frazeologické prvky v terminológii, Lucia ROSENBAUM FRANKOVÁ	90
Metafora vo výučbe jazyka, Zuzana FISCHEROVÁ	100
Riešenie nesúladu v terminológii vedy, Marián AMBROZY	107
Text ako centrálny element odborného jazyka, Michal DVORECKÝ	115
Semantic aspects of some words related to, Dalibor MIKULÁŠ	123
Юридическая терминология и политическая , Pavel SIMASHENKOV	131
Výskum jazykovednej terminológie, Katarína CHOVANCOVÁ, Vlasta KŘEČKOVÁ	143
K činnosti slovenskej terminologickej siete, Rastislav POPELKA	149
Defektné texty a terminológia určená na preklad, Ingrid CÍBIKOVÁ	154
Špecifická konotácia vojenských tém, Anita HUŤKOVÁ, Petra STRNÁDOVÁ	168
Záverečné slová, Ingrid CÍBIKOVÁ	178

Terminologické fórum II.

Úvodné slová

Ingrid **CÍBIKOVÁ**

Sme radi, že sa na pôde Katedry sociálnych a humanitných vied v Trenčíne v spolupráci s Katedrou anglického jazyka a literatúry v Žiline opätovne podarilo zorganizovať už tretie zo série tradičných diskusných fór na tému terminológie, terminografie, translológie a odbornej komunikácie.

Plodnej diskusie sa zúčastnili skúsení, ale aj mladí vedeckí pracovníci, ktorí sa zaoberajú terminológiou a prekladom, didaktikou prekladu, ako aj prekladatelia a tlmočníci z praxe, akademickí odborníci a študenti nielen zo Slovenska, ale aj Českej republiky a Ruskej federácie. Milými, čestnými a nezastupiteľnými hosťami boli pán doc. Mgr. Sergej Vojtovič, DrSc., dekan FSEV, pani PhDr. Eva Živčicová, PhD, vedúca katedry SaHV, pani PaedDr. Elena Kačalová, riaditeľka odboru literatúry, knižnej kultúry a štátneho jazyka a sekcie umenia z Ministerstva kultúry SR, pán PhDr. Andrej Rády z Jednoty tlmočníkov a prekladateľov v Prahe, pán Mgr. Rastislav Popelka z Kancelárie GR pre preklad v Bratislave v Zastúpení EK na Slovensku, prekladatelia a kolegovia z Valašského Meziříčí, Ostravskej a Žilinskej univerzity, ktorí prispeli do konštruktívnej diskusie konferencie.

Predkladaný zborník obsahuje príspevky prednesené na tretej medzinárodnej vedeckej konferencii. Ústredná téma konferencie „Quo vadis terminológia?“ sa niesla celým podujatím. Účastníci konferencie sa zamýšľali nad minulým, súčasným a budúcim stavom terminologickej kultúry a gramotnosti na Slovensku, v Európskom priestore a vo svete, riešili problémy tvorby a štandardizácie termínov. Zamýšľali sa nad realitou v oblasti odbornej komunikácie, nad vplyvom médií a reklám a kládli si otázku, prečo prednášajúci odborník (lekár, informatik, technik....) už nemá potrebu pomenovať, definovať a vysvetliť študentom základné termíny v materinskom jazyku, ale ihneď ich nahrádza angličtinou. Účastníci konferencie na základe skúseností zo sveta a z niektorých európskych štátov neustále volajú a dožadujú sa pomoci zo strany kompetentných štátnych orgánov a ministerstiev. Na Slovensku totiž nepostačuje na zlepšenie terminologickej gramotnosti a kultúry len zanietenosť jednotlivcov z akademickej pôdy, SAV a GR pri EK. Prekáža nám aj pretrvávajúci nezáujem odborníkov a zákonodarcov.

Potešilo nás, že k otázkam terminológie sa vyjadruje čoraz viac odborníkov už aj z mladšej generácie, ktorí vnášajú do translologického výskumu na Slovensku nový pohľad. Terminológia ako veda sa zdá byť atraktívna už aj na Slovensku. O aktuálnosti témy svedčí aj veľký počet príspevkov, ktoré obsahuje posudzovaný zborník. Diskutérom sa podarilo veľmi výstižne zachytiť viaceré impulzy, ktoré aktivizujú terminologický výskum a terminografickú prácu v slovenskom priestore. V dišpute sa odrazili skúsenosti praktizujúcich prekladateľov a tlmočníkov, nezabudli na profesiu „terminológ“, ktorá v slovenskom priestore v podstate neexistuje a supľujú ju často prekladatelia a odborníci, ktorí neovládajú zásady terminologickej práce, objasňovali odporúčania pre terminologickú prax nielen v procese edukácie, upozorňovali na najčastejšie prekladateľské chyby vyplývajúce z neznalosti terminológie.

Organizovaním diskusných fór sa kontinuálne usilujeme o nadviazanie spolupráce s akademickými, výskumnými a štátnymi inštitúciami za účelom tímového

riešenia konzistentnosti terminológie a následného prekladu z rôznych tematických oblastí. Leží nám na srdci jazykové dedičstvo a jeho budúcnosť.

Veríme, že diskusné terminologické fóra organizované na pôde Trenčianskej univerzity a ich pokračovania vo forme konferencií v pravidelných dvojročných intervaloch prispievajú k riešeniu problematiky súčasného stavu terminológie, k výmene skúseností, k moderným svetovým a inovačným metódam terminologickej práce a terminologického manažmentu, k harmonizácii terminológie na základe medzinárodných terminologických noriem, k efektívnej tímovej kooperácii odborníkov a lingvistov v projektoch a v slovníkovej tvorbe a ich záslužnú prácu vyslyšia aj štátne orgány.

Dúfame, že naše aktivity prinesú efektívne výsledky nielen v oblasti vzdelávania odborníkov, prekladateľov a tlmočníkov, ale prispievajú taktiež k štandardizácii terminológie rôznych vedných oblastí a k odbornému porozumeniu vôbec. Pojmovo orientovaná terminológia by mala byť fundamentálnym pilierom prípravy študentov na povolanie tak ako prekladateľa a tlmočníka, tak aj odborníka, súčasťou výučby odborného jazyka na univerzitách, jednotným a základným kameňom prednášok, seminárov a konzultácií, základným kameňom vedného odboru a odbornej komunikácie na národnej a nadnárodnej úrovni.

**TERMINOLOGICKÝ VÝSKUM NA SLOVENSKU
- MINULOSŤ, PRÍTOMNOSŤ, BUDÚCNOSŤ**

TERMINOLOGICAL RESEARCH IN SLOVAKIA
– THE PAST, PRESENT, AND FUTURE

Edita **GROMOVÁ**

Úvod

V našom príspevku sa zameriame na aspekty terminologického výskumu na Slovensku s presahom do oblasti translatológie, konkrétne prekladu odborných textov. Oba tieto výskumy – terminológia i translatológia sa pretínajú v bode, ktorý predstavuje pragmatika oboch výskumov, t.j. využiteľnosť ich výsledkov pre potreby praxe. Terminológia je súčasťou teórie odborného prekladu a teória odborného prekladu by mala byť rešpektovaná aj ako súčasť terminológie a terminografie.

Teória prekladu odbornej literatúry a terminológia

Na tomto mieste si treba položiť otázku, či teória odborného prekladu reflektuje požiadavky praxe, či môžeme byť spokojní s kvantitou, ale hlavne kvalitou slovníkovej literatúry pre preklad odborných textov a stavom výskumu v oblasti terminológie a terminografie, ktoré úzko súvisia s odborným prekladom. Túto otázku sme si kládli už v štúdiu Teória a didaktika prekladu odborných textov (2002, s. 191 – 198). Zamýšľame sa v nej okrem iného aj nad stavom slovenskej terminológie ako náuke o termínoch a náuke o tvorbe terminologických slovníkov alebo súborov termínov – terminografii. V štúdiu ďalej konštatujeme, že terminologické slovníky, ktoré majú prekladatelia odborných textov k dispozícii, nemajú pre prekladateľov veľkú hodnotu, pretože len málokto rešpektujú potreby prekladateľa. Chýbajú prekladové odborné slovníky, ktoré prihliadajú na kontextové faktory. Na túto bolesť našich terminologických slovníkov prekladatelia často poukazovali aj v minulosti (pozri Kollár, 1999, s. 7), ale ani dnes nevidíme v tomto smere väčší pokrok pri zostavovaní slovníkov, či elektronických databáz.

Hoci lexikografia ako odbor má u nás dlhú tradíciu, o čom svedčia pozoruhodné lexikografické diela (napr. Veľký rusko-slovenský slovník a neskôr aj Veľký slovensko-ruský slovník publikované v 70. – 90. rokoch 20. storočia), skúsenosti tvorcov tohto slovníka sa pri tvorbe terminologických prekladových slovníkov veľmi nevyužívajú, hoci slovenská lexikografická škola má prepracovanú a na Veľkom rusko-slovenskom slovníku odskúšanú metodiku tvorby dvojjazyčných slovníkov, založenej na ekvivalentácii. E. Sekaninová, jedna z autoriek tohto slovníka, považuje za ústredný problém dvojjazyčnej lexikografie porovnanie jednotlivých jazykových jednotiek, t.j. určenie ich ekvivalentov v cieľovom jazyku (Sekaninová, 1993, s. 44 v Mügllová, 2009, s. 244).

V poslednom období sme na Slovensku svedkami nárastu prekladov vedeckej a odbornej literatúry, čo by malo byť spojené aj s vydávaním kvalitnejších a v prekladateľskej praxi využiteľnejších slovníkov ako aj s vytváraním kvalitnejších terminologických databáz, ktoré by uľahčovali prácu prekladateľa. Na Slovensku by sa na dosiahnutie týchto cieľov žiadala sústredenejšia a koordinovanejšia práca v oblasti terminológie a terminografie, čo by umožnilo prekladateľom využívať terminologické slovníky a databázy efektívnejšie. O tomto probléme sa vie už dávno – napr. V. Křečková na dôležitosť tvorby dvojjazyčných terminologických heslárov, ktoré, „ak sú kvalitné a dôveryhodné, podstatne uľahčia prácu prekladateľa odbornej literatúry“, upozorňuje vo svojej štúdiu o tvorbe slovensko-francúzskych terminologických heslárov ešte v 90. rokoch 20. storočia (1999, s. 74) – ale zatiaľ a veľmi nepokročilo.

Súčasný stav výskumu v oblasti terminológie, terminografie a odborného prekladu na Slovensku

V ostatnom desaťročí sa oživil záujem o systematický výskum v oblasti terminológie a terminografie, pričom sa nadväzuje na tradície slovenskej lexikografickej a terminologickej školy reprezentovanej prácami J. Horeckého (1956), I. Masára (1991) a E. Sekaninovej (1993). Teoretický záujem o danú problematiku vychádzal z potrieb praxe. Pred vstupom do Európskej únie Slovensko muselo preložiť legislatívu EÚ – *acquis communautaire* (cca 100 000 strán textu). Odborníkom sa ponúkal na spracovanie zaujímavý materiál – či už z hľadiska translatologického alebo terminologicko-terminografického. Najlepšie tieto nové iniciatívy v oblasti terminologického výskumu vidno na témach vedeckých projektov a dizertačných prác, ale aj vznikom na terminológiu a odborný jazyk zameraných vedeckých podujatí (napr. konferencie Slovenskej terminologickej siete – STS, vedecká konferencia Terminologické fórum I, II, III organizované Trenčianskou univerzitou A. Dubčeka v Trenčíne, konferencie Odborný preklad v zjednotenej Európe organizované Univerzitou Mateja Bela a Jednotou tlmočníkov a prekladateľov, pravidelné semináre o odbornom preklade organizované Slovenskou spoločnosťou prekladateľov odbornej literatúry).

Okrem vedeckých podujatí sa problematike terminológie v rozličných súvislostiach venuje pozornosť aj v doktorandských prácach. V nasledujúcej časti spomenieme niekoľko dizertačných prác a podujatí, ktoré sa venovali tejto problematike priamo, či nepriamo a ktorých výsledky prispeli k lepšiemu rozpracovaniu oblasti terminológie na Slovensku ako aj k profesionálnejšiemu prístupu k tvorbe terminologických slovníkov a databáz.

Zrejme prvou dizertačnou prácou, ktorá sa na Slovensku venovala terminológii EÚ bola práca A. Hajikovej *Anglická a slovenská terminológia Európskej únie* (2003). Práca reagovala práve na situáciu tvorivého procesu vzniku slovenskej inštitucionálno-právnej terminológie Európskej únie, ktorý si vyžadoval pred vstupom Slovenskej republiky do EÚ intenzívnu spoluprácu prekladateľov, odborníkov z oblasti aproximácie práva, jazykovedcov a terminológov.

V dizertačnej práci autorka spracúva a vyhodnocuje prekladateľské postupy pri tvorení inštitucionálno-právnych termínov EÚ a ponúka komparatívny pohľad na slovotvorné postupy tvorby terminológie EÚ v angličtine a slovenčine. V prípravnej fáze A. Hajiková spolupracovala s Centrálnou prekladateľskou jednotkou pri Úrade vlády Slovenskej republiky, odkiaľ získavala aktuálne textové materiály v angličtine, ako aj ich preklady, ktoré tvoria materiállovú bázu jej dizertačnej práce (pozri excerpovaná literatúra na s. 123 – 124). Porovnaním anglickej a slovenskej terminológie inštitucionálno-právnych textov EÚ A. Hajiková poukázala na produktivitu tvorenia termínov v angličtine a v slovenčine deriváciou, tvorením viacslovných pomenovaní ale aj preberaním. Vyhodnotením prekladateľských postupov pri preklade inštitucionálno-právnych textov prišla k záveru, že sa často využíva postup kalkovania.

Dizertačná práca podáva celkový obraz o slovotvorných postupoch pri tvorení termínov inštitucionálno-právnych textov, ako aj o prekladateľských postupoch pri preklade inštitucionálno-právnej terminológie EÚ. Jej poznatky sú prínosom v oblasti kontrastívnej lingvistiky, terminológie i translatológie, kde ich možno využiť v ďalšom výskume, najmä čo sa týka celkových trendov vo využívaní slovotvorných postupov v modernej slovenčine v porovnaní s angličtinou ako aj tendencií vo využívaní prekladateľských postupov v preklade odborných textov. Najpodstatnejšie výsledky

dizertačnej práce A. Hajiková publikovala v článku Slovenská a anglická terminológia EÚ – prekladateľské postupy (2004, s. 10).

Azda najucelenejšiu dizertačnú prácu, ktorá sa dotýka prekladu právnych textov a terminológie EÚ, vypracovala M. Škrlantová na tému *Preklad právnych textov na národnej a nadnárodnej úrovni* (2004). Jej dizertačná práca vyšla v roku 2005 aj ako monografia s rovnomenným názvom, čím sa dostala do povedomia odbornej verejnosti. Okrem problematiky prekladu právnych textov sa autorka zameriava – ako sama uvádza v úvode monografie (2005, s. 6) – na kľúčový aspekt v procese prekladu právnych textov EÚ – tvorbu a kodifikáciu terminológie. V kapitole *Východiská prekladu a tvorby terminológie pri preklade právnych textov EÚ* (s. 58 – 104) sa zaoberá špecifikami právnej terminológie EÚ v porovnaní s terminológiou iných odborov, tvorbou právneho termínu, slovotvorným postupom pri tvorbe terminológie EÚ, definovaním právneho termínu, venuje sa vlastnostiam termínu, pojmovému systému terminológie EÚ, ale aj kodifikácii a harmonizácii terminológie všeobecne i v rámci EÚ ako aj spravovaniu terminológie EÚ na Slovensku. Práca takéhoto druhu na Slovensku dlho chýbala. Niet sa čo čudovať, že táto monografia vyšla už aj v druhom vydaní (2006).

Terminológii, i keď nie so zameraním na terminológiu *acquis communautaire*, sa venovali aj ďalšie dizertačné práce, z ktorých časti autori publikovali v rozličných odborných publikáciách, časopisoch a zborníkoch. Ide o práce J. Levickej (2006, 2008), I. Cí bikovej (2009) a M. Dvoreckého (2006, 2006a, 2007, 2009).

Najmä v prácach J. Levickej je zrejmé úsilie o prinavrátanie vážnosti a vedeckosti terminologickej práci na Slovensku. Levická upozorňuje na zanedbávanie odbornej starostlivosti o terminológiu mnohých odborov, čo sa podľa nej „premietlo predovšetkým do tzv. rozkolísanosti terminologických sústav“ (2006, s. 74). Tento jav spája s tvorbou a preberaním termínov na viacerých pracoviskách súčasne a nedostatkom komunikácie medzi nimi. Ako ďalší problém rozkolísanosti terminológie vidí v neexistencii spisovných termínov, osobitne pre novovzniknuté pojmy (ibid). Levická navrhuje riešiť túto situáciu vytvorením centrálnej terminologickej databázy, pre vznik ktorej vidí najlepšie podmienky v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave. Levická chce týmto projektom nadviazať na tradíciu terminologických aktivít z 50. a 60. rokov 20. storočia, keď sa „terminológia najintenzívnejšie systematicky opisovala a rozvíjala a prostredníctvom činnosti vtedajších terminologických komisií boli kodifikované terminológie väčšiny vedných a technických odborov“ (ibid., s. 78).

I. Cí biková vo svojej dizertačnej práci *Terminologické sondy do verejnosprávnej tematickej oblasti pre potreby prekladateľskej praxe* (2010) zachytáva tvorivý proces vzniku súčasnej slovenskej verejnosprávnej terminológie a jej anglických prekladových ekvivalentov, ktorý si vyžaduje intenzívnu spoluprácu prekladateľov, odborníkov z verejnosprávnej oblasti, jazykovedcov a terminológov. K zvoleniu tejto témy v značnej miere prispelo pracovné zameranie doktorandky na angličtinu a odborný jazyk verejnej správy na Katedre jazykov Trenčianskej univerzity A. Dubčeka. Ďalším impulzom bola neuspokojivá kvalita prekladov zameraných na predstavenie slovenskej verejnosprávnej oblasti v medzinárodnom kontexte, nedostatok prekladových terminologických slovníkov, rozkolísaná terminológia, nízka terminologická gramotnosť a kultúra odborníkov, edukátorov i vysokoškolských študentov.

Jedným z cieľom jej práce bol návrh koncepcie terminologickej práce (manažmentu) pre oblasť verejnej správy, ako aj návrh inovatívnej štruktúry terminologických záznamov a prekladových slovníkov, ktorá by vyhovovala používateľom z praxe. Ďalším cieľom bolo vymedziť základnú pojmovú orientovanú terminológiu v oblasti verejnej správy v slovenskom jazyku a určenie adekvátnych anglických ekvivalentov.

Za prínos práce možno považovať jej zameranie na najnovšie trendy terminologického výskumu – textovú terminológiu, socioterminológiu a prekladovú terminológiu. Podrobnejšie sa venuje aj terminologickému manažmentu.

Vo výskumnej časti sa doktorandka sústreďuje na tematickú oblasť verejnej správy, komparáciu vybraných verejnosprávnych európskych pojmových systémov, špecifiká verejnosprávnej terminológie a jej anglickej prekladovej ekvivalentácie. V poslednej kapitole *Komparatívna analýza terminológie verejnej správy* autorka uvádza konkrétne príklady terminologickej práce a ekvivalentácie pre potreby prekladateľskej praxe ako aj cudzojazyčného odborného vzdelávania. Ambíciou autorky práce je na základe svojich výskumov spracovať viacjazyčný slovník vybraných oblastí verejnej správy, ktorý by slúžil prekladateľom, študentom a odborníkom v oblasti verejnej správy.

Čiastkové výsledky svojho výskumu I. Cíbiková prezentovala na viacerých odborných vedeckých podujatiach a publikovala v odborných zborníkoch a časopisoch. Vysoko vyzdvihujeme úsilie I. Cíbikovej o vytvorenie vedeckého podujatia, na ktorom by sa pravidelne stretávali odborníci v oblasti terminológie. Vďaka jej iniciatíve vzniklo na pôde Univerzity A. Dubčeka vedecké podujatie pod názvom Terminologické fórum, ktoré v rokoch 2006, 2008 a 2010 zorganizovala a ktoré sa pomaly stáva pravidelným interdisciplinárnym fórom terminológov, prekladateľov, odborníkov a jazykovedcov v medzinárodnom kontexte.

Potešiteľné je, že lexikografiou, terminológiou a terminografiou sa zaoberá čoraz viac mladých odborníkov a začína sa aj vyučovať na vysokých školách. Príkladom je M. Dvorecký, ktorý sa problémom terminológie a terminografie venoval vo svojej dizertačnej práci *Reflexia odborného jazyka v slovenskej a nemeckej archeologickej terminológii a špecifiká jej prekladu* (2010). Jeho dlhodobý záujem o túto problematiku bol daný nielen vlastnými prekladateľskými aktivitami, ale aj záujmom o túto oblasť z hľadiska vyučovania predmetu Lexikografia a terminografia, ktorý je súčasťou študijného programu magisterského stupňa štúdia prekladateľstva a tlmočníctva na FF UKF v Nitre. Okrem toho, že M. Dvorecký je autorom viacerých odborných článkov z oblasti lexikografie a terminológie, je aj priekopníkom v popularizácii tohto odboru pre študentov a širšiu odbornú verejnosť ako autor kapitoly o lexikografii v publikácii D. Müglovej *Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo prečo spadla Babylonská veža* (2009, s. 228 – 256).

Okrem týchto iniciatív treba spomenúť aj pravidelne organizované podujatia z oblasti terminológie, odborného jazyka a odborného prekladu. Patria k nim napr. pravidelné semináre o odbornom preklade, ktoré už niekoľko rokov organizuje Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry (SSPOL). Z týchto podujatí vychádzajú zborníky pod názvom Odborný preklad, ktoré obsahujú články na aktuálne témy, často aj z oblasti tvorby a využívania prekladových, terminologických a výkladových slovníkov a terminologických databáz (zatiaľ vyšlo 5 zväzkov).

Ďalším významným podujatím sú pravidelné stretnutia odborníkov na tému terminológie, poriadané od roku 2006 Oddelením jazykov FSEV Trenčianskej

univerzity A. Dubčeka v Trenčíne pod názvom Terminologické fórum. S druhým v poradí som ako recenzentka zborníka, ktorý vyšiel z tohto podujatia, bola podrobne oboznámená. Jeho ústrednou témou bola Socioterminológia, textová a prekladová terminológia. Zborník Terminologické fórum II (2009) obsahuje množstvo zásadných príspevkov, ktoré udávajú smer modernému terminologickému výskumu na Slovensku. Dotknem sa aspoň niektorých z nich.

K nosným príspevkom patrí štúdia J. Levickej *Terminologické teórie vo frankofónnych krajinách* (2009), v ktorej sa sústreďuje na súčasnú mnohotvárnú terminologickú prax a na jej vývoj v druhej polovici 20. storočia. Poukazuje na využitie nových sofistikovaných softvérových nástrojov a materiálnej bázy v podobe elektronických korpusov ako aj na rozličné smery v terminológii, vychádzajúce z nových interdisciplinárnych súvislostí – socioterminologický, prekladový a textový. Príspevok hodnotíme ako významný z hľadiska metodologického uchopenia výskumu v oblasti terminológie.

Ďalším významným príspevkom je štúdia J. Rakšányiovej *Terminológia a corporate identity* (2009), v ktorej sa autorka zameriava na vývoj terminologických teórií u nás i v zahraničí. Poukazuje na nový jav firemnej identity, ktorý sa premieta aj do prekladu a vyžaduje nové kompetencie prekladateľa, ktorý sa dnes chápe ako interkultúrny mediátor s vnímavosťou pre interdisciplinárne súvislosti.

K nosným príspevkom, rozširujúcim diapazón možností skúmania v oblasti terminológie v súvislosti s prekladom, patrí štúdia M. Škrantovej-Štefkovej *Terminologické trendy v odbornom preklade* (2009). Autorka sa v nej zaoberá terminologickými trendmi, ktoré majú vplyv na kvalitu a efektivitu odborného prekladu. Uvádza normy, ktoré predstavujú prípravný krok k spracovaniu terminológie, štruktúru terminologického projektu, pričom ako príklad spracovávania termínov uvádza právnu terminológiu. Dotýka sa aj terminologického projektu pod záštitou jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV a projektu Slovenská terminologická sieť. Poukazuje na nevyhnutnosť možnosti vzdelávania v oblasti spracovania terminológie.

Ďalším významným príspevkom zameraným na socioterminológiu je príspevok I. Cí bikovej *Prínos socioterminológie do terminologickej práce na Slovensku* (2009). Autorka v ňom zdôrazňuje prínos socioterminológie k terminologickej štandardizácii a harmonizácii termínov ako aj nevyhnutnosť terminologickej gramotnosti a kultúry v prekladateľstve, ale aj v príprave odborníkov v jednotlivých vedných odboroch.

Terminologickou gramotnosťou a kultúrou sa zaoberal aj J. Stoffa vo svojom príspevku *Terminologická gramotnosť a terminologická kultúra* (2009). Terminologickú gramotnosť chápe ako spôsobilosť používateľa pojmosloví používať správne termíny a riešiť terminologické problémy svojho odboru a terminologickú kultúru, t. j. adekvátne používanie termínov v súlade s pravidlami a systémom spisovného jazyka, vedeckého a odborného štýlu, odborovými, štátnymi a medzinárodnými normami a zvyklosťami príslušnej odbornej komunity.

Za jednu z najdôležitejších iniciatív posledného obdobia okrem vytvorenia Slovenskej terminologickej databázy (projekt J. Levickej v JÚLŠ SAV v Bratislave) a podujatia Terminologické fórum (iniciátor I. Cí biková) považujeme aj aktivitu Slovenského oddelenia Generálneho riaditeľstva pre preklad, ktoré iniciovalo založenie Slovenskej terminologickej siete (STS). STS združuje slovenských odborníkov, ktorí sa zaujímajú o vytváranie terminologickej databázy (nielen) pre potreby Európskej komisie. STS každoročne organizuje terminologické konferencie,

na ktorých sa stretávajú terminológovia a odborníci z rozličných vedeckých inštitúcií a vysokých škôl so záujmom o spracovanie terminológie jednotlivých, najmä nových, odborov. Príspevky z konferencií STS sú zverejnené na webovej stránke STS.

Tradičiu má aj podujatie, ktoré pravidelne organizuje FHV UMB v Banskej Bystrici (iniciatíva A. Ďuricovej, ktorá je aj editorom zborníkov z tohto podujatia) pod názvom Odborná komunikácia v zjednotenej Európe. V jednotlivých zborníkoch z tohto podujatia, ktoré vydáva UMB v spolupráci s JTP v Prahe) je mnoho príspevkov venovaných práve terminológii.

Príznačné pre ostatné desaťročie je zistenie, že slovenskí odborníci sa usilujú najmä o spracovanie terminológie nových odborov v rámci rozličných projektov. Je potešiteľné, že vznikajú aj slovníky, ktoré vyhovujú tiež potrebám prekladateľov. Ako príklad uvedieme *Slovensko-anglický a anglicko-slovenský prekladový slovník z krajiny ekológie* autorky Jarmily Cihovej a kol. (2009) a *Nemecko-slovenský ekonomický slovník. Deutch/slowakisches Wirtschaftswörterbuch.* autoriek E. Ondrčkovej, E. Liškovej a J. Pospíšilovej (2000).

Záver

V našom príspevku sme sa usilovali zmapovať stav výskumu v oblasti slovenskej terminológie a terminografie. Zachytili sme viaceré iniciatívy, podnety, ktoré sa usilujú oživiť terminologický výskum a terminografickú prácu na Slovensku, dostať ich na vyššiu profesionálnu úroveň. Veríme, že sa to v krátkom čase podarí.

Musíme si však uvedomiť jednu – a podľa nás – veľmi dôležitú skutočnosť. Ak chceme, aby práca terminológov a terminografov nevychádzala nazmar, mala by byť spoločenská vôľa rozvíjať slovenský odborný jazyk a slovenskú terminológiu. V niektorých odboroch, ktorých terminológia prioritne vzniká v angličtine (napr. informatika), akoby spoločenská vôľa chýbala.

Abstract:

The present paper introduces the state of research in the area of terminology and terminography in Slovakia in the light of the state of this subject matter abroad. The paper gives the examples of initiatives of Slovak researcher in this area pushing the terminology and terminography ahead. The paper also points out that it is the need and willingness of the professionals in the given area that gives rise and cultivates Slovak terminology in different subject areas, and, unfortunately, in some areas, there seems to be no need and no will.

Key words:

terminology, terminography, translation studies, research initiatives in Slovakia, past, present, future

Literatúra:

CÍBIKOVÁ, I.: *Terminologické sondy do verejnosprávnej tematickej oblasti pre potreby prekladateľskej praxe.* Dizertačná práca. Bratislava: FF UK, 2010.

CÍBIKOVÁ, I.: Prínos socioterminológie do terminologickej práce na Slovensku. In: I. Cíbičková, ed., *Terminologické fórum II. Socioterminológia, textová a prekladová terminológia*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Katedra jazykov, 2009, 181 s., ISBN 978-80-8075-375-7 CD-rom

CÍBIKOVÁ, I.: Sociokultúrne aspekty prekladov verejnej správy zo slovenského do anglického jazyka. In: J. Vilikovský, J. Huťková, eds., *Preklad a tlmočenie 7*. Banská Bystrica: FIF UMB, 2006. ISBN 80-8083-342-7

CÍBIKOVÁ, I. (ed.): *Terminologické fórum II. Socioterminológia, textová a prekladová terminológia*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Katedra jazykov, 2009, 181 s. ISBN 978-80-8075-375-7 CD-rom

CIHOVÁ, J. (ed.) et al.: *Slovensko-anglický a anglicko-slovenský prekladový slovník z krajinnej ekológie*. Bratislava PF UK v Bratislave, 2009. ISBN 978-80-223-2739-8

GROMOVÁ, E.: Teória a didaktika prekladu odborných textov. In: M. Hrdlička, E. Gromová, eds., *Antologie teorie odborného prekladu*. Ostrava: Repronis, 2003. s. 5-9. ISBN 80-7329-026-x

DVORECKÝ, M.: *Reflexia odborného jazyka v slovenskej a nemeckej archeologickej terminológii a špecifiká jej prekladu*. Dizertačná práca. Nitra: FF UKF, 2010.

DVORECKÝ, M.: Aký slovník potrebujú prekladatelia z oblasti archeológie? In: *VARIA XIV: zborník materiálov zo XIV. kolokvia mladých jazykovedcov*. Nitra: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Katedra slovenského jazyka FF UKF v Nitre, 2006, s. 150-153. ISBN 80-89037-04-6

DVORECKÝ, M.: S čím a ako pracujú prekladatelia v oblasti archeológie. In: E. Gromová, J. Šoltýs, eds. *Odborný preklad 2. Tvorba a využívanie prekladových, terminologických a výkladových slovníkov*. Bratislava : Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry, 2006a, s. 53-64. ISBN 80-89137-24-5

DVORECKÝ, M.: *Niekoľko poznámok k makro- a mikroštruktúre prekladového/encyklopedického slovníka archeológie*. In: E. Gromová, J. Šoltýs, eds., *II. international conference: Translation from –into languages with limited diffusion 2. 2. medzinárodná konferencia*. Bratislava : AnaPress, 2007, s. 153-161. ISBN 978-80-89137-34-3

DVORECKÝ, M.: Lexikografia alebo láska na druhý pohľad. In: Műglová, D.: *Komunikácia - Tlmočenie - Preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža?*. Nitra : Enigma, 2009, s. 228-256. ISBN 978-80-89132-82-9

ĎURICOVÁ, A.: Európska únia a spôsob komunikácie medzi justičnými orgánmi. In: A. Ďuricová, ed., *Odborná komunikácia v zjednotenej Európe IV*. Banská Bystrica – Praha: FHV UMB – JTP, 2005, s. 23-32. ISBN 80-8083-146-7

HAJIKOVÁ, A.: *Anglická a slovenská terminológia Európskej únie* Dizertačná práca. Bratislava: FF UK, 2003.

HORECKÝ, J.: *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava: SAV, 1956.

HORECKÝ, J.: *O prekladaní terminológie*. Kultúra slova, roč. 11, č. 5, s. 136-139. Bratislava: Veda, 1977.

LEVICKÁ, J.: Terminologické teórie vo frankofónnych krajinách. In: I. Cíbková, ed., *Terminologické fórum II. Socioterminológia, textová a prekladová terminológia*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Katedra jazykov, 2009, 181 s., ISBN 978-80-8075-375-7 CD-rom

LEVICKÁ, J.: Teoretické východiská budovania terminologickej databázy. In: E. Gromová, J. Šoltýs, eds., *Odborný preklad 2. Tvorba a využívanie prekladových, terminologických a výkladových slovníkov*. Bratislava: Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry, 2006, s. 73-79. ISBN 80-89137-24-5

LEVICKÁ, J.: Skúšobná prevádzka slovenskej terminologickej databázy. In: E. Gromová, J. Šoltýs, eds., *Studia Translatologica Bratislavensia 13, Odborný preklad 3*. Bratislava: AnaPress, 2008, s. 27-38. ISBN 978-80-89137-46-6

MÜGLOVÁ, D.: *Komunikácia – Tlmočenie – Preklad alebo Prečo spadla Babylonská veža?*. Nitra : Enigma, 2009. 319 s. ISBN 978-80-89132-82-9

ONDRČKOVÁ, E., LIŠKOVÁ, D., POSPÍŠILOVÁ, J.: *Nemecko-slovenský ekonomický slovník. Deutch/slowakisches Wirtschaftswörterbuch*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2000. ISBN 80-08-02898-X

RAKŠANYIOVÁ, J.: Terminológia a corporate identity. In: I. Cíbková, ed., *Terminologické fórum II. Socioterminológia, textová a prekladová terminológia*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Katedra jazykov, 2009, 181 s., ISBN 978-80-8075-375-7 CD-rom

SEKANINOVÁ, E.: *Dvojjazyčná lexikografia v teórii a praxi*. Bratislava: Veda, 1993. ISBN 80-224-0373-3

STOFFA, J.: Terminologická gramotnosť a terminologická kultúra. In: I. Cíbková, ed., *Terminologické fórum II. Socioterminológia, textová a prekladová terminológia*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Katedra jazykov, 2009, 181 s. ISBN 978-80-8075-375-7 CD-rom

ŠKRLANTOVÁ, M.: *Preklad právnych textov na národnej a nadnárodnej úrovni*. Bratislava: 2005, 114 s. ISBN 80-89137-19-9

ŠKRLANTOVÁ-ŠTEFKOVÁ, M.: Terminologické trendy v odbornom preklade. In: I. Cíbková, ed., *Terminologické fórum II. Socioterminológia, textová a prekladová terminológia*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Katedra jazykov, 2009, 181 s. ISBN 978-80-8075-375-7 CD-rom

TERMINOLOGICKÉ fórum 1. Zborník zo zakladajúceho medzinárodného vedeckého seminára. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, Ústav prírodných a humanitných vied, Katedra jazykov, 2006. ISBN 80-8075-179-X CD-rom

Kontaktná adresa:

prof. PhDr. Edita Gromová, CSc.
Katedra translatológie, vedúca katedry
Štefánikova 67, 949 74 Nitra
www.ktr.ff.ukf.sk | www.otr.ff.ukf.sk

PERSPEKTÍVY ROZVOJA TERMINOLÓGIE A TERMINOLOGICKEJ PRÁCE NA SLOVENSKU

DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF TERMINOLOGY
AND TERMINOLOGICAL WORK IN SLOVAKIA

Zora **JURČACKOVÁ**

Poznatky z oblasti teórie terminológie a terminologickej práce sú základom organizácie poznania. Majú interdisciplinárnu platnosť a širokú oblasť využitia. Systematicky štruktúrované terminologické produkty a harmonizovaná viacjazyčná terminológia sú predpokladom pre medzinárodnú spoluprácu v podmienkach mnohojazyčnej a multikulturálnej informačnej spoločnosti.

Terminológiu možno chápať v dvoch významoch. Medzinárodná terminologická norma (STN ISO 1087, 2003, s.16) definuje terminológiu nasledovne:

- súbor označení, ktoré patria do jedného odborného jazyka,
- veda, ktorá skúma štruktúru, tvorbu, vývoj, využívanie a manažment terminológie a organizáciu terminologickej práce v rozličných tematických oblastiach.

Terminologickou prácou sa v tejto norme rozumie práca, ktorá sa zameriava na systematické zhromažďovanie, opis, spracovanie a prezentáciu pojmov a ich označení. (STN ISO 1087, 2003, s.17)

Terminológia ako disciplína má interdisciplinárny základ a využíva poznatky filozofie, vedy o vede, aplikovanej lingvistiky, komunikačných a informačných vied a ďalších disciplín. Zaoberá sa štúdiom pojmov, pojmových stavov, pojmových systémov, spôsobmi reprezentácie pojmov, tvorby termínov a definícií, frazeologických aspektov odborných jazykov a princípov terminologickej činnosti. V tomto príspevku sa nebudeme zaoberať rozličnými teoretickými princípmi a školami v oblasti terminológie, ale sa zameriame na princípy a metódy tvorby a využitia terminológie, ktoré sa uplatňujú v medzinárodnej normalizácii v oblasti terminologickej práce a nadväzujú na teóriu terminológie Eugena Wüster. Na tomto prístupe je založená medzinárodná kooperácia a výmena terminologických informácií a tvorba viacjazyčných terminologických produktov.

V mnohojazyčnej informačnej spoločnosti s potrebou medzinárodnej komunikácie je terminológia spojená s činnosťami, ako je napríklad tvorba odborných textov, odborný preklad a tlmočenie, normalizácia národná a medzinárodná, sprístupňovanie nových informácií vrátane tvorby nových termínov pre nové pojmy, informačný prieskum a informačný manažment. Vedecká komunikácia a spolupráca odborníkov z určitej oblasti poznania si vyžaduje ustálenú a zjednotenú terminológiu nielen v národnom, ale aj v medzinárodnom meradle. V redakčnej a vydavateľskej činnosti je potrebné tiež robiť terminologickú kontrolu publikovaných odborných textov, a tak napomáhať zjednocovaniu a ustáľovaniu odbornej terminológie. V informačnej činnosti sa terminologické princípy uplatňujú v týchto oblastiach:

- terminologická analýza pri spracovaní dokumentov,
- terminologické poznatky o pojmoch a pojmových systémoch aplikované pri tvorbe tezaurov,
- vplyv teórie terminológie na rozvoj teórie klasifikácie (pojmy, pojmové systémy a ich reprezentácia).

Tvorba terminologických noriem a terminologických častí špeciálnych noriem sa uplatňuje vo všetkých oblastiach spoločenského poznania a praxe. V oblasti konceptuálnych modelov hraničí s problematikou umelej inteligencie. (Jurčacková, 2002, s.19)

Aj keď je problematika terminológie tradične ponímaná predovšetkým z hľadiska lingvistiky, súčasný rozvoj terminologickej práce v podmienkach mnohojazyčnej informačnej spoločnosti a rýchlo sa rozvíjajúcich informačných technológií smeruje k tvorbe viacjazyčných pojmovo-orientovaných terminologických databáz. O tento prístup sme sa už dávnejšie usilovali aj na Katedre knižničnej a informačnej vedy

Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, kde sme v rámci výskumu „Manažment terminologických údajov a možnosti jeho uplatnenia v jednotlivých oblastiach poznania a praxe“ vytvorili terminologickú databázu a vypracovali pre ňu vlastný triediaci systém, ktorý nám umožňuje zobrazíť pojmovú štruktúru odboru. Terminologické princípy a metódy zamerané na problematiku pojmov, pojmových vzťahov a pojmových systémov a ich grafických reprezentácií patria medzi teoretické a metodologické základy organizácie poznania a manažmentu poznania a prinášajú pridanú hodnotu informačných zdrojov. Tieto problémy sú dôležité najmä vo viacjazyčnom prostredí a otázky a problémy harmonizácie pojmov, termínov, definícií a pojmových systémov v rozličných jazykoch a rôznom sociokultúrnom prostredí sa týkajú nielen prekladu a tlmočenia, tvorby terminologických a prekladových slovníkov, ale napríklad aj vytvárania viacjazyčných tezaurov ako nástrojov na spracovanie a vyhľadávanie informácií v elektronickom prostredí. Potvrdí to aj fakt, že sa tezaury často uvádzajú ako určitý druh terminologického produktu.

Terminológia ako disciplína má veľa spoločných objektov záujmu s knižničnou a informačnou vedou. Príkladom môže byť aj práca s prameňmi informácií. Problematika bibliografických odkazov a citácií je dôležitá aj v oblasti terminologickej práce a v terminologickej štandardizácii je reprezentovaná osobitnou normou z oblasti dokumentácie a informačnej činnosti. Preto by mal byť aj pre terminologickú prácu zaujímavý vývoj tejto problematiky ovplyvnený nielen prácou s elektronickými dokumentmi, ale aj integrovaným prístupom k otázkam sémantickej interoperability. Ďalšími spoločnými problémami sú štandardy zamerané na využívanie kódov krajín a kódov jazykov. Podobné problémy sa týkajú aj počítačového spracovania, využívania klasifikačných systémov a tvorby databáz. Okrem terminologických aktivít v oblasti prekladu a tlmočenia a výsledkov práce Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV pre koordinovanú terminologickú prácu na Slovensku by bolo prospešné zapojiť do kooperácie aj Slovenskú národnú knižnicu a jej štandardizované súbory autorít. Veľa cenných terminologických poznatkov možno nájsť aj v normách spracovaných Slovenským ústavom technickej normalizácie v rámci špeciálnych terminologických noriem a výkladových častí jednotlivých noriem. Výhodou sú štandardizované metódy terminologickej práce podľa princípov a zásad ISO/TC 37 Terminológia a iné jazykové a obsahové zdroje.

Vzdelávanie v oblasti terminologickej práce by teda malo zohľadniť interdisciplinárny charakter problematiky a všestranné možnosti praktického využitia znalostí z oblasti terminológie. V zahraničí sa možno stretnúť s profesiou „terminológ“. Bolo by vhodné zvážiť potrebu tejto profesie aj na Slovensku. Keďže terminológia ako veda má interdisciplinárny základ, aj vzdelávanie pre oblasť terminologickej práce by mohlo byť na interdisciplinárnom základe najmä s ohľadom na potreby znalostnej spoločnosti a rýchleho rozvoja informačných technológií. Do úvahy treba brať aj vplyv charakteru disciplín a tematických oblastí na terminologický manažment. Pri pojmovo orientovanej terminologickej práci v niektorých oblastiach nevystačíme len s lingvistickými reprezentáciami pojmov, ale sú potrebné aj neverbálne (symbolické) reprezentácie pojmov, ako sú napríklad chemické vzorce, matematické symboly, elektrotechnické schémy, architektonické nákresy a urbanistické plány, taxonómie, ontológie a pod. Aj v bežnom živote sa stretávame s neverbálnymi reprezentáciami pojmov, napríklad dopravné značky, symboly a označenia na letiskách a podobne. V oblasti knižničnej a informačnej vedy tiež

používame číselné kódy pre označenie pojmov, napríklad vo forme notácie klasifikačného systému Medzinárodného desatinného triedenia.

K zlepšeniu situácie v oblasti terminologickej práce prispela Slovenská terminologická sieť a aktivity JÚLŠ SAV pri tvorbe Slovenskej terminologickej databázy, ktorej ciele sú zamerané na:

1. centralizáciu terminológií a príslušných dostupných terminologických informácií,
2. harmonizáciu, štandardizáciu a aktualizáciu terminológie,
3. popularizáciu a šírenie štandardizovanej terminológie,
4. spoluprácu jednotlivých aktérov podieľajúcich sa na tvorbe a prijímaní terminológie.

Budúcnosť Slovenskej terminologickej databázy vidí Jana Levická v realizácii nasledujúcich činností:

- tvorba nových terminologických záznamov v podobe čiastkových terminologických projektov (angažovaní autori/odborníci, prekladatelia alebo študenti),
- úprava existujúcich a dopĺňanie existujúcich terminologických produktov (inštitucionálne – ekonomická knižnica, policajná akadémia alebo individuálni autori). (Levická, 2008)

Napriek tomu pre naplnenie všetkých oblastí uplatnenia terminológie a koordinácie terminologickej práce na Slovensku by bolo užitočné vytvorenie informačného a dokumentačného strediska pre terminológiu zameraného na pojmovo orientovanú viacjazyčnú terminológiu, ktorého úlohou by bola:

- evidencia terminologických produktov,
- rozvoj metodológie terminológie a terminologickej práce,
- spolupráca so zahraničnými inštitúciami a systémami zameranými na medzinárodnú spoluprácu v oblasti terminológie a terminologickej práce (Infoterm, Term-net, TDC-net a iné),
- poradenstvo a konzultácie pri tvorbe nových špeciálnych terminologických projektov v jednotlivých tematických oblastiach a využívaní terminologických produktov v elektronickom prostredí.

Širší pohľad na terminológiu z hľadiska rozvoja mnohojazyčnej informačnej spoločnosti núti zamyslieť sa aj nad problémom, ako je:

- a) význam terminológie pre celosvetovú ekonomiku a medzinárodný obchod a komunikáciu vo viacjazyčnom elektronickom prostredí,
- b) potreba vládnych a mimovládnych organizácií využívať terminologické normy pri riadení rozvoja jazyka, vzdelávania, šírenia informácií a znalostného manažmentu (Business, 2010, s. 2).

Terminológia najmä v podmienkach mnohojazyčnej informačnej spoločnosti má významnú úlohu aj pri rozvoji jednotlivých vedných disciplín a tematických oblastí:

1. Je základom pre komunikáciu v rámci určitej domény alebo pre komunikáciu medzi viacerými tematickými oblasťami v jednom alebo aj vo viacerých jazykoch.
2. Terminologické princípy a metódy zjednotené medzinárodnými terminologickými normami sú predpokladom pre reprezentáciu poznania v jednotlivých špeciálnych disciplínach (doménach) založenú na pojmových štruktúrach príslušných oblastí.
3. Metódy harmonizácie pojmov, pojmových systémov a termínov v rôznych jazykoch nám umožňujú vyrovnáť sa so sociokultúrnymi osobitosťami jednotlivých jazykov, kultúr alebo regiónov.
4. Počítačové spracovanie terminológie podporené využívaním medzinárodných terminologických noriem je základom pre výmenu terminologických informácií v

jednom alebo aj vo viacerých jazykoch a umožňuje viacnásobné využitie terminologických informácií v terminologických produktoch, ako sú terminologické databázy.

Vzťah terminológie a normalizácie je možné chápať nasledovne:

1. Štandardizácia terminológie v jednotlivých špeciálnych oblastiach poznania a praxe.
2. Tvorba noriem, ktoré zjednocujú princípy a metódy terminológie a terminologickej práce vo všetkých tematických oblastiach.

V oboch prípadoch kľúčovú úlohu hrá technická komisia ISO/TC 37 Terminology and other language and content resources.

Používateľmi a cieľovými skupinami ISO/TC 37 sú:

- špecialisti z jednotlivých tematických oblastí, ktoré vytvárajú štandardizované terminológie a terminologické časti v technických normách,
- terminológovia,
- učitelia terminológie,
- odborníci z oblasti prekladu, tlmočenia, odborných textov, učitelia jazykov, lingvisti, počítačoví lingvisti, atď.,
- odborníci z oblasti jazykového plánovania,
- odborníci z oblasti informačných technológií zameraní na vývoj softvéru pre kontrolu autorstva, počítačovú podporu prekladu, strojový preklad, manažment obsahu, automatickú klasifikáciu a systémy znalostného manažmentu, katalogizačné systémy a pod.

Skupina pre koordináciu terminológie TC 37 „Terminology Coordination Group“ buduje svoju vlastnú terminologickú databázu, ktorá má za úlohu demonštrovať aplikácie noriem ISO/TC 37 a harmonizovať terminológiu. (Business, 2010, s.6)

V rámci TC 37 pracujú 4 tematicky špecializované subkomisie (SC). Subkomisia SC1 Princípy a metódy sa zameriava na normy, ktoré zjednocujú teoretické a metodologické prístupy tvorby, spracovania a prezentácie terminológií a iných jazykových zdrojov a vytvárania terminologických pojmových modelov. Normy vytvorené subkomisiou SC1 sú často súčasťou programov výučby terminológie.

Subkomisia SC2 Terminografické a lexikografické pracovné metódy je zameraná na aplikáciu princípov a metód terminologickej práce s dôrazom na problémy sociokultúrnych rozdielov, na manažment kvality, na oblasť prekladu a tlmočenia. Zámerom je prispieť k možnosti viacnásobného využitia terminologických údajov a dokumentov, interoperability a dostupnosti pre širokú verejnosť.

Subkomisia SC3 Systémy pre manažment terminológie, znalosti a obsahu sa venuje problematike počítačového spracovania terminológie a terminologických databáz, výmene údajov medzi databázami, vyhľadávaním na základe obsahu, atď.

Subkomisia SC4 Manažment jazykových zdrojov sa zaoberá výskumom v oblasti počítačovej lingvistiky, počítačovej lexikografie a jazykového inžinierstva. Jazykové zdroje hrajú významnú úlohu pri tvorbe, spracovaní a sprístupňovaní informácií a znalostí. Normy vytvorené v subkomisii SC4 by mali byť prínosom pre všetky jazykové komunity.

ISO/TC 37 sa zúčastňuje na tvorbe projektu „Databázy pojmov“ ISO („Concept Database“, CDB), ktorý realizuje ústredný sekretariát ISO (ISO Central Sekretariat). Databáza pojmov CDB bude obsahovať nielen terminologické údaje, ale aj iné reprezentácie pojmov a informačných objektov, ako sú vzorce a symboly, ktoré treba štandardizovať. Predpokladá sa, že tento projekt významne prispeje k štandardizácii

pojmov a ich reprezentácii (termínov, symbolov, vzorcov) vo všetkých oblastiach ľudskej činnosti a bude mať obrovský pozitívny vplyv na ekonomický a sociálny rozvoj. (Business, 2010, s.16)

Prvoradou úlohou v oblasti terminologickej práce by mala byť snaha o riešenie problému zaostávania v oblasti tvorby terminologických databáz, najmä viacjazyčných a pojmovo-orientovaných vzhľadom na to, že sme pomerne malá jazyková komunita a sme nútení v rámci medzinárodnej spolupráce riešiť otázky prekladu, tlmočenia a komunikácie vôbec, pričom kvalitná terminológia jednotlivých tematických oblastí je základnou podmienkou a potrebou. Keďže tvorba kvalitnej terminológie si vyžaduje náročnú a vysoko kvalifikovanú prácu, treba sa zamyslieť nad možnosťami viacnásobného využitia terminologických informácií. Predpokladom je pritom využívanie medzinárodných a národných noriem z oblasti terminologickej práce a dostupných systémov terminologického manažmentu.

Abstrakt:

Terminológia je súborom termínov, ktoré reprezentujú pojmy v určitej oblasti poznania. Tvorbu terminológie zjednocujú normalizované metódy terminologickej práce a sprístupňuje sa prostredníctvom terminologických produktov, ako sú terminologické slovníky a terminologické databázy. Opisujú sa oblasti aplikácie terminológie, jej význam pri vzdelávaní a v ďalších oblastiach odbornej komunikácie. Na základe analýzy stavu terminologickej práce a vývoja terminologických aktivít na Slovensku sú navrhnuté problémy, ktoré treba riešiť, pričom sa kladie dôraz najmä na kooperáciu a koordináciu terminologickej práce a s tým súvisiacu šandardizáciu v oblasti princípov terminológie.

Kľúčové slová:

terminológia, pojmy, terminologická práca, normalizácia

Abstract:

Terminology is a set of terms that represent concepts of a specific knowledge domain. Terminologies are compiled according to standardized methods of terminology work and presented in form of terminology products, especially terminological dictionaries and terminological databases. The application of terminologies is described as well as the role of terminology in education and other situations of professional communication. According to analysis of terminology work

and development of terminological activities in Slovakia problems to be solved are proposed with special emphasis on cooperation and coordination of terminology work and corresponding standardization of terminology principles.

Key words:

terminology, concepts, terminology work, standardization

Literatúra:

Business plan of TC 37 Terminology and other language and content resources [online]. 2010 [cit. 2010-09-30]. Dostupné na internete: http://isotc.iso.org/livelink/livelink/fetch/2000/2122/687806/ISO_TC_037__Terminology_and_other_language_resources_.pdf?nodeid=1160801&vernum=-2

JURČACKOVÁ, Z. 2002. *Terminológia: Základné zásady, metódy a ich aplikácia*. Bratislava: Centrum VTI SR, 2002. ISBN 80-85165-85-6.

LEVICKÁ, J. 2008. *Slovenská terminologická databáza a jej úloha pri skvalitňovaní terminologických sústav* [online]. 2008 [cit. 2010-10-25]. Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/dgs/translation/sts/files/slovenska_terminologicka_databaza_levicka.pdf

STN ISO 1087-1 : 2003, *Terminologická práca – Slovník – časť 1: Teória a aplikácia*.

Kontaktná adresa:

PhDr. Zora Jurčacková, CSc.
Katedra knižničnej a informačnej vedy,
Filozofická fakulta UK Bratislava
odborný asistent
Šafárikovo nám. č.6
email: jurcackova(at)fphil.uniba.

TERMINOLÓGIA A TERMINOGRAFIA Z POHL'ADU OSAMELÉHO PRAKTIKA PREKLADU

TERMINOLOGIA JA TERMINOGRAFIA KÄÄNNTÄMISEN YKSINÄISEN
PRAKTIKON NÄKÖKULMASTA

Andrej **RÁDY**

Vo svojom príspevku sa chcem s vami podeliť o niekoľko **starých právd**. V praxi totiž nejde ani tak o sviatočné otváranie nových obzorov, ako skôr o každodenné večné overovanie už poznaného. Niekedy možno s prekvapivou aplikáciou starej pravdy. Také to hrabanie sa v hline, pri ktorom len zriedka nachádzame kameň mudrcov.

Nazdávam sa, že terminológia ako veda – z pohľadu praktika súčasť alebo blízka príbuzná teórie prekladu – nájde živú odozvu medzi poučenými praktikmi až vtedy, keď do seba zahrnie niektoré prvky **teórie chaosu**. Jazyk ako prejav ľudského intelektu je predsa v neustálej zmene, pohybe – ani dva dni po sebe nie je tento systém rovnaký. Praktik prekladu sa síce môže poučiť z výkladu „starých obrázkov“, teda situácií, v ktorých sa jazyk ako systém, či jazyky ako podsystemy nachádzali v niektorom z minulých období – a teda načrieť do výsledkov práce teoretikov, lenže on v tom chaose musí hľadať cestu práve teraz a výsledky jeho práce musia byť pravdivé aspoň zajtra.

Vzťah medzi teoretikmi (teda aj terminológmi) a praktikmi prekladu by som prirovnal vzťahu medzi teoretikom na vojenskej akadémii v zázemí a každodenným životom frontového vojaka. Isteže, i toto prirovnanie kríva, lebo u vojakov si treba domyslieť ešte celé armády plánovačov, inžinierov a robotníkov zbrojného, leteckého, potravinárskeho, textilného, obuvníckeho a liehovarníckeho priemyslu. Namiesto nich v slovenskom preklade jestvuje tu a tam nejaká manufaktúra či továrnička, ktorá občas prispeje menším či väčším produktom... A tak dennodenne bojujeme, víťazíme, ale aj prehrávame. Umrie celá generácia prekladateľov, kým na „front“ dorazí celý moderný slovník slovenčiny alebo celá Beliana...

Chýbajú „návody na použitie“. Ďalšie vzdelávanie zostáva na vlastnej iniciatíve prekladateľa, ktorý je na tom rovnako, ako keby sa frontový vojak v noci pred útokom pustil do štúdia Clausewitzových teoretických prác – zahynul by, prekladateľ takisto – od hladu. Jednoducho jestvuje potreba **návodových pomôcok** a **hotových nástrojov** v elektronickej podobe, lebo na čítanie článkov a monografií v praxi niet veľa času!

Chýba prepojenie medzi výsledkami bádania teoretikov terminológie a počítačom osamelého prekladateľa, nehovoriac o kolektívnejšom tlmočníkovi.

Terminologické databázy sú chránené autorským zákonom, verejne dostupné terminológie (internet) sú zväčša zastarané, nesystematické. Slovenské technické normy – podobne ako normy iných štátov – sú prístupné iba za náklady, ktoré znamenajú ich praktickú nedostupnosť. Pre „slovenský“ internet je navyše symptomatické, že ich názvy nachádzame predovšetkým na stránkach českých predajní noriem.

Pritom niet času na surfovanie a hľadanie, či dnes niečo nepribudlo na internete.

Slovníky sú „riedke“, keďže ich autori sa zručne **vyhýbajú** lexémam, ktorých význam nepoznajú alebo je pre nich priveľmi zložitý. Zrušil by som pravidlo, podľa ktorého by sa do slovníka mali zaraďovať heslá na základe frekvencie výskytu. Sú to totiž zadné vrátka, ktorými do slovníka vstupuje nekompetentnosť, povrchnosť, ideológia, ba i lajdáctvo.

Princíp výberu hesiel na základe frekvencie výskytu treba považovať za prekonaný, a teda dnes už chybný. Vznikajú tak totiž slovníky určené len pre začiatočníka alebo diletanta v preklade, ktoré iba zriedka slúžia ako opora odborníkovi. Slovníky určené podľa ich autorov „študentom, prekladateľom a odborníkom v odbore“ sú zriedka skutočnou pomôckou pre prekladateľa, ktorý musí byť oveľa ďalej ako študent a oveľa vyššie ako odborník v odbore. V čase elektronických slovníkov by už požiadavka vydavateľa, „aby sa šetrilo vydavateľskými hárkami“, teda papierom, nemala slúžiť ako výhovorka pre lexikografa.

Štát z pochopiteľných personálnych, odborných a finančných dôvodov nenúti inštitúcie zostavovať a zverejňovať glosáre definovaných pojmov patriacich do tohto ktorého odboru.

Argumenty typu, že tu či tam sa niečo robí, či dokonca urobilo, sú v každodennej praxi prekladateľa slabou útechou. Väčšinou totiž neprekladá práve v tom odbore, pre ktorý sa v niektorom z relatívne mála projektov vypracúva či vypracovala terminológia.

A tak vznikajú svojpomocné riešenia založené na iniciatíve skupiniek či jednotlivcov. Jedným z takých fór je aj publikovanie glosárov a slovníčkov v JTP. Pomerne často sa v nich spracúvajú terminológie z oblastí, na ktoré lexikograficky predtým nikto nesiahol – pravda, so všetkými prednosťami i nedostatkami, ktoré z takéhoto počínania vyplývajú.

Riešenia, ktoré sami prekladatelia hľadajú a nachádzajú, pritom zväčša nenachádzajú dostatočnú „publicitu“. Najďalej sa dostanú na rozličné chaty, kde si ich prekladatelia (bez záruky) navzájom vymieňajú. Chýba nejaký **národný terminologický projekt**, ktorý by každému umožňoval a niektorých nútil, aby na ňom participovali. Dobrovoľníci však nie na základe stáleho záväzku – tí by len mali vedieť, kam môžu poslať svoj príspevok, hoc aj návrh jediného termínu alebo prekladateľského riešenia. Ten by bol potom spracovaný odborníkmi, odmenený a publikovaný na internete. (Bazírovanie na autorských právach mi v takomto prípade pripadá ako neprípadné a slovenčine škodiace.)

Nazdávam sa, že terminológ by nemal byť iba „spracovateľom terminológie“ ale aj „tvorcom terminológie, ktorý na **terminologickom trhu** ponúka a distribuuje výsledky svojej práce“.

Možno niekto namietne, že správnosť terminológie aspoň niektorých odborov sa inštitucionálne overuje a publikuje.

Na prvý pohľad je to pravda – lenže:

- Výsledky smerujú (určite aspoň sčasti) do chránených terminologických súborov, takže od pracovného stola prekladateľa sú nedostupné. Prekladateľ sa môže stať členom terminologickej pracovnej skupiny, no iba na úkor práce prekladateľa, čo pri úrovni odmeňovania býva ťažko realizovateľné.

- Výsledky (možno aj z dôvodu uvedeného v predchádzajúcom odseku) nie sú identické so skúsenosťou z praxe – stačí pozrieť na rozptýl „odbornej“ terminológie na internete (napr. kúrenárstvo). Prekladateľ – hoc by si osvojil normalizovanú terminológiu (čo je vec veľmi drahá: štátne normy, konzultanti), narazí na rôznu vedomostnú a skúsenostnú úroveň recipientov textu, ktorí sa vyučili v rôznych

obdobíach podľa rozličných učebníc (u nás dokonca napísaných v rozličných jazykoch!), pred zmenou normy atď.

Prekladateľ nepracuje s ideálnymi textami. Dovolím si tvrdiť, že v prípade napr. návodov na použitie alebo súdnych rozsudkov po spísaní originálu nikto text neredigoval, ba ani neoveril, či mu rozumie ešte niekto iný okrem jeho pôvodcu. Prekladateľ nemôže východiskový text najprv zredigovať a až potom sa pustiť do jeho prekladania. Musí sa „ponoriť“ do chaosu pred sebou, pokúsiť sa ho dekódovať a vytvoriť text, ktorý bude mať čo najmenej z tých chýb, ktoré sa nachádzajú vo východiskovom texte.

Napríklad prekladateľ prekladajúci z fínčiny do slovenčiny sa musí najprv duševne a potom – pri prekladaní aj prakticky – vyrovnáť so skutočnosťou, že autor pôvodiny nepoužíva normalizovanú terminológiu, on ju často ani aktívne neovláda. Prekladateľ pritom naráža na variantné formy označujúce pravdepodobne ten istý pojem a musí rozhodnúť, či autor naozaj chcel pomenovať tú istú vec, alebo či sa azda neusiluje vyjadriť nejakú významovú odchýlku. Lexikografické práce by preto mali uvádzať varianty termínov používané na rozličných úrovniach jazyka a upozorňovať na ich významovú zhodnosť. Ako prekladateľa ma totiž zaujímajú aj „nesprávne“ termíny, ba i očividné chyby, ktoré sa však v textoch bežne vyskytujú. Od printového slovníka síce nemôžem očakávať, že bude zároveň výkladový, prekladový, synonymický, historický a ešte neviem aký a zároveň aj čo najpohodlnejší na používanie, od elektronického lexikografického diela by sa však, hádam, mohlo žiadať, aby vo svojich jednotlivých vrstvách poskytovalo obraz jazykových jednotiek jedného jazyka alebo i dvoch jazykov z najrozličnejších pohľadov.

Zo zdanlivo „chaotického“ vývinu jazykov (pričom slovo „chaotický“ dávam do mimoriadne výrazných úvodzoviek) vyplýva aj jav, ktorý možno zjednodušene nazvať **nepreložiteľnosť**. Poznám tvrdenie, že jazyk môže opísať, vyjadriť každú skutočnosť reálneho ba i nereálneho sveta. Nepovažujem ho však za pravdivé, nanajvýš mu priznávam relatívnu oprávnenosť. Isteže, jazyk môže dospieť do štádia, keď je schopný opísať skutočnosť, ktorú predtým nedokázal vyjadriť, alebo ju vyjadril iba kostrbato. Spomeňme si len, ako pestovatelia slovenčiny (ale aj ďalších, najmä „malých“ jazykov) mali neustálu potrebu preukazovať, ako sa ich jazyk vyrovná napríklad nemčine a svoj jazyk urýchlene a cieľavedome rozvíjali, aby stačil na opísanie skutočností ich epochy.

Ako praktického prekladateľa ma natoľko nevzrušuje, či nájdem v slovenčine adekvátne náprotivky pre terminológiu v nemčine alebo angličtine. Neupokojuje ma ani teoretická rada, že všetko môžem napokon preložiť opisom. Preklad opisom je totiž zlé riešenie, keď márne hľadám primerané termíny pre stavy zimnej prírody vo vzťahu k snehu a lyžiarskej stope pri preklade z islandčiny alebo fínčiny a text mám vložiť do úst záchranárovi alebo rosničke oznamujúcej, ako bude zajtra...

Abstrakt:

Prekladatelia nemajú čas ani prostriedky na neprestajné oboznamovanie s výsledkami teórie prekladu a terminológie. Vedci by mali dokázať „ponúkať“ svoje výsledky vhodnou formou praktikom na terminologickom trhu. Počítačová technika by

mala umožňovať tvorbu mnohovýrovných prekladateľských nástrojov. V praxi sa prekladá z neštandardizovaných („chybných“) textov a často sa naráža na problémy nepreložitelnosti.

Kľúčové slová:

prax – teória chaosu – návody a nástroje - národný terminologický projekt – terminologický trh - nepreložitelnosť

Abstract:

Kääntäjillä ei ole aikaa eikä varaa tutustua jatkuvasti käännös- ja terminologian teorian ajankohitaisiin saavutuksiin. Tutkijoiden pitäisi osata ”tarjoamaan” tuloksiaan praktikoille sopivassa muodossa termistömarkkinöillä. Atk-tekniikka mahdollistaisi monitasoisten käännöstyökalujen kehittämistä. Käytännössä käännetään ei-standardisoiduista (”virheellisistä”) teksteistä ja usein törmätään kääntämättömyyden ongelmiin.

Key words (avainsanat):

käytäntö – kaaosteoria – ohjeet ja työkalut – kansallinen terminologinen projekti – termistömarkkinat – kääntämättömyys

Kontaktná adresa:

PhDr. Andrej Rády
tlmočník a prekladateľ
Jednota tlmočníkov a prekladateľov, Jana Čarka 2321, Písek, ČR
email: andrej.rady@volny.cz

**TERMINOLÓGIA VEREJNEJ SPRÁVY PRE
PREKLADATEĽOV A TLMOČNÍKOV**

PUBLIC ADMINISTRATION TERMINOLOGY FOR TRANSLATORS AND
INTERPRETERS

Nadežda **ŠTEFKOVÁ**, Marketa **ŠTEFKOVÁ**

1. Význam terminológie verejnej správy pre prekladateľov

Terminológia, ktorej sa venujeme v našom príspevku, tvorí súčasť právnych textov, dokumentov, dokladov a vyskytuje sa v rôznych typoch odborných textov zadávaných na preklad orgánmi verejnej a štátnej správy, ale aj mimovládnyimi organizáciami a súkromnými spoločnosťami. Jej jednotný a správny preklad je nevyhnutnou súčasťou medzinárodných rokovaní založených na hierarchii funkcií, vzťahov a rozdelení kompetencií, ktoré sú spravidla vymedzené pojmovou štruktúrou verejnej či štátnej správy a jej fungovaním v rámci krajiny. Korektný preklad postavenia, kompetencií a pracovného zaradenia zadávateľa prekladu či tlmočenia je základným predpokladom úspešného prekladateľského a tlmočnického úkonu a zabezpečenia bezproblémovej komunikácie zadávateľa a adresáta prekladu, či tlmočenia (napr. vedúci odboru medzinárodných vzťahov samosprávneho kraja, prednosta krajského špecializovaného úradu, prednosta obvodného úradu, riaditeľ národného bezpečnostného úradu, vedúci Úradu vlády SR, predseda protimonopolného úradu, predseda štatistického úradu a pod.).

Najmä prekladatelia vedení na zozname prekladateľov a tlmočníkov Ministerstva spravodlivosti SR sa vo svojej práci každodenne dostávajú do kontaktu s orgánmi a inštitúciami verejnej a štátnej správy a sú konfrontovaní s veľkým objemom terminológie z tejto oblasti. Terminológia je dôležitá na rovnaké pochopenie obsahu všetkými používateľmi a priradenie konkrétneho významu konkrétnemu pojmu v konkrétnej oblasti. V súčasnosti existuje v oblasti verejnej správy množstvo zaužívaných pojmov, ktoré sa často chápu odlišne. Ešte bežnejším javom je pomenúvanie pojmov novými pomenovaniami. Ako uvádza Sokolovský (2004): *„Prvoradou požiadavkou pri tvorbe, respektíve zavádzaní každého termínu (názvu, titulu, označenia a pod.) do praktického života by mala byť jeho jednoznačnosť. To znamená, že sa treba vyvarovať viacvýznamovým, či inak komplikovaným slovám, obmedziť nejasné viacslovné spojenia (príkladom je samospráva vyššieho územného celku, predseda samosprávy vyššieho územného celku,...). Mal by sa položiť osobitný dôraz na výber takých verejno – a územnosprávnych označení, v ktorých sa prejavuje ich slovenský pôvod, slovenské tradície...“* (Sokolovský 2004, s. 115)

Prekladateľ má k dispozícii veľké množstvo čiastkových, tematicky ohraničených, oficiálnych aj neoficiálnych slovníkov, výkladových aj vysvetľujúcich glosárov terminológie pochádzajúcich z rozličných zdrojov. Ich zjednoteniu a vzájomnému porovnaniu sa však doposiaľ venovala iba nedostatočná pozornosť, a to vrátane hľadania vzájomných vzťahov medzi pojmami zo slovenského systému a systému cieľovej, či východiskovej krajiny. Preto je potrebné venovať tejto terminologickej oblasti pri vzdelávaní tlmočníkov a prekladateľov zvýšenú pozornosť. Príspevok sa v krátkosti venuje špecifikám tejto terminológie z translatologického hľadiska, jej členeniu a štruktúre, ako aj problémom pri jej preklade do iného jazyka. Následne prináša návrhy na didaktizáciu tejto terminológie a možnosti jej spracovania pre potreby tlmočníkov a prekladateľov.

2. Pojmové vymedzenie verejnej správy

„Verejná správa je usporiadaná sústava rozhodovacích procesov, politických, právnych, organizačných, rozpočtových a iných vzťahov a činností, ktorými verejnoprávne orgány ako právnické osoby na základe zákonom pridelených kompetencií transformujú, aplikujú a implementujú zákony štátu do konkrétnych práv a povinností jednotlivých fyzických a právnických osôb.“ (Kosorín 2003, s. 25)

Uvedená definícia vychádza z analýzy vzťahov verejnej správy, štátu a občanov. Táto problematika predstavuje nielen realizáciu verejnej moci, a teda rôzne formy rozhodnutí verejnej, štátnej správy a samosprávy, ale popri tom sa zameriava na spravovanie vecí verejných, do ktorých patria záležitosti a vzťahy upravené zákonmi a ďalšími všeobecne záväznými právnymi predpismi.

Verejná správa sa realizuje prostredníctvom výkonnej moci v štáte. Z hľadiska organizácie verejnú správu predstavuje najmä štát zastúpený svojimi orgánmi a verejno-právnymi subjektmi, ktoré sú nositeľmi verejnej moci. Z hľadiska funkcie je verejná správa výkonnou činnosťou štátu ako základného verejno-právneho subjektu a jeho orgánov a výkonnou činnosťou ďalších verejno-právnych subjektov pri spravovaní vecí verejných a patrí k výkonnej moci v štáte. Na výstavbu a budovanie verejnej správy demokratického štátu boli vybudované princípy technického

a organizačného delenia kompetencií, ktoré majú zabezpečiť efektívne fungovanie verejnej správy.¹

Poznanie týchto základných princípov fungovania verejnej správy je nevyhnutným predpokladom pochopenia pojmového systému terminológie, ktorá tvorí terminologickú chrbticu celého systému štátnej správy. Preto je pre prekladateľa, ktorý má túto terminológiu preložiť do iného jazyka a odlišného systému fungovania štátu, potrebné oboznámiť sa so základnými dokumentmi, ktoré sú východiskom fungovania systému verejnej správy na Slovensku a z ktorých vychádza pri definovaní jednotlivých pojmov a ich zaraďovaní do systému uvedenej terminológie.

Organizácia verejnej správy sa v Slovenskej republike riadi najmä zákonom č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy, zákonom č. 302/2001 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov, zákonom č. 369/1990 Zb. O obecnom zriadení, zákonom č. 222/1996 Z. z. o organizácii miestnej štátnej správy, zákonom č. 274/1994 Z. z. o Sociálnej poisťovni, zákon o daňových, zákon o nadáciách orgánoch ďalšími zákonmi upravujúcimi činnosti zdravotných poisťovní, úradu práce a ďalších orgánov verejnej, štátnej správy a samosprávy.

Na základe týchto právnych predpisov bola v Slovenskej republike vytvorená organizácia verejnej správy rozdelená na verejnú správu, na štátnu správu a samosprávu, ktorým sa v krátkosti venujeme v nasledujúcom výklade.

2.1 Pojmové vymedzenie štátnej správy

Štátna správa predstavuje jednu zo základných zložiek verejnej správy a prostredníctvom nej sa realizujú všetky funkcie štátu. Termínom štátna správa sa vo verejnej politike okrem sústavy orgánov štátnej správy označuje aj samostatný druh činnosti štátu. Zameranie a hlavné prostriedky štátnej správy sú vymedzené zákonom. Vykonáva ju skupina štátnych orgánov, ktorá svoju činnosť nevykonáva vo vlastnom mene, ale v mene štátu. Jednotlivé orgány štátnej správy majú od štátu priznanú vecnú, miestnu a osobnú príslušnosť, v rámci ktorej vykonávajú pridelené kompetencie. Organizačná štruktúra štátnej správy je daná zákonom o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy a zákonom o organizácii

¹ Porovnaj Gogová-Budjač (2006, s. 11-19)

miestnej štátnej správy. Subjektom štátnej správy je štát, predstavovaný jednotlivými príslušnými orgánmi a štátna správa je realizovaná v mene štátu a v jeho záujme. Orgán štátnej správy je inými slovami orgán štátu, ktorý vystupuje vo vlastnom mene. Pre terminologické spracovanie skúmanej problematiky je dôležité základné pojmové vymedzenie jednotlivých súčastí pojmového systému terminológie štátnej správy, ktoré sme pre potreby príspevku v krátkosti spracovali nasledovne:

ústredná štátna správa	ústredné orgány štátnej správy	ministerstvá - v súčasnosti 13
	ostatné ústredné orgány štátnej správy	na čele s predsedom, okrem: úrad vlád – vedúci úradu NBÚ – riaditeľ
miestna štátna správa	krajské úrady	zrušené od 1. 10. 2007, právomoci prešli na obvodné úrady v sídle kraja a obvodné úrady
	obvodné úrady	zmena od 1. 10. 2007 – v súčasnosti existujú obvodné úrady v sídle kraja a obvodné úrady
	špecializovaná miestna štátna správa	krajské špecializované úrady obvodné špecializované úrady

3.3 Pojmové vymedzenie samosprávy

Samospráva je jeden z ďalších komponentov, ktoré tvoria verejnú správu a významnú zložku jej pojmového systému. Samospráva má vo verejnej správe výkonnú funkciu a ovplyvňuje spoločenský život prostriedkami neštátneho charakteru. Pojmom samospráva sa označuje výkon presne vymedzených úloh správy štátu konkrétnymi verejno-právnymi subjektmi, ktoré na výkon svojej činnosti majú poverenie od štátu. Okrem uvedených subjektov sa samospráva od štátnej správy odlišuje metódami a formami pôsobenia, ktoré nie sú štátno-mocenského charakteru.

So štátnou správou má samospráva v rámci verejnej správy spoločné to, že záležitosti, ktoré spravuje, sú verejnoprávneho charakteru, aj keď ide o správu vlastných záležitostí. V súvislosti s pojmovým vymedzením sa v samospráve zvyčajne rozlišuje tzv. *politický pojem samosprávy*, definovaný vyššie a *právny pojem samosprávy*, ktorým sa vyjadruje to, že samospráva ako verejnoprávny

subjekt disponuje príslušným rozsahom verejnej moci. Základom spoločenského usporiadania samosprávy sú *obce*.

Dôležité pri prekladoch je presne a jednotne prekladať pojmy verejná správa, štátna správa, ústredná štátna správa, ústredné orgány štátnej správy, ostatné ústredné orgány štátnej správy, miestna štátna správa, miestne orgány štátnej správy, špecializované orgány miestnej štátnej správy a nemýliť si ich so samosprávou, ktorá vecne a odborne predstavuje úplne inú zložku verejnej správy. Základom územnej samosprávy je obec a tvoria ju ešte vyššie územné celky alebo samosprávne kraje.

3.5 Špecifiká terminológie verejnej správy v rámci jedného jazyka

Vychádzajúc z čiastkovej analýzy skúmanej terminológie sme identifikovali niekoľko problémov, z ktorými sa stretávajú používatelia terminológie verejnej správy a adresáti textov v rámci verejnej správy, teda občania a v prípade prekladu týchto textov do iného jazyka následne aj prekladatelia. Tieto problémy majú vplyv na kvalitu textov a priebeh komunikácie a značne sťažujú proces prekladu.

c) *množstvo zaužívaných pojmov, ktoré sa často chápu odlišne* – chýba presné vymedzenie a definovanie v zákone, jednotlivé pojmy si pre svoje účely vymedzili viaceré vedné odbory a teórie odlišne a následne boli takto prevzaté do verejnoprávnych dokumentov. Členenie verejnej správy je často dané aj charakterom odbornej literatúry – napr. právnická, ekonomická, politologická, verejná politika a pod.,

d) *pomenúvanie nemenných pojmov novými pomenovaniami* – napr. kraj, VÚC, župa, čo spôsobuje nielen pojmovú, ale aj časovú viazanosť používania istých pomenovaní k daným pojmom,

e) *zavádzanie pomenovaní v rozpore s vlastnosťami termínu, ako ich definovali Masár, Horecký* – nemotivovanosť, nesystémovosť, viacslovné pomenovania, nejednotnosť,

f) *skratky a skratkové slová* – ich zaužívanie vyplýva z nadmerného zavádzania viacslovných pomenovaní úradov a inštitúcií (NBÚ, VÚC, NR SR...),

g) *nedostatočná definovanosť a vymedzenie kompetencií* – záber a zameranie viacerých orgánov a inštitúcií často nie je jasne a presne vymedzený a pojmovo uchopiteľný, čo značne komplikuje hľadanie ekvivalentu a porovnávanie pojmového poľa pri stanovovaní stupňa ekvivalencie s termínmi v inom jazyku,
h) *viazanosť terminológie na pojmový systém krajiny, územného celku* – tejto problematike sa venujeme bližšie v nasledujúcej samostatnej časti príspevku.

4. Terminológia verejnej správy v preklade do iného jazyka

Prekladateľ na základe poznatkov o fungovaní systému verejnej správy na Slovensku za pomoci paralelných textov porovnáva tento východiskový systém so systémom verejnej správy v cieľovej krajine. Na základe takéhoto porovnania pojmových systémov stanovuje mieru ekvivalencie a vhodné prekladateľské riešenie. Tu však stojí pred často ťažko riešiteľnou dilemou, či sa prikloní pri preklade termínu zo slovenského systému *k ekvivalentu z cieľového systému*, ktorý z dôvodu odlišnosti systémov nikdy nebude úplne ekvivalentný, alebo radšej pristúpi k niektorému z náhradných prekladateľských riešení a východiskový *termín prekalkuje, opíše, použije jeho definíciu, alebo ho ponechá v podobe neologizmu, či výpožičky* v cieľovom preklade a prikloní sa tak k riešeniu, ktoré je bližšie východiskovému systému, ale menej zrozumiteľné pre prijímateľa prekladu pochádzajúceho z cieľového systému.²

I medzi skúsenými prekladateľmi sa v tejto súvislosti vedie množstvo diskusií a vo všeobecnosti možno konštatovať, že sa prekladatelia prevažne prikláňajú k riešeniu, ktoré je bližšie systému ich krajiny pôvodu, keďže takýto ekvivalent sami považujú za zrozumiteľnejší. A tak dochádza v praxi k situácii, že jeden prekladateľ termín „*rodné číslo*“ prekladá doslovne kalkom, ako dvojslovné pomenovanie, iný namiesto neho v cudzom jazyku používa skrátenú definíciu typu „*registračné číslo občana*“ a ďalší ho nahrádza termínom cieľového systému, ktorý plní funkciu registračného čísla občana, ale nemá štruktúru nášho rodného čísla.

² K riešeniam ekvivalenčných rozdielov pri preklade terminológie verejnej správy porovnaj Semanová, H., Seman, J. (2010, s.153-156). Autori sa venujú metóde vnútrojazykového prekladu a modulácie pri preklade skúmaného typu terminológie.

Teoreticky možno každé z uvedených riešení považovať za funkčný ekvivalent v závislosti od kontextu a funkcie, ktorú daný termín plní v prekladanom texte. V tejto súvislosti by sme ale chceli zdôrazniť, že tak, ako je dôležité, praktické a funkčné normovať a ustáľovať terminológiu, rovnako dôležité, praktické a funkčné je ustáľovať aj ekvivalenty jednotlivých termínov v cudzích jazykoch. V prípade veľkých jazykov sa mnohé ekvivalenty často používaných termínov verejnej správy postupne ustáľujú, zaraďujú do lexikografických diel, z ktorých niektoré skúsení prekladatelia považujú za síce nie oficiálne normatívne, ale často všeobecne uznané východisko správnej prekladovej terminológie v danom cudzom jazyku.

V prípade málo rozšírených jazykov je prekladateľ často odkázaný na vlastné vedomosti, skúsenosti, zdroje informácií a posúdenie funkčnosti ekvivalentov. Pre prekladateľov z takýchto jazykov má preto veľký význam spolupráca s malou skupinkou kolegov, ktorý riešia rovnaké problémy, hľadanie spoločných riešení, výmena skúseností a informácií a postupné budovanie a ustáľovanie prekladových ekvivalentov tak, aby aspoň pre základné pojmy verejnej správy mali k dispozícii spoľahlivé a overené ekvivalenty a nepoužívali vždy ad hoc riešenia.

5. Závěry a odporúčania pre proces didaktizácie

Z vyššie uvedeného vyplýva, že pri preklade terminológie verejnej správy do iného jazyka možno popri vyššie uvedených problémoch v rámci jedného jazyka definovať niekoľko základných prekladateľských či kontrastívnych problémov, ktoré je v procese didaktizácie prekladu uvedenej terminológie potrebné identifikovať, jasne pomenovať a analyzovať. Tieto problémy sú dôsledkom rozdielov v pojmových systémoch a pre potreby predkladanej štúdie sme ich zhrnuli do troch bodov:

- čiastočné ekvivalenty viazané na kontext,
- používanie ad hoc ekvivalentov,
- bezekvivalenčná lexika.

V procese didaktizácie skúmanej problematiky je, vychádzajúc z uvedených problémov, potrebné postupne budovať znalosti o významovom vymedzení základných pojmov a pomenovaní a získať prehľad o pojmovom systéme základných inštitúcií paralelne vo východiskovom a cieľovom systéme verejnej

správy. Dôležité je presne a jednotne vymedziť základné pojmy pojmového systému a následne pre ne nájsť ekvivalenty (napr. verejná správa, štátna správa, ústredná štátna správa, ústredné orgány štátnej správy, ostatné ústredné orgány štátnej správy, miestna štátna správa, miestne orgány štátnej správy, špecializované orgány miestnej štátnej správy).

Zásadné je nemýliť si pojmy, ktoré vecne a odborne predstavujú úplne inú zložku verejnej správy, ale ktoré na základe pomenovania pre laika predstavujú čiastočné synonymá (napr. primátor mesta - starosta obce; poslanec mestského zastupiteľstva - poslanec obecného zastupiteľstva; komisia mestského zastupiteľstva (poradný orgán primátora mesta) - komisia obecného zastupiteľstva (poradný orgán starostu obce); predseda samosprávneho kraja - predseda vyššieho územného celku (hovorovo z historických prameňov aj župan)).

Z translatologického hľadiska by sme chceli upriamiť pozornosť na hľadanie kontextovo neviazaných ekvivalentov a uprednostnenie motivovaných termínov, resp. opisu alebo prípadnú lokalizáciu neologizmov a opisných ekvivalentov v pojmovom systéme terminológie verejnej správy cieľovej krajiny tak, aby boli ekvivalenty zrozumiteľné adresátovi prekladu.

Na zabezpečenie adekvátnych zdrojov informácií o skúmanej problematike pri výchove prekladateľov a tlmočníkov je nevyhnutná medziodborová spolupráca a dôsledný manažment uchovávaní informačných zdrojov. Vzhľadom na vyššie uvedenú viazanosť pomenovaní na vedný odbor, politický vývoj a iné okolnosti je potrebné vyhodnotiť použiteľnosť dostupných zdrojov s ohľadom na ich autora, čas vzniku a aktualizáciu.

Abstrakt:

Terminologie der öffentlichen Verwaltung kommt in unterschiedlichen Typen von Fachtexten vor, die für die Zwecke der Staatsverwaltung, Jurisprudenz, aber auch der privaten Gesellschaften und NGO's übersetzt werden. Darum verdient dieses Gebiet der Fachterminologie genügend Andacht in der Ausbildung der Dolmetscher und Übersetzer. Der vorliegende Beitrag wird den spezifischen Grundzügen dieser Terminologie aus der translatologischen Sicht gewidmet und beschäftigt sich unter Anderem mit der Gliederung und Struktur des Begriffssystems dieser Terminologie als auch mit den Problemen bei ihrer Übersetzung in die Zielsprache. Anschließend bietet der Beitrag einige Tipps für die Didaktisierung dieser Problematik und analysiert die Möglichkeiten ihrer Bearbeitung für die spezifischen Zwecke der Dolmetscher und Übersetzer.

Literatúra:

- BENČO, J., POLÁK J.: *Verejná správa* (vybrané kapitoly), UKF, Nitra, 2000.
- BENČO, J.: *Ekonomika a manažment verejnej správy*, FSEV TnU AD, Trenčín, 2006.
- GOGOVÁ, M., BUDJAČ, M.: *Základy správneho práva*, FSEV TnU AD, Trenčín, 2006.
- KOSORÍN, F., LABAJ, J.: *Manažment verejnej správy*. Bratislava: Národohospodárska fakulta EU, 1995.
- KOSORÍN, F.: *Verejná správa (konceptia, reformy, organizácia)*. Ekonóm, Bratislava 2003.
- KULAŠÍK, P.: *Politológia*, Efekt Copy, Hlohovec, 2005.
- KÚTIK, J. a kol.: *Verejná správa a jej historický a právny vývoj*, Trenčín, FSEV TnU AD, 2006.
- KÚTIK, J.: *Štruktúra verejnej správy v štátoch EÚ*, FSEV TnU AD, Trenčín, 2008.
- NIŽŇANSKÝ, V.: *Verejná správa na Slovensku*, ÚV SR, Bratislava, 2005.
- NIŽŇANSKÝ, V.: *Decentralizácia verejnej správy v SR*, ÚV SR, Bratislava, 2005.
- SEMANOVÁ, H., SEMAN, J.: *Problematika odbornej terminológie v oblasti verejnej správy*. IN: Ďuricová, A. (red): *Od textu k prekladu V*, Praha 2010, s.150-157
- SOKOLOVSKÝ, L.: *Dejiny a reformy verejnej správy na Slovensku*. IN: *Teória a prax verejnej správy*, 2004, s. 114 – 118.
- ŠKULTÉTY, P.: *Základy verejnej správy*, Banská Bystrica, FPV a MV UMB, 2001.

Elektronické zdroje:

Metodický pokyn na použitie odborných výrazov pre oblasť informatizácie spoločnosti [online] [cit.2010-10-25].Dostupné na internete:
http://www.komunal.eu/subory/Terminol__gia_verejnej_spr__vy_na_Slovensku.pdf

Kontaktná adresa:

Ing. Nadežda Štefková
TnUAD, FSEV, Katedra verejnej správy
Mgr. Marketa Štefková, PhD.
Katedra nederlandistiky, FF UK, Bratislava
email: mskrlantova@yahoo.com

SÚČASNÉ TRENDY VÝVOJA VEDECKEJ TERMINOLÓGIE A JEJ AKTUÁLNE PROBLÉMY

ACTUAL TRENDS OF DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC
TERMINOLOGY AND ITS ACTUAL PROBLEMS

Ján **STOFFA**

Úvod

V súčasnosti sme svedkami nevídaného rozmachu ľudského poznania, najmä na základe početných tradičných, ale aj mnohých novovzniknutých vedných odborov. Toto poznanie je späté so vznikom neustále rastúceho množstva nových pojmov. Každý z týchto nových pojmov je potrebné pomenovať tak, aby sa organicky začlenil do existujúcich sústav, resp. systémov poznatkov, do existujúcich pojmoslovných, resp. terminologických systémov a súčasne tak, aby bolo príslušné pomenovanie, t. j. termín, jednoznačné. Navyše sa od pomenovaní nových pojmov, t. j. od nových termínov vyžaduje, aby boli vytvorené na vedeckom základe. Tento základ predstavuje teória všeobecnej terminológie. Za jej zakladateľa je v medzinárodnom meradle považovaný E. Wüster (Wüster, 1979). Na Slovensku položil základy terminologickej vedy Ján Horecký v diele (Horecký, 1956) a v jeho diele pokračoval najmä I. Masár v monografiách (Masár, 1991, 2000).

Cieľom tejto štúdie je prezentovať súčasné trendy vývoja terminológie v celosvetovom meradle a ich reflexiu na Slovensku a ilustrovať ich najmä na príkladoch z oblasti IKT a elektronického vzdelávania.

2 Vývojové trendy vedeckej terminológie

V súčasnom rozvoji vedeckej terminológie možno badať tieto hlavné vývojové smery:

- Lavínovite narastá počet novovznikajúcich pojmov a ich pomenovaní – termínov. Tempo nárastu je také veľké, že nijaký jednotlivец ani korporácia nie je spôsobilá určiť ich počet. Ak by sa o to niekto fiktívne pokúsil, v okamihu určenia by sa ich počet zmenil. Na ilustráciu možno uviesť, že moderná chémia týždenne vytvára (prevažne metódou chemickej syntézy) rádovo desaťtisíce nových chemických látok, pričom každá musí byť pomenovaná tak, aby ju bolo možné odlíšiť od každej inej z doteraz objavených, pričom ich počet je rádovo milióny. Rakúsky terminológ H. Felber už dávnejšie odhadoval počet pojmov, ktorými disponuje moderná elektrotechnika a elektronika na rádovo štyri milióny (Felber, 1981, s. 137-1455). Odtedy uplynulo mnoho rokov a tento počet je v súčasnosti podstatne väčší. Pritom elektrotechnika a elektronika predstavujú len nepatrnú časť množiny v súčasnosti existujúcich vedných odborov;

- V dôsledku explozívneho nárastu počtu nových termínov sa v súčasnosti aj v jazykoch najpočetnejších a najrozvinutejších spoločenstiev prejavuje nedostatok prostriedkov na ich pomenovanie. Na pomenovanie nových pojmov alebo ich prvkov sa používajú bezmála všetky kategórie slov. Okrem podstatných mien sú to predovšetkým prídavné mená, slovesá a príslovky. Ostatné kategórie sa používajú podstatne menej, najmä ako termínové prvky zložených slov a termínových súloví, v ktorých sa významne uplatňujú aj predložky a spojky;

- I tie najrozvinutejšie spoločenstvá si na pomenovanie nových pojmov „vypožičiavajú“ pomenovacie prostriedky z iných jazykov. Najčastejšie sú to slová a termínové prvky pochádzajúce z gréčtiny a latinčiny, ktoré využívajú v rôznej miere všetky vedné odbory. Spoločenstvá, ktoré v určitej oblasti zaostávajú za najvyspelejšími, preberajú z ich jazykov mnoho nových termínov, väčšinou

kalkovaním (doslovným prekladom), ale nezriedka aj v pôvodnej forme, alebo viac či menej adaptované, prispôsobené jazykovému systému preberajúceho spoločenstva. Typickým príkladom je preberanie anglických termínov v oblasti IKT do mnohých národných jazykov;

- V dôsledku uplatňovania princípu ustálenosti terminológie prevládajú v súčasných pojmoslovných systémoch termíny, ktoré vznikli v minulosti živelne a nemajú vlastnosť systémovosti. Čoraz viac sa však pri tvorbe nových termínov uplatňuje systémový prístup. **Princíp systémovosti termínov** sa uplatňuje až v ostatných desaťročiach, pričom mnohí tvorcovia nových termínov ho nezohľadňujú. Ako príklad možno uviesť, že jeden objaviteľ novej elementárnej častice (poľského pôvodu) jej dal pomenovanie totožné s obchodným názvom pracieho prášku, ktorý používa jeho manželka v ich domácnosti. K uplatňovaniu princípu systémovosti neprispievajú ani termíny motivované priezviskami osobností alebo geografickými názvami;

- V dôsledku nedostatku pomenovacích prostriedkov neustále prebieha proces terminologizácie slov – netermínov. Ako príklad možno z pojmoslovia IKT uviesť termíny *okno*, *rozhranie* a *tútor*;

- Z rovnakého dôvodu sa mnohým slovám a aj už vytvoreným termínom priradujú nové významy. Preto rastie a bude rásť počet homonymných termínov, a to napriek tomu, že **princíp jednoznačnosti** sa často považuje za najdôležitejší princíp pri tvorbe termínov. Nezriedka dochádza k homonymizácii aj v rámci toho istého terminologického systému. Už dávnejšie sme napr. ukázali, že termín *vodič* je viacznačný, t. j. homonymný aj v prípade takého exaktného odboru, akým je fyzika (je ním pomenovaná elektricky vodivá látka, elektricky vodivý materiál aj gnozeologické teleso z elektricky vodivej látky pri štúdiu procesov elektrickej vodivosti alebo aj továrenský výrobok);

- Ako systémové prvky pri tvorbe nových termínov sa stále častejšie používajú národné a medzinárodné sufixoidy i hybridné prefixoidy a ich sekvencie. Spomedzi najnovších prefixoidov s vysokou derivatívnosťou možno uviesť napr. prefixoidy *e-* (v analógoch termínov *e-mail* / *email*, *e-vzdelávanie*, *e-kniha* atď.), prefixoid *eko-* (v analógoch termínov *ekofilm*, *ekohračka*, *ekosystém* atď.), *multi-* (v analógoch termínov *multifunkčný systém*, *multimediálna aplikácia*, *multiplexný kanál*) a i.;

- Súčasne s procesom terminologizácie slov – netermínov prebieha opačný proces – determinologizácia termínov. V jej dôsledku sa mnohé termíny stávajú súčasťou bežnej slovnej zásoby príslušného jazyka a strácajú pritom svoj pôvodne presný význam. Dobrým príkladom tohto procesu je determinologizácia exaktných prefixoidov *mega-* (v analógoch pomenovaní typu *megadiskotéka*, *megaobrazovka*, *megapodujatie*), *mikro-* (v analógoch pomenovaní typu *mikročip*, *mikropočítač*, *mikroprocesor*) a *nano-* (v analógoch pomenovaní typu *nanopočítač*, *nanotechnika*, *nanotechnológia*);

- Nevyhnutnosť spresňovania termínov vedie k nárastu počtu prvkov terminologických súloví alebo i samých termínových prvkov v zložených termínoch. Ojedinelo sú štandardizované termíny, ktoré majú počet termínových prvkov rádu desať. Keďže slovosled termínových prvkov v terminologických súloviach je pevný, pri ich osvojovaní v edukácii i v praxi dochádza k problémom s ich zapamätávaním;

- Časová, finančná, a v prípade rôznych nosičov informácií aj rozmerová, príp. materiálová ekonómia, ale aj prirodzená ľudská pohodlnosť vedú k živelnému i riadenému skracovaniu viacslovných termínov a k náhradám termínov rôznymi skrátčeniami, najmä značkami (typickým príkladom sú medzinárodne zavedené značky chemických prvkov a chemických zlúčenín), iniciálovými skratkami termínových prvkov (napr. *PVC* namiesto *polyvinylchlorid*), ale aj rôznymi symbolmi (napr. % a ‰ ako symbolov vyjadrenia podielu, © ako symbolu práva na kopírovanie, @ ako symbolu oddeľovača v elektronickej adrese). Z iniciálových znakov termínových prvkov, ale aj iných, sa často vytvárajú celé nové slová, ktoré nezriedka vďaka svojej priaznivej slovotvornej štruktúre pomerne rýchlo zdomácnievajú. V oblasti IKT sú takýmito slovami – akronymami napr. zradné termíny *bit* (z *binary digit*) a *bit* (z *basic information unit*) a rad termínov typu *laser* (z *light amplification by stimulated emission of radiation*), *modem* (z *modulátor a demodulátor*), *pixel* (z *pix element*, kde *pix* je skrátčenina pomenovania *picture* - obrázok);

- Vzhľadom na existenciu medziodborových vzťahov tradičných a celého radu nových interdisciplinárnych vedných odborov typu bionika, ergonómia, materiálové inžinierstvo a pedagogická kybernetika, pojmové systémy všetkých odborov sa v určitej miere prekrývajú s pojmovými systémami viacerých ďalších odborov. To znamená, že mnohé termíny sú súčasťou viacerých vedných pojmoslovných systémov. V monografii (Stoffa, 2000, s. 43-60) sme preukázali medziodborový vzťah technickej výchovy s viac ako 50 ďalšími vednými odbormi, resp. vednými disciplínami. Niektoré termíny sú v rôznych odboroch preukázateľne priradené k pojmom s rôznym obsahom. V dôsledku toho dochádza v medziodborovej komunikácii k termínovým kolíziám, pri ktorých môže dôjsť k skresleniu prenášaných informácií, ba aj k nesprávnemu dešifrovaniu obsahu informácie. Ako príklad možno uviesť, že v chémii sa termín *primes* používa na pomenovanie nečistoty, zatiaľ čo vo fyzike, elektrotechnike, elektronike a materiálove na pomenovanie zámerne pridávanej látky;

- Pri tvorbe termínov a ich ustáľovaní sa v rámci systému technickej normalizácie v národnom i medzinárodnom meradle permanentne vykonáva mnoho koordinovaných normalizačných zásahov. Množstvo terminologických noriem obsahuje nielen pomenovania a rozlišovacie definície v nich uvedených pojmov, ale často aj ich ekvivalenty v ďalších jazykoch.

3 Hlavné problémy súčasnej terminológie

Hlavným problémom súčasnej terminológie je nedostatok národných pomenovacích prostriedkov pre novovznikajúce pojmy, ktorý sme charakterizovali v predchádzajúcej časti. Okrem toho existuje ešte celý rad ďalších problémov. Niektoré z nich sú priamo späté s uvedeným hlavným problémom, iné majú odlišný charakter, pričom môžu mať objektívne i subjektívne príčiny. Pre obmedzený rozsah tejto štúdie uvedieme len niektoré z nich, pričom ich poradie nie je poradím podľa dôležitosti. Ide o tieto problémy:

- Mnoho odborníkov v praxi, ktorí denne používajú termíny svojho odborného pojmoslovného systému, nedoceňuje význam termínov v komunikácii, kde termíny

predstavujú uzlové informačné bloky a ostatné slova majú iba doplňujúcu, resp. pomocnú funkciu;

- Terminologická príprava budúcich odborníkov je vo vzdelávacej sústave nedocenená. Výnimkou sú chemické, medicínske, farmakologické odbory a študijný odbor Technická a informačná výchova na UKF v Nitre. Na prstoch rúk možno spočítať stredné odborné a vysoké školy, v ktorých sa realizuje systematická terminologická príprava na dosiahnutie vopred definovaných cieľov z oblasti terminologickej gramotnosti a terminologickej kultúry. Rovnaké konštatovanie platí aj o terminologickej edukácii v sústave všeobecno-vzdelávacích škôl a príprave budúcich edukátorov;

- Množstvo nových termínov – neologizmov nenašlo svoj odraz v odbornej slovníkovej a encyklopedickej literatúre. V dôsledku toho nie je jasné, aký má byť ich pravopis a ako sa majú vyslovovať. Mnoho z nich sa vyskytuje vo viacerých variantoch a používatelia nemajú možnosť rýchlo a dostatočne spoľahlivo získať o nich potrebnú informáciu. V dôsledku toho sa informačné toky často prerušujú a pohodlnejší nekritickí používatelia rozosievajú to, čo by sme mohli nazvať terminologickou burinou;

- Spoplatnením kopírovania slovenských technických noriem aj v prípadoch, keď preukázateľne nejde o ochranu skutočných autorských práv na originálne diela, a aj ich sťažnou dostupnosťou a vysokou cenou vznikol stav, že mladá generácia o existencii štátnych noriem nevie buď vôbec nič, alebo len veľmi málo a staršia generácia nereflektuje zmeny, ktoré nastali v oblasti štandardizácie po začlenení do EÚ;

- Verejné oznamovacie prostriedky a médiá tiež prispievajú k šíreniu „terminologickej buriny“. Mnohí hlásatelia a moderátori platení ako profesionáli v svojom odbore robia elementárne terminologické chyby. Ak niekto o tom pochybuje, odporúčame mu všimnúť si, ako často a akým spôsobom sa komolia termíny *manažér*, *manažment*, *manažovanie* a pod.;

- V praxi sa často prejavuje terminologická negramotnosť, alebo nízka terminologická gramotnosť niektorých používateľov termínov. Ako typický príklad možno uviesť, že sa nie vždy správne rozlišuje medzi pojmom a termínom a často sa považujú za synonymá. Podobne sa často nerozlišuje medzi termínom (pomenovaním abstraktného pojmu) a názvom (pomenovaním konkrétneho objektu). Často sa nerozlišujú systémové termíny (napr. *internet*, *polymetylmetakrylát*, *polytetrafluóretylén*) od obchodných pomenovaní (v danom prípade *Internet*, *plexisklo*, *teflon*);

- Veľmi nízka terminologická a jazyková kultúra sa prejavuje v reklamných produktoch a v inzercii. Podobné konštatovanie platí aj o mnohých termínoch používaných na obaloch tovarov a v návodoch na používanie predávaných tovarov;

- V oblasti terminologickej a jazykovej kultúry v SR sa nepriaznivo premieta vplyv silnejšej českej terminológie, v ktorej sa mnoho cudzojazyčných termínov preberá a adaptuje odlišne od slovenskej. Napríklad kľúčové termíny IKT *hardvér* a *softvér* prevzala čeština z angličtiny bez zmeny, t. j. používa termíny *hardware* a *software*. Tým, že odborná a vedecká literárna produkcia v ČR je podstatne bohatšia a mnohí autori majú možnosť študovať prevažne, alebo len české pramene, do odbornej komunikácie v dôsledku toho preniká mnoho bohemizmov typu „čidlo“ (spr. *snímač*), „dotisk“ (spr. *dotlač*), *ochranná „známka“* (spr. ... *značka*). Snaha poslovenčiť niektoré české termíny neraz vedie k vytvoreniu termínov, ktoré nie sú

spisovné ani v slovenčine, ani v češtine, napr. „*dial'nopis*“ (spr. *d'alekopis*), *odozva* (spr. *ohlas*, *echo*, *ozvena*, príp. v elektrotechnike a elektronike *ozva*), „*zosilovač*“ (spr. *zosilňovač*). S rastom jazykovej erudície populácie vo vzťahu k angličtine možno očakávať ešte väčší príliv anglicizmov ako je tomu v súčasnosti;

■ Väčšina odborných terminologických, výkladových a prekladových slovníkov sa nezostavuje metódou excerpce zo súčasných diel odborníkov, ale na základe obdobných domácich a zahraničných slovníkov. Preto takto zostavené slovníky neprispievajú náležite k zvyšovaniu terminologickej gramotnosti a kultúry a často obsahujú mnoho zastaraných alebo nesprávnych termínov. Aj keď počet terminologických, výkladových a prekladových slovníkov v SR potešiteľne rastie, nie vždy sú na potrebnej metodologickej úrovni. V prípade slovníkov určených edukantom sa nie vždy dodržia základné didaktické zásady a v ich textovej časti chýba náležitá didaktická transformácia. Potešiteľné je, že mnoho autorov začleňuje do učebníc a učebnej literatúry terminologické slovníky menšieho rozsahu. Ako príklad možno uviesť skrytý terminologický slovník z oblasti multimédií v tematickom zošite pre učebný predmet Informatika na stredných školách (Šnajder, Kireš, 2005, s. 46-48);

■ Veľa termínovej „buriny“ sme zaznamenali aj v oblasti publikácií určených na zábavu a relaxáciu. V publikovaných hádankách a krížovkách mnohé pojmy nie sú správne pomenované, je v nich veľa balastných informácií a definície v nich uvedené sú uvádzané viac s ohľadom na obmedzenú plochu ako na vecnú správnosť. Niektoré z týchto konštatovaní platia aj o hádankách a krížovkách, ktoré sa čoraz častejšie začleňujú do didakticky orientovaných publikácií;

■ Problematika terminológie a pojmoslovia je úzko spätá s náležitým ovládaním jazyka komunikácie. Naše viac ako 50-ročné skúsenosti v oblasti technoedukácie ukazujú, že všeobecná jazyková príprava na stredných školách nie je dostatočná na zvládnutie problematiky technickej komunikácie a odborného, resp. vedeckého štýlu vyjadrovania. Bolo by preto vhodné zaviesť vo všetkých odborne zameraných študijných programoch aj špecializovanú jazykovú a terminologickú prípravu.

4 Závery a odporúčania

Záverom možno konštatovať, že celosvetové trendy vývoja a rozvoja vedeckej terminológie nie vždy našli svoj náležitý odraz v slovenskej terminologickej praxi. V nej sa terminológia nedoceňuje, podceňuje alebo aj ignoruje v dôsledku nízkej terminologickej gramotnosti a terminologickej kultúry jej používateľov. Náprava tohto nepriaznivého stavu by mala začať v oblasti edukácie a prípravy budúcich edukátorov. Terminológia by si zaslúžila väčšiu propagáciu a pozornosť aj v oblasti bádateľskej a publikačnej, najmä s ohľadom na stále sa prehlbujúcu medzinárodnú spoluprácu, mobilitu pracovných síl a integračné tendencie. Základy všeobecnej terminológie ako vednej disciplíny a špecializovaná jazyková príprava by sa mali organicky začleniť do všetkých odborne zameraných študijných programov.

Abstrakt:

Štúdia prezentuje nadodborový pohľad na súčasné smery vývoja vedeckej terminológie a na problémy pri tvorbe nových termínov i pri ich používaní v praxi. Ide najmä o problémy spôsobené exponenciálnym nárastom množstva nových pojmov a termínov, internacionalizáciou pojmoslovia a nízkou úrovňou terminologickej

gramotnosti a terminologickej kultúry mnohých používateľov terminológie. Dotýka sa aj procesov terminologizácie a determinologizácie, problematiky osvojovania termínov v edukačnej praxi a niektorých negatívnych javov v terminologickej praxi. V závere prináša niekoľko námetov na zlepšenie súčasného stavu slovenského vedeckého a odborného pojmoslovia.

Kľúčové slová:

vedecká terminológia, neologizmy, terminologická gramotnosť a kultúra, determinologizácia

Abstract:

The study presents a general view on actual trends of development of scientific terminology and on problems of creation of new terms and their using in the practice. It concerns especially problems caused by exponential rise of the number of new notions and terms, by internationalization of the terminology and by a low level of terminological literacy and culture of many users of terminology. It concerns also the processes of terminologization and determinologization, the problems of acquiring of terms in educational practice and some negative phenomena in the terminological practice. It presents some proposals for an improvement of the level of the Slovak scientific and professional terminology.

Key words:

scientific terminology, neologism, terminological literacy and culture, determinologization

Literatúra:

FELBER, H.: Teoretické a metodologické aspekty medzinárodnej štandardizácie terminológie. *Kultúra slova*, 15, 1981, č. 4, s. 137-145.

HORECKÝ, J.: *Základy slovenskej terminológie*. [Vydanie neuvedené] Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1956. 146 s. ISBN nemá

MASÁR, I.: *Príručka slovenskej terminológie*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 1991. 192 s. ISBN 80-224-0341-5

MASÁR, I.: *Ako pomenúvame v slovenčine : Kapitoly z terminologickej teórie a praxe*. [Vydanie neuvedené] Bratislava : Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2000. 60 s. ISBN 80-89037-00-3

STOFFA, J.: *Terminológia v technickej výchove*. 2. opr. a dopl. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000. 162 s. ISBN 80-244-0139-8

ŠNAJDER, Ľ. – KIREŠ, M.: *Práca s multimédiami : Tematický zošit*. 1. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, 2005. 48 s. ISBN 80-10-00422-7

WÜSTER, E.: *Einführung in die Terminologielehre und terminologische Lexikographie I, II*. 1. vyd. Wien – New York : Springer, 1979. 145 + 70 s. ISBN 3-211-81542-2

Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu Kultúrnej a edukačnej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR č. 3/7519/09 Terminologická kultúra v oblasti elektronického vzdelávania.

Kontaktná adresa:

Prof. Ing. Ján Stoffa, DrSc.,

Pedagogická fakulta UJS, Katedra informatiky,
Bratislavská cesta 3222, 945 01 Komárno, SR

E-mail: StoffaJan@seznam.cz;

PREFIXY A PREFIXOIDY V POJMOSLOVÍ ELEKTRONICKÉHO VZDELÁVANIA A IKT

PREFIXOIDS IN THE TERMINOLOGY OF
E-LEARNING AND ICT

Ján **STOFFA**, Veronika **STOFFOVÁ**

1 Úvod

V súčasnosti sme v terminologickej praxi svedkami čoraz častejšieho používania slovotvorných, resp. termínových prvkov, ktoré sa umiestňujú na začiatku termínov prvkov, najmä za účelom modifikácie významu nimi pomenovaných termínov, príp. za účelom skrátenia termínov. Túto funkciu najčastejšie plní slovotvorná *predpona*, pre ktorú sa používa aj medzinárodný termín *prefix*. Môžu ju však plniť aj analógy prefixov, pre ktoré sa v (*Slovníku súčasného slovenského jazyka*, 2006, s. 15) použil u nás ešte málo známy a málo používaný termín **prefixoid**. Uvedenú funkciu však môžu plniť aj iné jazykové prvky, znaky, značky, číslice, symboly a ich kombinácie. V tejto štúdii navrhujeme, aby sa všetky zahrnuli do obsahu pojmu prefixoid.

Základom pre vytvorenie termínu prefixoid je medzinárodný termín *prefix*. Systémové zakončenie *-oid* naznačuje vzťah príbuznosti, resp. podobnosti, podobne ako je to v prípade dvojíc termínov *elipsa – elipsoid* a *parabola – paraboloid*. Zatiaľ absentuje pomenovanie pre hierarchicky vyšší pojem, ktorý je najbližšie nadradený k pojmom prefix a prefixoid. Pomenovanie pre tento termín by bolo potrebné vytvoriť ako opozitum k termínu *koncovka*. V odbornej literatúre sa namiesto neho používa opis typu „prvá časť zložených slov s významom...“ (*Slovník cudzích slov*, 1979, s. 134), „prvá časť zložených slov vyjadrujúca...“ (*Slovník cudzích slov*, 1979, s. 1147), príp. iný.

Cieľom tejto štúdie je prezentovať širšej odbornej verejnosti niektoré čiastkové poznatky a zovšeobecnenia z oblasti využitia prefixoidov v oblasti pojmoslovía elektronického vzdelávania a IKT, na aplikácii ktorej je toto vzdelávanie založené. Toto pojmoslovie sa zatiaľ vyvíja živelne a vyskytuje sa v ňom mnoho terminologických problémov. Ich riešenie je predmetom ďalej uvedeného grantového projektu.

2 Rozšírenie obsahu pojmu prefixoid

Pojem **prefixoid** chápeme pri tvorbe termínov širšie ako (*Slovník súčasného slovenského jazyka*, 2006, s. 15), kde sa prefixoidy definujú ako „prevzaté segmenty slov, napr. *auto-*, *bio-*, *eko-*, ktoré spája ich frekvencia a systematizačná funkcia a ktoré sú funkčne príbuzné prefixom (predponám).“ Rozšírenie sa vzťahuje aj na ďalšie funkčne príbuzné prvky príslušného národného jazyka i na neverbálne prvky, napr. na:

1. Slovenské systemizačné slovotvorné prvky často sa vyskytujúce v rovnakej funkcii na začiatku mnohých národných termínov (napr. prefixoid *široko-* v prípade termínu **širokopásmová anténa**, **širokopásmový zosilňovač**, **širokouhlý film**);
2. Na sekvencie prefixov a prefixoidov národného jazyka, ako je to napr. v termínoch, **podnadvpis**, **bezobslužná inštalácia operačného systému počítača**, **neobmedzený prístup**;
3. Sekvencie medzinárodných prefixoidov, ako je to napr. v termínoch **fotoautomat**, **mikroelektronika**, **videokopcesor**;
4. Hybridné sekvencie národných i medzinárodných prefixoidov a prefixov, ako je to napr. v termínoch **audioprehrávač**, **autorádioprehrávač**, **videonahrávka**;

5. Znaky (najčastejšie písmená národnej alebo inojazyčnej abecedy), ako je to napr. v termínoch *e-mail / email*, *e-kniha*, *e-pošta*;
6. Čísla vyjadrujúce kvantitu, ako je to napr. v termínoch *32bitové rozhranie*, *62bitový procesor*, *64bitová technológia*;
7. Spojenie prefixoidu so skratkou, napr. v termíne *Fero-LCD* (ktorý je skrátčeninou termínu *feroelektrický kvapalný kryštál* (z angl. ferroelectric liquid crystal display), alebo v termíne *empéetrojkový prehrávač* (kde časť *empé-* je hláskovacím fonetickým ekvivalentom časti *MP* odvodenej z anglického termínu *moving picture*);
8. Spojenie skratky alebo skratiek so slovom alebo slovotvorným prvkom, ako je to v prípade termínov typu *internetbanking*, *internetová telefónia*, *internetový vyhľadávač* (*inter* je v tomto prípade skratka anglického slova *international*, a *net* anglického slova *network*);

Na základe doterajšieho poznania termín **prefixoid** definujeme ako **pomenovanie pre pojem predstavujúci hierarchicky najvyšší termínovtorný prvok, ktorý sa dáva na začiatok termínu, jeho slovného základu alebo iného termínového prvku za účelom modifikácie významu termínom pomenovaného pojmu, alebo za účelom skrátenia, príp. zjednoslovnienia termínu**. Vo vzťahu k termínu prefix sa termín prefixoid javí ako súradný, t. j. je na rovnakej hierarchickej úrovni.

Teórii tvorby slov sa v rámci jazykovedy venuje tradične veľká pozornosť. V teórii terminológie sa podľa (Poštolková, Roudný, Tejnor, 1983. s. 34) považuje tvorba nového termínu pomocou prefixu za jeden z morfológických spôsobov tvorby. Do tejto kategórie patrí aj tvorba nových termínov pomocou prefixoidov. Pojem prefixoid sa definuje a používa aj v českej terminológii (Poštolková, Roudný, Tejnor, 1983, s. 38). Podobne ako pri prefixoch môžu sa prefixoidy uplatniť pri odvodzovaní nových termínov, ale aj pri tvorbe zložených termínov skladaním. Obidva spôsoby sú v súčasnej slovenčine živé a produktívne. Kým napr. pre prefixoid *auto-* (vyjadrujúci vzťah k automobilizmu, resp. k automobilovej technike) sa v slovníku slovenského jazyka z r. 1959 (*Slovník slovenského jazyka*, 1959, s. 54-57) uvádza 26 hesiel, v najnovšom slovníku je ich už 154 (*Slovníku súčasného slovenského jazyka*, 2006, s. 186-196). Prefixoidom ako termínovým prvkom, ktoré plnia významnú systemizačnú funkciu, sa doteraz v terminologickej literatúre venovala veľmi malá pozornosť. Niektorých čiastkových aspektov problematiky sa dotýkajú štúdie (Stoffa, Krobotová, 2001) až (Stoffa, V. Stoffa J., 20005).

Jednotlivé odbory využívajú prefixoidy značne rozdielne, tak z hľadiska celkového počtu používaných prefixoidov, ako aj z hľadiska počtu termínov, v ktorých sa využíva konkrétny prefixoid. Azda najviac sa prefixoidy využívajú v chémii a medicínskych odboroch, kde sú spolu so sufixoidmi mimoriadne dôležitým prostriedkom systematizácie pojmoslovia.

Výskyt a využitie prefixoidov v tvorbe pojmoslovia v konkrétnych odboroch je prebádaný veľmi málo. Základom potrebným pre akékoľvek zovšeobecnenie je predovšetkým zistenie skutkového stavu. Ten sa najspoľahlivejšie zisťuje excerpciou z autentických odborných dokumentov. Takúto exerpciu vykonávame v rámci ďalej uvedeného projektu pre oblasť elektronického vzdelávania, ktorú považujeme za podoblasť aplikácie IKT.

3 Význam a problémy používania prefixoidov vo vedeckej a v odbornej terminológii

Stále častejšie používanie prefixoidov v súčasnom pojmosloví, resp. v súčasnej terminológii nepriamo svedčí o ich rastúcom význame. Ich význam v tvorbe nových termínov nie je však v súčasnosti dostatočne preskúmaný a nie je preskúmané ani ich používanie v konkrétnych vedných odboroch a disciplínach.

Prefixoidom pripisujeme, podobne ako (*Slovník súčasného slovenského jazyka*, 2006, s. 15), významnú systematizačnú funkciu. Považujeme ich za mimoriadne významný a rozšírený systémostvorný prvok v pojmosloví, resp. terminológii. Systematizačná funkcia prefixoidov je všeobecne málo docenená. Spravidla sa zdôrazňujú len hierarchické vzťahy nadradenosti, súradnosti (priradenosti) a podradenosti. Oveľa menej pozornosti sa venuje ďalším systémovým vzťahom, napr. vzťahu celok – časť, príčina – dôsledok a pod.

Systémost' sa v dielach z teórie terminológie spravidla uvádza len ako jedna z mnohých vlastností ideálneho termínu, napr. v (Horecký, 1956, s. 50) a (Masár, 1991, s. 42). My ju zaraďujeme medzi tri vlastnosti, ktoré vyplývajú priamo z princípov všeobecnej teórie terminológie: princípov jednoznačnosti, ustálenosti a princípu systémosti. Toto zaradenie odôvodňujeme tým, že vyplýva priamo z definície termínu, ktorý je podľa (*Slovník jazykovedných termínov*, 1979, s. 170) „pomenovanie pojmu v sústave pojmov vedného al. výrobného odboru“.

Prefixoidy môžu priamo vyjadrovať aj niektorý zo systémových vzťahov. Napr. prefixoid *sub-* a jeho slovenský ekvivalent *pod-* v pomenovaní pojmov **subkód**, **subsystém** / **podsystem** a **podadresár** jednoznačne vyjadrujú ich vzťah podradenosti k pojmom *kód*, *systém* a *adresár*. Prefixoid *spolu-* vyjadruje vzťah súradnosti, napr. v termínoch **spoluautor**, **spoluorganizátor**, **spolupracovník**.

Okrem svojho príspevku k systémosti termínov mnohé prefixoidy často a významne prispievajú aj k ďalšej dôležitej a z hľadiska trvania informačných tokov a ich finančnej náročnosti veľmi cenenej vlastnosti termínov – krátkosti. Veľmi často totiž umožňujú vytvorenie jednoslovných náhrad, resp. ekvivalentov viacslovných termínov, napr. termíny *e-pošta*, *fotoaparát*, *teletechnika* sú plnohodnotnou náhradou viacslovných termínov *eletronická pošta*, *fotografický aparát*, *telekomunikačná technika*.

4 Význam prefixoidov v edukácii

Prefixoidy majú mimoriadne veľký význam v edukácii pri osvojovaní pojmoslovia konkrétnych vyučovacích predmetov, keď pomocou nich vytvorené termíny si edukanti musia osvojovať súčasne s obsahom príslušných pojmov vyjadrených ich definíciami, alebo opisom.

V edukačných procesoch je dôležité, aby si edukanti osvojili, resp. spoznali najmä:

- Význam príslušného prefixoidu;
- Synonymné národné alebo medzinárodné prefixoidy (napr. synonymné národné prefixoidy *mnoho-* vs *viac-*, synonymné medzinárodné prefixoidy *bi-* vs *di-*,

multi- vs *poly-* a synonymné národné a medzinárodné prefixoidy *dvoj-* vs *bi-*, *di-*, *mnoho-*, *viac-* vs *multi-*, *poly-* a iné;

- Homonymný charakter, resp. viacznačnosť niektorých prefixoidov (napr. prefixoidu *auto-* v termínoch **autobiografia** vs **automat** vs **autoatlas**);
- Pravopisné odlišnosti (napr. v termínoch **polymér** vs **poliklinika**);
- Interkultúrne odlišnosti v prípade edukantov – príslušníkov národnostných menšín alebo iných národov (napr. v prípade edukantov maďarskej národnosti v dôsledku absencie hlásky *ch* v maďarčine existencia prefixoidu *krono-* v termínoch typu **kronométrie**, **kronograf**, **kronológia** namiesto medzinárodne rozšírenejšieho prefixoidu *chrono-* v ekvivalentných slovenských termínoch **chronometria**, **chronograf**, **chronológia**);
- Odlišný spôsob adaptácie medzinárodného prefixoidu. Napr. v španielčine sa na uľahčenie výslovnosti predkladá *e-*, ak za hláskou *s* na začiatku slova nasleduje akákoľvek spoluhláska. Preto napr. termíny **stereoofónia**, **stereomagnetofón**, **spektrofotografia** majú v španielčine ekvivalenty **estereoofonia**, **estereomagnetofono**, **espectrofotografia**. Medzinárodný prefixoid *poly-* vo význame *mnoho-*, resp. *multi-* sa v ruštine, poľštine a maďarčine prevzal forme *poli-* (napr. v termínoch **полуграфия**, **poligrafia**; **poligrafia**);
- Existencia medzipredmetových vzťahov s predmetom zabezpečujúcim výučbu príslušného národného jazyka umožňujúca rozlíšenie prefixoidov od pseudoprefixoidov. **Pseudosufixoid** definujeme ako identickú sekvenciu hlások, ktorá však nemá význam prefixoidu a nie je preto systémovým slovtvorným prvkom (napr. sekvencie hlások „di“, „mini“ „polo“ v termínoch **difúzia**, **dimenzia**, **divízia**, **minister**, **poloha**, **položka**);
- Možnosť kumulácie, resp. reťazenia prefixov a prefixoidov, tak národných (napr. **bezobslužná inštalácia operačného systému**, **neprenosný počítač**, **prednastavenie**) ako aj medzinárodných (napr. **autobiografia**, **fonobibliografia**, **fotoautomat**) alebo hybridných (napr. **autozaostrovanie**, **fotod'alekohľad**, **multiplehrávač**, **neinteraktívna komunikácia**);
- V prípade zložených termínov možnosť výskytu prefixoidu nielen na začiatku termínu (napr. **empéetrojkový prehrávač**);
- Možnosť výskytu medzinárodného prefixoidu pred národným termínovtvorným prvkom (**fonokarta**, **fotoblesk**, **superpočítač**) a opačne (**dvojcicero**, **dvojpól**, **samoedukácia**).
- Možnosť vytvorenia termínu len spojením prefixu, alebo prefixoidu so sufixom, alebo sufixoidom (napr. v termínoch typu **automat**, **fotografia**, **videotelefón**).

5 Národné prefixoidy v pojmosloví elektronického vzdelávania a IKT

Pojmoslovie IKT je mimoriadne bohaté na termíny, ktorých termínovým prvkom je niektorý z národných alebo medzinárodných prefixoidov. Len ich vymenovanie by vyčerpalo primeraný rozsah tejto štúdie, preto uvádzame na ilustráciu len vybrané z nich. Pre obmedzenosť rozsahu štúdie uvádzame pri každom prefixoide iba tri príklady. V príkladoch je príslušný prefixoid alebo sekvencia prefixoidov zvýraznený tučnou kurzívou.

Význam a príklady vybratých častých slovenských prefixoidov:

celo-: vyjadruje úplnosť niečoho.

Príklady: **celočíselný dátový typ**, **celoobrazovkové zobrazovanie**, **celotelový skener**;

dvoj-: vyjadruje kvantitu dva, dve.

Príklady: **dvojkazetový magnetofón**, **dvojklik**, **dvojrozmerné zobrazenie**;

jedno-: vyjadruje kvantitu jeden, jedna, jedno.

Príklady: **jednodoskový počítač**, **jednooká zrkadlovka**, **jednoulohový operačný systém**;

pol-, **polo-**: vyjadruje polovicu, čiastočnosť, príp. neúplnosť.

Príklady: **polodetailná fotografia**, **polovodič**, **polovodičová pamäť**;

samo-: vyjadruje:

1. samočinnosť, automatickosť;

Príklady: **samoopravný kód**, **samoprepisovací formulár**, **samospúšť**;

2. činnosť vykonanú samým subjektom, alebo činnosť alebo jej výsledok vzťahujúci sa na subjekt.

Príklady: **samoregulácia**, **samoštúdium**, **samouk**;

seba-: vyjadruje činnosť vykonanú subjektom alebo jej výsledok.

Príklady: **sebahodnotenie**, **sebareflexia**, **sebavzdelávanie**;

široko-: vyjadruje široký rozsah, resp. rozpätie niečoho.

Príklady: **širokoformátová televízia**, **širokopásmový reproduktor**, **širokouhlý film**;

veľko-: vyjadruje vysokú kvantitu niečoho.

Príklady: **veľkofilm**, **veľkoformátová publikácia**, **veľkoplošná reklamná tabuľa**;

viac-: vyjadruje kvantitu väčšiu ako dva, dve.

Príklady: **viacjazyčná publikácia**, **viackamerové natáčanie**, **viacžilový kábel**.

6 Medzinárodné prefixoidy v pojmosloví elektronického vzdelávania a IKT

V rozsiahlej oblasti IKT sa používa celý rad nových termínov, v ktorých úlohu termínového prvku plní niektorý z tradičných národných alebo medzinárodných prefixoidov. Objavili sa však aj niektoré nové, napr. prefixoid *e-* vyjadrujúci vzťah k elektronike, a prefixoid *euro-* vyjadrujúci vzťah k Európskej únii.

Význam a príklady vybratých častých medzinárodných prefixoidov:

anti-: vyjadruje vzťah antagonizmu, príp. opak, protiklad k obsahu tej časti termínu, ktorá nasleduje, alebo aj absenciu nejakého javu.

Príklady: **antipirátska ochrana**, **antireflexný displej**, **antivírusový program**;

audio-: vyjadruje vzťah k zvuku.

Príklady: **audioaparátúra**, **audiokazeta**, **audioprehrávač**;

auto-: vyjadruje vzťah:

- k automatizácii.

Príklady: **automat**, **autofokus**, **autoreverz**;

- k subjektu.

Príklady: **autobibliografia**, **autodidakt**, **autoreferát**;

- k automobilovej technike, resp. k automobilizmu.

Príklady: **automapa**, **autoprehrávač**, **autorádio**;

bi-: vyjadruje kvantitu dva, dve.
Príklady: **bifunkčná anténa**, **bilingva**, **binárny súbor**;

di-: vyjadruje kvantitu dva, dve.
Príklady: **dimetria**, **dióda**, **dipól**;

biblio-: vyjadruje vzťah ku knihe.
Príklady: **bibliofília**, **bibliografia**, **bibliotéka**;

bio-: vyjadruje vzťah živému.
Príklady: **biočip**, **bioinformatika**, **biokybernetika**;

e-: vyjadruje vzťah k elektronike.
Príklady: **e-kurz**, **e-mail / email**, **e-učebnica**;

euro-: vyjadruje vzťah k Európskej únii.
Príklady: **eurokalkulačka**, **eurokarta**, **euronorma**;

fono-: vyjadruje vzťah k zvuku;
Príklady: **fonobibliografia**, **fonogram**, **fonotéka**;

foto-: vyjadruje:

1. vzťah k svetlu.
Príklady: **fotogram**, **fotopolymér**, **fotosenzitívny čip**;
2. vzťah k fotografickému zobrazovaniu.
Príklady: **fotoarchív**, **photodokumentácia**, **fotografia**;

infra-: vyjadruje polohu pod určitou hranicou.
Príklady: **infrafilm**, **infrafotografia**, **infrakamera**;

inter-: vyjadruje existenciu alebo vzájomné pôsobenie niečoho medzi dvoma objektmi, javmi, osobami.
Príklady: **interaktivita**, **interaktívna učebnica**, **interdisciplinárny vedný odbor**;

makro-: vyjadruje nadmerný rozmer, resp. aspekt niečoho.
Príklady: **makrofotografia**, **makroinštrukcia**, **makroobjektív**;

mikro-: vyjadruje:

5. milióntinu z celku.
Príklady: **mikroampér**, **mikrosekunda**, **mikrovolt**;
6. vzťah k objektom veľmi malej veľkosti.
Príklady: **mikrofilmobibliografia**, **mikrofotografia**, **mikrografia**;
7. vzťah k mikroelektronike.
Príklady: **mikročip**, **mikropočítač**, **mikroprocesor**;

mini-: vyjadruje malosť niečoho.
Príklady: **minidisk**, **minikalkulačka**, **minipočítač**;

mono-: vyjadruje kvantitu jeden, jedna, jedno.
Príklady: **monofónia**, **monofunkčné zariadenie**, **monografia**;

multi-: vyjadruje kvantitu viac ako jeden.
Príklady: **multimédiá**, **multiplejбек**, **multispracovanie**.

nano-: vyjadruje:

1. miliardinu z celku;
Príklady: **nanofarad**, **nanometer**, **nanosekunda**;
2. vzťah k objektom alebo javom súvisiacim s rozmermi rádovo miliardy metra.
Príklady: **nanočip**, **nanopočítač**, **nanotechnológia**;

poly-: vyjadruje kvantitu mnoho.
Príklady: **polyekran**, **polyfunkčné zariadenie**, **polygón**;

post-: vyjadruje časové oneskorenie alebo časovú následnosť.

Príklady: **postgraduálne štúdium**, **postprocesor**, **postprogram**;

pseudo-: vyjadruje, že niečo je nepravé, zdanlivé, falošné.

Príklady: **pseudoinštrukcia**, **pseudokód**, **pseudoprogram**;

rádio-: vyjadruje žiarenie, príp. vzťah k elektromagnetickým vlnám.

Príklady: **rádiogramofón**, **rádiokomunikácia**, **rádiomost**;

semi-: vyjadruje polovicu, čiastočnosť, príp. neúplnosť.

Príklady: **semiduplex**, **semigrafický symbol**, **semigrafický znak**;

stereo-: vyjadruje vzťah k priestoru alebo stereofónii.

Príklady: **stereofilm**, **stereofotografia**, **stereotelevízia**;

super-: vyjadruje nadmernosť, výnimočnosť, nadradenosť alebo najvyšší stupeň niečoho.

Príklady: **superčip**, **superkompaktný digitálny fotoaparát**, **superpočítač**;

tele-: vyjadruje:

1. vzťah k vzdialenosti, spravidla vylučujúcej osobný kontakt.

Príklady: **teleedukácia**, **telekomunikácia**, **telekonferencia**;

2. vzťah k televízii.

Príklady: **telemost**, **televíkend**, **televízny prijímač**;

termo-: vyjadruje vzťah k teplu, príp. teplote.

Príklady: **termočlánok**, **termokamera**, **termovízia**;

tri-: vyjadruje kvantitu tri.

Príklady: **trifokálne sklo**, **trichroizmus**, **triplikát**;

video-: vyjadruje vzťah k obrazovej informácii, jej zobrazovaniu, príp. k technike alebo technológii spracovania obrazovej informácie.

Príklady: **videokonferencia**, **videokazeta**, **videonahrávka**.

Zaradenie do kategórie neologizmov má dočasnú platnosť. Časom sa časť neologizmov zaradí medzi bežne používané termíny, časť sa z terminológie vytratí, alebo bude nahradená vhodnejšími termínmi. Na druhej strane možno očakávať permanentný príliv ďalších neologizmov.

7 Závery a odporúčania

Z uvedeného vyplýva, že prefixoidy sú dôležitým termínovým prvkom, ktorý môže významne prispieť k zdokonaľovaniu pojmoslovných, resp. terminologických systémov, k väčšiemu uplatneniu systémového prístupu pri tvorbe termínov, k zlepšeniu interkultúrnej a internacionálnej komunikácie a tiež k vytváraniu skrátenejších termínov. Prefixoidy môžu značne prispieť aj k osvojovaniu pojmoslovia v edukačných procesoch. V súčasnosti je však frekvencia využitia prefixoidov v jednotlivých odboroch značne rozdielna a ich výskumu sa venuje malá pozornosť. Možno preto len odporúčať prehĺbenie výskumu prefixoidov z rôznych aspektov, napr. z aspektu homonymie a synonymie, jazykovej kultúry, etymológie a ich výslovnosti.

Abstrakt:

Štúdia objasňuje obsah pojmu *prefixoid* a poukazuje na široké využívanie prefixoidov v pojmosloví elektronického vzdelávania a IKT, pričom mnohé z nich predstavujú systémové prvky rôznych neologizmov. V terminologickej praxi systémové prefixoidy

predstavujú významný prvok pri uľahčení osvojovania nových analogických termínov. V prípade neologizmov však často predstavujú aj problematický prvok, pretože nie je ustálená ich pravopisná podoba, príp. aj výslovnosť, a tiež to, že v cudzojazyčnej literatúre, najmä českej, sa niektoré z nich prevzali odlišným spôsobom a používatelia využívajúci bohatšie inojazyčné informačné zdroje ich mechanicky prenášajú do slovenskej terminológie. Štúdia obsahuje aj prvý pokus o klasifikáciu doteraz identifikovaných prefixoidov. Uvádza aj vysvetlenia ich významu a príklady termínov, najmä z oblasti elektronického vzdelávania a IKT, pri tvorbe ktorých boli využité. Oblasť IKT pritom chápeme podstatne širšie ako len oblasť aplikácie elektronických počítačov.

Kľúčové slová: terminológia, prefixoidy, pojmoslovie, pojmoslovie elektronického vzdelávania, pojmoslovie IKT, terminológia IKT

Abstract:

The study enriches the content of the notion *prefixoid*, and refers to widespread using of prefixoids in the terminology of e-learning and ICT. Many of prexoids represent system elements of numerous neologism terms. System prefixoids represent a very important element in facilitating of the acquiring of new analogous terms in education and terminological practice. In the case of neologisms they often represent also a problematic element as their orthography and pronunciation is not stabilized, and as in foreign literature, especially in the Czech, some of them were accepted in a different way and users using the richer foreign special literature transfer them mechanically into Slovak terminology. The study also contains the first attempt of classification of prefixoids which were identified until now, explanations of their sense, and a list of terms in which they were incorporated, especially terms from the field of electronic education and ICT. The field of ICT is interpreted much wider ass only that one of electronic computer application.

Key words: terminology, prefixoids, terminology of e-learning, terminology of ICT

Literatúra:

HORECKÝ, J.: *Základy slovenskej terminológie*. (vydanie neuvedené) Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1956. 148 s. ISBN nemá

HORECKÝ, J. – RÁCOVÁ, A.: *Slovník jazykovedných termínov*. 1. vyd. Bratislava : SPN, 1979. 208 s. ISBN nemá

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: *Slovník cudzích slov A/Z*. 1. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979. 944 s. ISBN nemá.

MASÁR, I.: *Príručka slovenskej terminológie*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 1991. 192 s. ISBN

80-224-0341-5

POŠTOLKOVÁ, B. – ROUDNÝ, M. – TEJNOR, A.: *O české terminologii*. 1. vyd. Praha :

Academia, 1983. 132 s. ISBN nemá

Slovník súčasného slovenského jazyka a g. [vydanie neuvedené] Bratislava : Veda, 2006. 1134

s. ISBN 80-224-0932-4

Slovník slovenského jazyka : I. diel : a – k. [vyd. neuvedené] Bratislava : Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1959. 832 s. ISBN nemá

STOFFA, J. – KROBOTOVÁ, M.: Medzinárodné predpony a pseudopredpony v materiálove. *XIII. DIDMATTECH 2000 : (časť II)*. Editori Jozef Pavelka, Michal Šefara,

Ján Stoffa a Jana Burgerová. 1. vyd. Prešov : Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, 2001, s. 387-391. ISBN 80-8068-006-X

STOFFA, J. – STOFFOVÁ, V. – KROBOTOVÁ, M.: Antonymá v technickej terminológii.

Modernizace vysokoškolské výuky technických předmětů : Sborník příspěvků z mezinárodní

konference I. 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 2006, s. 144-149. ISBN 80-7041-835-4

STOFFA, J. – STOFFOVÁ, M.: Porovnanie španielskych a slovenských medzinárodných

prefixoidov z hľadiska osvojovacieho procesu vedeckotechnickej terminológie. *XIX.*

DIDMATTECH 2006. Editori Ján Stoffa a Veronika Stoffová. 1. vyd. Komárno : Univerzita J.

Selyeho, 2007, s. 360-369. ISBN 978-80-89234-23-3

STOFFA, J.: Systémové prvky v materiálovej terminológii. *XX. DIDMATTECH 2007 :*

Díl II. Editori Ján Stoffa, Veronika Stoffová a Miroslav Chráska jun. 1. vyd. Olomouc : Votobia Olomouc, 2007, s. 800-805. ISBN 80-7220-296-0

STOFFA, V. – STOFFA, J.: Interrelation between Hungarian and Slovak terminology in the

field of Informatics and Information Technologies. In *Agriamedia 2008*. Editor A. Nádasi. 1. vyd. Eger : Eszterházy Károly Főiskola, 2005, s. 306-311. ISBN 978-963-9417-09-2

Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu Kultúrnej a edukačnej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR č. 3/7519/09 Terminologická kultúra v oblasti elektronického vzdelávania.

Kontaktné adresy autorov:

Prof. Ing. Ján Stoffa, DrSc., prof. Ing. Veronika Stoffová, CSc.,
Pedagogická fakulta UJS, Katedra informatiky,
Bratislavská cesta 3222, 945 01 Komárno, SR

E-mail: StoffaJan@seznam.cz; NikaStoffova@seznam.cz

PREFIXOIDY V EKONOMICKOM POJMOSLOVÍ

PREFIXOIDS IN TERMINOLOGY OF ECONOMICS

Ján **STOFFA**, Ján **MICHALKO**

1 Úvod

Existencia pojmoslovného (terminologického) systému patrí k základným atribútom každého samostatného vedného odboru. Uzlovými prvkami tohto systému sú pojmy, ako základné prvky vedeckého myslenia. Obsah každého pojmu vyjadruje jeho definícia. Ten istý obsah pojmu možno vyjadriť slovne odlišnými definíciami, ktoré môžu byť nielen reflexiou stupňa poznania istej vedeckej komunity, ale aj pokroku v poznaní. Keďže komunikácia pomocou definícií je neracionálna, na komunikačné účely sa používajú ich komunikačné ekvivalenty – termíny. Zatiaľ čo obsah pojmu je v medzinárodnom meradle spravidla rovnaký, pomenovania pojmov majú väčšinou národný charakter. Pre vedeckú a odbornú komunikáciu je však príznačné, že sa v nej čoraz viac používajú medzinárodné termíny a termínovotvorné prvky, ktoré sú buď identické, alebo rôznym spôsobom adaptované.

Pojem **termín** je definovaný ako pomenovanie pojmu sústave pojmov istého odboru (Horecký, Rácová, 1979, s. 170). Za každým termínom sa v komunikáte skrýva určitý pojem. Jedným zo základných princípov vedeckej terminológie je **princíp jednoznačnosti** zdôrazňovaný vo všetkých základných dielach z oblasti vedeckej terminológie, u nás napr. v (Horecký, 1956) a (Masár, 1991), v ktorých sa jednoznačnosť uvádza ako dôležitá vlastnosť ideálneho termínu. Tento princíp vyjadruje formulácia „jeden pojem – jeden termín“. Jeho dodržanie zabezpečuje jednoznačnú identifikáciu pojmu aj mimo kontextu. V praxi sa tento princíp často nedodržuje, buď tak, že pre ten istý pojem existuje viac než jedno pomenovanie, alebo, čo je podstatne horšie, že ten istý termín sa používa pre pojmy s rôznym obsahom. V prvom prípade hovoríme o synonymných termínoch, v druhom o homonymných. Obidva druhy nedodržania princípu jednoznačnosti spôsobujú v praxi spomalenie informačných tokov. Neznalosť všetkých synonymných termínov môže spôsobiť menšiu výťažnosť rôznych, najčastejšie internetových databáz, v ktorých sa do vyhľadávačov dávajú termíny ako kľúčové slová pre vyhľadávanie.

Ďalší zo všeobecne uznávaných princípov – **princíp ustálenosti** – vyžaduje, aby sa etablovaný termín zo systému nevylučoval bez závažných dôvodov. Dodržanie tohto princípu zabezpečuje, že používatelia termínov si navzájom rozumejú bez ohľadu na priestor a čas.

Všeobecne deklarovanou vlastnosťou ideálneho termínu je **systemovosť**, napr. v (Horecký, 1956, s. 50), (Masár, 1991, s. 42), (Stoffa, 2000, s. 21). Keďže táto vlastnosť termínu vyplýva priamo z jeho definície, kladieme ju na úroveň princípu. **Princíp systemovosti** je prvoradým princípom pri tvorbe nových termínov na vedeckom základe. Vlastnosť systemovosti má termín, ktorý už svojou slovotvornou štruktúrou vyjadruje alebo aspoň naznačuje niektorý zo systemových vzťahov, napr. vzťah nadradenosti, súradnosti, podradenosti, ale môže to byť aj vzťah celok – časť, príčina – následok, kvantitatívne vzťahy a i.

K dôležitým termínovotvorným prostriedkom patria predpony (prefixy), národné (napr. *bez-*, *medzi-*, *proti-*) alebo medzinárodné (napr. *de-*, *sub-*, *trans-*) ktoré predradením pred istý základ modifikujú význam pojmu, spravidla rovnakým spôsobom (nie vždy preto, že niektoré môžu mať homonymnú povahu). Paralelne publikovaná štúdia (Stoffa, J., Stoffová, V., 2011) ukazuje, že rovnakú úlohu ako prefix môže plniť aj iný termínovotvorný prvok, pre ktorý zavádza termín **prefixoid**,

pričom v porovnaní s (*Slovník súčasného slovenského jazyka*, 2006, s. 15) rozširuje jeho definíciu aj na neverbálne termínovotvorné prvky.

Cieľom tejto štúdie je ukázať, že prefixoidy ako systémiotvorné termínové prvky používajú aj ekonomické vedné odbory a prezentovať prvé výsledky výskumu výskytu prefixoidov v ekonomickom pojmosloví. Termíny, v ktorých sme prefixoidy zistili, sme excerpovali najmä z prameňa (*Ekonomika v 11. jazycích*, 2003), ktorý sme spracovali celý, a ktorý hodláme použiť aj pri výskume výskytu sufixoidov a pri komparácii využitia medzinárodných prefixoidov a sufixoidov v pojmosloví rozšírených jazykov Európskej únie. Pri ďalšom výskume sa počet zdrojov excerpovaných prefixoidov bude postupne zvyšovať. Niektoré termíny sme sporadicky prevzali aj z iných slovníkov. V ďalšom výskume hodláme viac excerpovať z pôvodných vedeckých diel.

Prefixoidy ďalej rozdeľujeme na tradičné slovenské, medzinárodné, hybridné a neoprefixoidy. Z dôvodu úspornosti zámerne pri každom prefixoide uvádzame len tri príklady termínov, pri tvorbe ktorých boli využité. Prefixoidy v príkladoch zvýrazňujeme tučnou kurzívou.

Vzhľadom na začiatočnú etapu výskumu nálezy, poznatky a zovšeobecnenia uvedené v tejto štúdii si nenárokujú na úplnosť.

2 Slovenské prefixoidy v ekonomickom pojmosloví

V slovenskom ekonomickom pojmosloví sa využíva celý rad národných prefixoidov, pričom mnohé sú spoločné alebo veľmi blízke českým prefixoidom. Ako najčastejšie sa vyskytujúce sme zaznamenali tieto národné prefixoidy:

celo-: vyjadruje úplnosť.

Príklady: **celoplošné** zvýšenie miezd, **celoročný** plán, **celosieťový** lístok;

dlho-: vyjadruje dlhodobosť.

Príklady: **dlhodobé** finančné investície, **dlhodobý** plán, **dlhodobý** úver;

dvoj-: vyjadruje kvantitu dva, dve.

Príklady: **dvojeurovka**, **dvojstupňová** evidencia, **dvojstupňové** riadenie;

jedno-: vyjadruje kvantitu jeden, jedna, jedno.

Príklady: **jednodenný** štrajk, **jednodolárová** bankovka, **jednozmenná** prevádzka;

malo-: vyjadruje malosť, malý rozsah niečoho.

Príklady: **maloobchod**, **malospotrebiteľská** cena, **malovýroba**;

medzi-: vyjadruje existenciu, polohu, hranice v priestore alebo čase, príp. vzťah.

Príklady: **medziodvetvové** vzťahy, **medziprodukt**, **medziročný** rast;

mimo-: vyjadruje výnimočnosť, príp. vyňatie z miesta, času alebo stavu.

Príklady: **mimoriadna** odmena, **mimoriadne** výdavky, **mimoriadny** rabat;

pol-, **polo-**: vyjadruje polovicu, čiastočnosť, príp. neúplnosť.

Príklady: **poloautomatické zariadenie**, **polročný plán**, **polotovár**;

rovno-: vyjadruje stav vyrovnanosti, vykompenzovanie účinku alebo rovnaké vlastnosti.

Príklady: **mzdové rovnostárstvo**, **trhová rovnováha**, **rovnovážna cena**;

samo-: vyjadruje činnosť vykonanú samým subjektom, príp. jej výsledok.

Príklady: **samofinancovanie**, **samoplatca**, **samozásobiteľská dávka**;

spolu-: vyjadruje vzťah súradnosti.

Príklady: **spolupracovník**, **spoluúčasť**, **spoluvlastník**;

štvor-: vyjadruje kvantitu štyri, alebo vzťah k nej.

Príklady: **magický štvoruholník**, **štvorstranná dohoda**, **štvorstupňové riadenie**;

štvrt': vyjadruje kvantitatívny vzťah štvrtinového podielu.

Príklady: **koniec štvrt'roka**, **štvrt'ročné vyúčtovanie**, **štvrt'ročný plán**;

troj-: vyjadruje kvantitu tri, alebo vzťah k nej.

Príklady: **trojdielny komplet**, **trojuholníkový obchod**, **trojstupňové riadenie**;

veľ-: vyjadruje nadmernosť, veľký rozsah niečoho.

Príklady: **ekonomická veľmoc**, **veľtrh**, **vzorkový veľtrh**;

veľko-: vyjadruje nadmernosť, veľký rozsah niečoho.

Príklady: **veľkoobchod**, **veľkoodberateľ**, **veľkospotrebitel'**;

viac-: vyjadruje neurčitú kvantitu väčšiu ako dva, dve.

Príklady: **viacstupňové riadenie**, **viacúčelový stroj**, **viac zdrojové financovanie**.

3 Medzinárodné prefixoidy v ekonomickom pojmosloví

Vzhľadom na to, že ekonomika má mimoriadne silný medzinárodný aspekt, pri tvorbe jej pojmoslovía sa využíva mnoho medzinárodných prefixoidov, z ktorých značná časť je gréckeho alebo latinského pôvodu. Ako najčastejšie používané sme zaznamenali nasledovné medzinárodné prefixoidy:

agro-: vyjadruje vzťah k poľnohospodárstvu.

Príklady: **agrodotácia**, **agroexport**, **agroúver**;

anti-: vyjadruje opozitný vzťah, príp. opak, alebo absenciu niečoho.

Príklady: **antidampingové clo**, **antiinflačné opatrenia**, **antimonopolné zákony**;

auto-: vyjadruje vzťah:

- k automatizácii.

Príklady: **automatizácia riadenia**, **platový automatizmus**, **predajný automat**;

- k subjektu.

Príklady: **autobiografia**, **autoevaluácia**, **autolimitácia**;

- k automobilovej technike, resp. k automobilizmu.

Príklady: **autoburza**, **autodopravca**, podnikový **autopark**;

bi-: vyjadruje kvantitu dva, dve, alebo vzťah k nej.

Príklady: **bilateralita**, **bilaterálne vzťahy**, **bimetalizmus**;

bio-: vyjadruje vzťah živému.

Príklady: **biocentrum**, **biodegradovateľný obal tovaru**, **biotechnológia**;

ekono-: vyjadruje vzťah k ekonómii, príp. ekonomike.

Príklady: **ekonometria**, **ekonomická integrácia**, uzavretá **ekonomika**;

ex-: vyjadruje predchádzajúce zaradenie, stav, funkciu, alebo smerovanie niečoho.

Príklady: **exmajiteľ**, **expedícia**, **export**;

foto-: vyjadruje vzťah k fotografii, príp. s ňou spojenej technike alebo technológii.

Príklady: **fotoarchív**, **fotodokumentácia**, **fotokópia**;

hyper-: vyjadruje nadmernosť.

Príklady: **hypermarket**, **hypermédium**, **hypermoderný dizajn**;

inter-: vyjadruje existenciu, príp. vzájomné pôsobenie medzi objektmi, javmi, osobami.

Príklady: **interaktivita**, **interaktívna učebnica**, **interdisciplinárny vedný odbor**;

izo-: vyjadruje rovnakosť, resp. rovnakú mieru niečoho.

Príklady: **izokvant**, **izoprodukčná mapa**, **krivka izoprodukcie**;

makro-: vyjadruje extrémnu veľkosť niečoho, príp. aj vzťah k takým objektom alebo javom.

Príklady: **makroekonómia**, **makropredaj**, **makroštatistika**;

mikro-: vyjadruje:

- malú veľkosť objektov a javov, príp. vzťah k takým objektom a javom.

Príklady: **mikroekonómia**, **mikropôžička**, **mikroúver**;

- vzťah k mikroelektronike.

Príklady: **mikročip**, **mikropočítač**, **mikroprocesor**;

mini-, **minim-**: vyjadruje malosť niečoho.

Príklady: **minimálne náklady**, povinné **minimálne rezextremnu ervy**, **minipočítač**;

mono-: vyjadruje kvantitu jeden, jedna, jedno.

Príklady: **monometalizmus**, **monopol**, **monopolná cena**;

multi-: vyjadruje kvantitu viac ako jeden.

Príklady: *daňový multiplikátor, multilateralita, multilaterálne vzťahy,*

neo-: vyjadruje novosť.

Príklady: *neoklasická ekonómia, neoklasické teórie rastu, neokonzervatívny model hospodárskej politiky;*

poly-: vyjadruje kvantitu mnoho.

Príklady: *polyfunkčnosť, polykomponentný, polypolia;*

post-: vyjadruje časovú následnosť.

Príklady: *postindustriálna spoločnosť, postgraduát, postproduktívny vek;*

pro-: obhajujúci niečo, naklonený niečomu, usilujúci sa o niečo.

Príklady: *prokonkurenčný, proinvestičný, propodnikateľský;*

pseudo-: vyjadruje, že niečo je nepravé, zdanlivé, falošné.

Príklady: *pseudoprávny problém, pseudoreforma, pseudoveda;*

rádio-: vyjadruje žiarenie, príp. vzťah k elektromagnetickým vlnám alebo rádioelektronike;

Príklady: *rádiokomunikácia, rádiomnosť, rádionavigácia;*

tele-: vyjadruje:

1. vzťah k vzdialenosti, spravidla vylučujúcej priamy kontakt.

Príklady: *telebanking, telemanipulátor, teleworking;*

2. vzťah k televízii.

Príklady: *telefikácia, telenákup, telemosť;*

3. vzťah k telefónu;

Príklady: *telefax, telefónbanking, telekarta.*

tri-: vyjadruje kvantitu tri, alebo vzťah k nej.

Príklady: *trifokálne sklo, trichroizmus, triplikát.*

4 Homogénne a heterogénne sekvencie termínových prvkov

V slovenskom ekonomickom pojmosloví sa vyskytuje mnoho prípadov hybridných kombinácií termínových prvkov. V prvom pláne sú to hybridné kombinácie prefixoidu a modifikovaného základu, prípadne aj hybridné sekvencie prefixov a prefixoidov, alebo naopak. V prípade využitia len jedného prefixoidu sme doteraz zaznamenali tieto typové prípady:

1. Sekvencia národného prefixoidu a národného základu.

Príklady: *malospotrebiteľ, polovýrobok, veľkopredajňa;*

2. Sekvencia národného prefixoidu a medzinárodného základu.

Príklady: *poloprodukt, polokolónia, polooficiálna informácia;*

3. Sekvencia medzinárodného prefixoidu a národného základu.

Príklady: **autoprevádzka**, **biopredajňa**, **mikropočítač**;

4. Sekvencia medzinárodného prefixoidu a medzinárodného základu.

Príklady: **biofarma**, **minimarket**, **telekomunikácia**;

V prípade sekvencií prefixov a prefixoidov sme doteraz zaznamenali tieto typové prípady:

1. Sekvencia národných prefixov.

Príklady: **bezpriehradkový banking**, **nepredajný tovar**, **popreberaný tovar**;

2. Sekvencia národného a medzinárodného prefixu.

Príklady: **bezdemontážna likvidácia odpadu**, **celointernetovská služba**, **nedeštruktívna skúška**;

3. Sekvencia medzinárodného prefixoidu a národného prefixu.

Príklady: **biovýroba**, **diavel' trh**, **e-nákup**;

4. Sekvencia medzinárodných prefixoidov.

Príklady: **mikrotelefón**, **nanotechnológia**, **rádiotelefónia**.

Ojedinele sme zaznamenali aj prípady vytvorenia neologizmov iba z prefixoidov, napr. *demovideo*, *infotel*, *telefoto*.

5 Neoprefixoidy v ekonomickom pojmosloví

Časť prefixoidov sa v istom období javí ako nová. Často sa preberajú zo zahraničných informačných zdrojov a v aktuálne vydávaných slovníkoch nezriedka absentujú. Používatelia majú preto problémy so získaním informácií o ich správnom pravopise a výslovnosti a niekedy aj o ich význame. V slovenskej literatúre zatiaľ nemáme žiaden slovník neologizmov. Skôr ako bude vydaný, možno sa opierať o dva slovníky z českej provincie (Martincová, 1998) a (Martincová, O. et al., 2004), v ktorých je hojne zastúpená aj oblasť ekonomiky. Používateľom, ktorí nemajú prístup k uvedeným slovníkom, odporúčame najnovšie vydania veľkých slovníkov cudzích slov typu (*Veľký slovník cudzích slov*, 2006), v ktorých je tiež bohato zastúpená problematika neoprefixoidov. Treba zdôrazniť, že zaradenie prefixoidov do kategórie neoprefixoidov má len dočasný charakter. Časť z nich zdomácnie, a tá časť z nich, ktorú príslušná komunita neakceptuje, upadne do zabudnutia. V súčasnosti sa nám ako neoprefixoidy javia nasledujúce:

e-: vyjadruje vzťah k elektronike a Internetu.

Príklady: **e-banka**, **e-obchod**, **e-pošta**;

eko-: vyjadruje vzťah k ekológii, resp. k životnému prostrediu.

Príklady: **ekofarma**, **ekofond**, **ekoinvestícia**;

euro-: vyjadruje vzťah k Európskej únii.

Príklady: **eurobankovka**, **eurodotácia**, **eurokalkulačka**;

giga-: vyjadruje:

1. miliardonásobnú hodnotu niečoho.

Príklady: **gigabit**, **gigabajt**, **gigahertz**;

2. extrémnu veľkosť, rozsiahlosť niečoho.

Príklady: **gigamarket**, **gigaobchod**, **gigaprojekt**;

hyper-: vyjadruje vysokú nadmernosť.

Príklady: **hyperinflácia**, **hyperkonkurencia**, **hypermarket**;

i-: vyjadruje vzťah k Internetu.

Príklady: **i-komercia**, **i-noviny**, **i-reklama**;

info-: vyjadruje vzťah k informáciám.

Príklady: **infostánok**, **infostredisko**, **infolinka**;

m-: vyjadruje vzťah k mobilnému telefónu.

Príklady: **m-bankovníctvo**, **m-biznis**, **m-komercia**;

mega-: vyjadruje textrémnu veľkosť.

Príklady: **megabanka**, **megabiznis**, **priemyselná megazóna**;

nano-: vyjadruje vzťah k objektom alebo javom súvisiacim s rozmermi rádovo miliardy metra;

Príklady: **nanopočítač**, **nanotechnológia**, **nanovýroba**;

super-: vyjadruje nadmernosť, výnimočnosť, nadradenosť alebo najvyšší stupeň niečoho.

Príklady: **superbanka**, **superfirma**, **superhypermarket**;

video-: vyjadruje vzťah k obrazovej informácii, jej zobrazovaniu, alebo k technike, príp. technológii spracovania obrazovej informácie.

Príklady: **videodokumentácia**, **videokomunikácia**, **videopriemysel**.

6 Závěry a odporúčania

Z uvedeného vyplýva, že aj v slovenskom ekonomickom pojmosloví sa využíva mnoho termínovných prefixoidov, ktoré plnia v termínoch dôležitú systematizačnú funkciu. Osvojenie ich výnamu, správneho pravopisu a výslovnosti je preto dôležitou súčasťou terminologickej gramotnosti a terminologickej kultúry používateľov ekonomického pojmoslovía. Osvojenie medzinárodných prefixoidov navyše značne uľahčuje porozumenie v komunikácii medzi ekonómami z rôznych jazykových oblastí. Problematike osvojovania prefixoidov by sa preto mala venovať primeraná pozornosť aj v odbornej edukácii na stredných a vysokých školách.

Abstrakt:

Štúdia sa zaoberá prefixoidmi ako termínovnými prvkami v ekonomickom pojmosloví. V pojmosloví ekonomických vedných odborov sa vzhľadom na ich interdisciplinárny charakter používa veľa národných i medzinárodných prefixoidov,

spravidla s rovnakým významom. Prefixoidy sa v štúdií charakterizujú ako analógy prefixov, ktorými sa modifikuje význam termínovotvorného prvku nasledujúceho za nimi. Ukazuje, že plnia dôležitú systematizačnú funkciu a umožňujú tvorbu nových termínov. Na konci uvádza príklady konkrétnych termínov, v ktorých sa jednotlivé prefixoidy vyskytujú.

Kľúčové slová:

ekonomické pojmoslovie, ekonomická terminológia, prefixoidy v pojmosloví

Abstract:

The study deals with prefixoids as elements of creation of terms in terminology of economics. As consequence of interdisciplinary nature of economics its terminology uses many national and international prefixoids, regularly in the same sense. The study characterizes prefixoids as analogues of prefixes, which modify sense of the part of a term which takes place as next. It shows that they have important systematization function and enable a creation of new terms. Examples of particular terms containing the particular prefixoids are placed at the end of the study.

Key words: terminology of economics, prefixoids in terminology

Literatúra:

Ekonomika v 11. jazycích. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2003. 1135 s. ISBN 80-247-0778-0

HORECKÝ, J. – RÁCOVÁ, A.: *Slovník jazykovedných termínov.* 1. vyd. Bratislava : SPN, 1979. 208 s. ISBN nemá

HORECKÝ, J.: *Základy slovenskej terminológie.* (vydanie neuvedené) Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1956. 148 s. ISBN nemá

MASÁR, I.: *Príručka slovenskej terminológie.* 1. vyd. Bratislava : Veda, 1991. 192 s. ISBN 80-224-0341-5

STOFFA, J.: *Terminológia v technickej výchove.* 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000. 162 s. ISBN 80-244-0139-8

STOFFA, J. – STOFFOVÁ, V.: Prefixoidy v pojmosloví elektronického vzdelávania a IKT (v tlači v tomto dokumente)

Slovník súčasného slovenského jazyka a g. [vydanie neuvedené] Bratislava : Veda, 2006. 1134 s. ISBN 80-224-0932-4

MARTINCOVÁ, O. et al.: *Nová slova v češtině : Slovník neologizmů.* 1. vyd. Praha : Academia, 1998. 360 s. ISBN 80-200-0640-0

MARTINCOVÁ, O. et al.: *Nová slova v češtině : Slovník neologizmů 2.* 1. vyd. Praha : Academia, 2004. 568 s. ISBN 80-200-1168-4

ŠALING, S. – IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: *Veľký slovník cudzích slov.* 4. revid. a dopl. vyd. Bratislava – Prešov : Vydavateľstvo SAMO, 2006. ISBN 80-89123-05-8

Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu Kultúrnej a edukačnej grantovej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR č. 3/7519/09 Terminologická kultúra v oblasti elektronického vzdelávania.

Kontaktné adresy autorov:

Prof. Ing. Ján Stoffa, DrSc., Pedagogická fakulta UJS, Katedra informatiky,
Bratislavská cesta 3222, 945 01 Komárno, SR
E-mail: StoffaJan@seznam.cz;

Ing. Ján Michalko, CSc.,
Trenčianska Univerzita Alexandra Dubčeka
Študentská ul. č. 1
911 50 Trenčín
E-mail: jan.michalko@tnuni.sk

K OBRAZNOSTI V ANGLICKÝCH LEKÁRSKÝCH TEXTOCH

METAPHORICITY IN ENGLISH MEDICAL TEXTS

Helena **PETRUŇOVÁ**

Pri výučbe odborného jazyka (lekárskej angličtiny), pri práci s anglickými lekárskymi textami je dôležité zamerať sa na špecifiká slovnej zásoby odborného jazyka a osvojenie si lekárskej terminológie. Terminológiu v tomto prípade môžeme definovať ako súhrn všeobecných pomenovaní používaných v medicíne a zdravotníctve, napr. pomenovania chorôb, príznakov, liečebných postupov a i. (*klinická terminológia*) a súhrn konkrétnych pomenovaní používaných v jednotlivých odboroch (*anatomická nomenklatúra*) (Bujalková, 2008, s.323). Lekárske termíny, ktoré v súlade s publikáciou *Slovenská lekárska terminológia* (2011) chápeme ako jazykové vyjadrenia (pomenovania) pojmov (ss.4,12), jednoslovné aj viacslovné, často obsahujú aj všeobecne používané slová. Napríklad bežné anglické slovo *arm* sa stáva v medicínskom kontexte súčasťou viacslovného termínu *arm of chromosome*.

V lekárskej angličtine sú pomenovania niektorých orgánov a štruktúr ľudského tela motivované pomenovaniami niektorých jeho častí, napr.: *head of the pancreas*, *neck of the gallbladder*, *shoulders of the lesion* a pod.

Jednou z vlastností termínu je popri spisovnosti, motivovanosti, systémovosti, ustálenosti, jednoznačnosti, presnosti a i. (*Slovenská lekárska terminológia*, 2011, s.17) aj expresívnosť, ktorá je charakterizovaná ako „výrazová sila, vlastnosť termínu vyjadriť jasne a zrozumiteľne obsah pojmu“ (ibid.24). V odbornom texte sa často vyskytujú obrazné jazykové prostriedky, pri ktorých sa táto vlastnosť naplno prejavuje, pričom emocionálne a hodnotiace aspekty, ktoré sú pri ich používaní v bežnom jazyku charakteristické, ustupujú pri odbornom vyjadrovaní do úzadia. Ide tu o využívanie vzťahov podobnosti, o prirovnávanie založené na použití slova v prenesenom význame. Medicína a jej terminológia vychádzajú z poznatkov a tradícií starovekého Grécka a Rímskej ríše a pri mnohých odborných názvoch anatomických štruktúr ľudského tela si dodnes môžeme vychutnať starovekú tradíciu prirovnávať napr. ich tvar k rastlinám (*uvula*= *hrozienu*, *cortex*=*kôra stromu*), hudobným nástrojom (*tibia*= *flauta*), zvieratám (*muscle*=*myš*, *helix*=*slimák*), javom prírody (*iris*=*dúha*, *meniscus*=*malý mesiac*) a i. Podobne je to aj pri iných termínoch, napr. *cancer*=*krab*, *lymph*=*čistá voda*, *placenta*=*plochý koláč*, *calculus*= *kamienok*, *pylorus*=*vrátnik*, *cell*=*malá miestnosť* a i.

Prítomnosť prvkov obraznosti je možné vysvetliť tým, že odborný jazyk je v neustálom vzťahu s jazykom bežného života a ich vzájomné „spolunažívanie“ sa prejavuje v možných prechodoch medzi odbornou a všeobecne používanou slovnou zásobou. Pri odbornom vyjadrovaní sa často stretávame s využívaním už existujúcich lexikálnych foriem bežnej slovnej zásoby, čo možno posudzovať ako prejav jazykovej „ekonomie“. Ide o využívanie vzťahov podobnosti, o prirovnávanie založené na použití slova v prenesenom význame. Dochádza pritom k vytváraniu nových jazykových štruktúr pomocou existujúcich jazykových prostriedkov v procese, ktorý môžeme označiť ako metaforické používanie jazyka.

V našom príspevku sme sa zamerali na výskyt viacslovných terminologických spojení, ktoré autori použili pri opise porúch a chorobných zmien orgánových systémov ľudského tela vo vyše 1500 stranovej knihe *Pathology* (1988). Pri termínoch ide o pomenovania ako jazykové označenia pojmov, pomenovania, ktoré „môžu označovať materiálny predmet (napr. *kosť*, *sval*), ako aj nemateriálne

predmety (napr. *postup, myslenie*) (Bujalková, 2008, s.323), v našom materiáli napr. *greenstick fracture, raspberry tongue, moon face* a i. Závislosť takýchto spojení od konkrétneho kontextu, z ktorého boli vyexcerpované, je minimálna.

Z pohľadu jazyka a jeho používania je pre nás základnou otázkou motivovanosť týchto viacslovných spojení v anglickom jazyku, ich významová aj formálna stránka a skúmané texty sú pre nás bohatým zdrojom materiálu. Vyskytuje sa v nich množstvo príkladov využitia bežných slov anglického jazyka v novom kontexte, v odbornom texte, už ako obrazných jazykových prostriedkov za účelom vyjadrenia podobnosti, s cieľom jasnejšie a zrozumiteľnejšie vyjadriť obsah určitého pojmu. Ich používanie pri prirovnávaní-pripodobňovaní je založené na istom významovom posune, na vzťahoch podobnosti.

Obraznosť viacslovných spojení so slovami bežnej slovnej zásoby, sa pri istom významovom posune v textoch, ktoré sme skúmali, prejavila v posúvaní významu na základe podobnosti:

- **tvaru**, napr.: *boomerang legs, beaklike nose, club-shaped bacillus, violin-shaped mark, pear-shaped organisms*, a i.,
- **farby a konzistencie**, napr.: *milky white cyst, cherry-red spots, brick-red rash, beefy-red ulcer, golden-yellow streaks, ricewater stool* a i.,
- **vonkajšieho vzhľadu**, napr.: *greenstick fracture, raspberry tongue, buffalo hump, strawberry gallbladder, porcelain gallbladder, spider cell, pigeon breast, leather-bottle stomach, onion-skin appearance, drumstick appearance, moon faces* a i.,
- **vnútorných súvislostí**, napr.: *crib death, open tuberculosis, wavelike relapses, heavy infection, silent gallstones, silent infection, kissing ulcer* a i.

Pri skúmaných obrazných spojeniach je zaujímavá otázka prvotného obrazu, ktorý bol základom pri ich vzniku a použití. Motivovanosť jednotlivých nájdených viacslovných spojení, pomenovaní štruktúr a častí ľudského tela pri patologických zmenách v ľudskom organizme, je rôzna a ich základom sú pomenovania objektov, javov a súčastí živej a neživej prírody z nasledujúcich oblastí:

- **živočíšna ríša**, napr.: *bull neck, buffalo hump, pigeon breast, mousey odor, owl-eye appearance, chicken fat* a i.,
- **rastlinná ríša**, napr.: *nutmeg liver, onion skin fibrosis, raspberry tongue, strawberry gallbladder, sunflower cataracts, straw-colored transudate* a i.,
- **priroda, útvary a javy**, napr.: *blood stream, bile lake, iceberg tumor, moon face, kidney stones, honeycomb lung*, a i.,
- **rôzne predmety a veci dennej potreby**, napr.: *strings of fibrous tissue, violin string adhesions, violin-shaped mark, mucous plugs, mucosal ring, fungus balls, dermis balloon, watering can perineum, boomerang legs, sponge kidney, porcelain gallbladder, horseshoe kidney, club-shaped bacillus* a i.,
- **potraviny a nápoje**, napr.: *milky white cyst, creamy sputum, beefy-red ulcer, honey-yellow crusts* a i.,
- **zmyslové vnímanie, kvalita a stav vecí**, napr.: *sharp pain, poor prognosis, silent infection, heavy infection, silent gallstones, open tuberculosis* a i.

Z **formálneho** hľadiska existujú v jazyku na vyjadrenie podobnosti gramatické a lexikálne prostriedky, ktoré označujú vzťah podobnosti explicitne a implicitne. V skúmaných textoch, v nájdených viacslovných spojeniach bola podobnosť vyjadrená:

8. **explicitne**, v neterminologických spojeniach, vo vetách pomocou slov s prirovnávacím významom, napr.:...*thick, dark material, which has been likened to „anchovy paste“ or „chocolate“*, ...*the cells contain bizarre forms of the granules, which may resemble tennis rackets or even an octopus complete with tentacles*, ...*the spirochetes have the appearance of floating silver-white corkscrews on a black background*, ...*the large yeast with small daughter cells budding from its surface, which give an appearance that has been likened to a crown, a ship's wheel, or the radial engine of vintage aircraft* a
9. **implicitne**, napr.: *honey-yellow crusts, brick-red rash, horseshoe kidney, cordlike artery* a i. V nami skúmanom texte sú tieto implicitné spôsoby zastúpené vo väčšom počte. Obraznosť je prítomná aj v nasledujúcich menných spojeniach, spojeniach so zloženými podstatnými menami a odvodenými prídavnými menami, napr.: *bull neck, moon face, raspberry tongue, goblet cell, spiderweb structure, drumstick appearance, gelatinous capsule, creamy sputum, silent gallstones, grapelike mass, raspberry-like papilloma, flame-shaped hemorrhages, club-shaped bacillus, teardrop-shaped erythrocytes, cherry-red spot, straw-colored transudate* a i.

Z **významového** hľadiska ide o prenášanie významu „z jednej veci na druhú“ na základe vonkajšej podobnosti denotátov (metafora) alebo na základe vnútornej priestorovej, časovej, kvalitatívnej, funkčnej, príčinnej súvislosti s pôvodným denotátom (metonymia). Metafora sama o sebe je taká rozšírená, že sa často používa ako „zastrešovací“ termín pre ostatné trópy, keď ide o obrazné používanie slov v najširšom zmysle, o posun pomenovania na ďalšie denotáty bez ohľadu na druh motivácie a súvislosti (porov. Ondruš, Sabol, 1981).

V súvislosti s motivovanosťou skúmaných viacslovných spojení, sa v závere iba krátko dotkneme oblasti ich prekladu do slovenčiny. Iba pre zaujímavosť uvádzame niektoré možnosti riešenia, napr. keď v slovenčine existujú vhodné ekvivalenty, pri ktorých ide o doslovný preklad anglických spojení, napr. *raspberry tongue* - *malinový jazyk*, *cauliflower ear* - *karfiolovité ucho*, *nutmeg liver* - *muškátovitá pečeň*, *spider fingers* - *pavúkovité prsty*, *tower head* - *vežovitá lebka*, *sunflower cataract* - *slničnicovitá katarakta* a iné. Existujú však aj spojenia, ktoré majú v cieľovom jazyku ekvivalent založený na trochu odlišnom obraze, napr. *lightning pains* - *vystreľujúce bolesti*, *pigeon breast* - *kurací hrudník*, *ghost cell* - *tieňová bunka*, *rat-bite fever* - *myší týfus* a v niektorých prípadoch sa obraznosť v cudzojazyčnom ekvivalente úplne stráca, napr. *rainbow pill* - *rôznofarebná tableta s liekom*, *garden flu* - *úplne bežná chrípka*, *crib death* - *úmrtie kojenca v spánku z nevysvetliteľných príčin*, *English position* - *poloha ležmo na boku* a pod.

Obraznosť v odborných lekárskejších textoch je opodstatnená a aj keď sa vo všeobecnosti výskyt javov súvisiacich s metaforickým používaním jazyka a expresívnosťou považuje v odbornom štýle za nežiadúci, ich prítomnosť dodáva

odbornému textu potrebnú presnosť a jednoznačnosť, zvyšuje predstavivosť a významne uľahčuje porozumenie, pochopenie a zapamätanie si informácií.

Abstract:

When teaching the language of medicine in English, it is important for learners to know, that words can play different roles in a text and may express a variety of meanings. Metaphorical use of language is evident in medical texts and new language structures are created by means of existing ones to express similarity (by explicit and implicit means, e.g. ...*mucosal polypoid mass, which has been likened to a cluster of grapes, umbrella cell, greenstick fracture, sponge kidney, kissing ulcer, etc.*), i.e. new knowledge, information and experience are expressed via metaphor providing better understanding and comprehension.

Key words:

medical English, metaphors, teaching ESP, English for Specific Purposes

Literatúra:

BUJALKOVÁ, M.: *Quo vadis, terminologia medica? (alebo o smerovaní súčasnej lekárskej terminológie)*, In: KULTÚRA SLOVA-ROČNÍK 42 - 2008, ČÍSLO 6, ss.321-326

LANGOVÁ, T.: *Anglicko-slovenský slovník medicíny*. VEDA, 1996, Bratislava, 578s.

ONDRUŠ, Š., SABOL, J.: *Úvod do štúdia jazykov*. SPN, 1981, Bratislava, 313s.

RUBIN, E., FARBER, J.L.: *Pathology*. J.B.Lippincott Company, 1988, Philadelphia, 1576s.

Slovenská lekárska terminológia. Asklepios, 2011, 45s.

Kontaktná adresa:

PhDr. Helena Petruňová, CSc.

Filozofická fakulta UPJŠ, Košice

Petzvalova 4, Košice

email: helena.petrunova@upjs.sk

**PŘÍSTUPY K VÝUCE TERMINOLOGIE V RÁMCI
PŘÍPRAVY PŘEKLADATELŮ ODBORNÝCH TEXTŮ
NA KAA FF UP V OLOMOUCI**

APPROACHES TO THE TERMINOLOGY TRAINING IN THE PREPARATION OF
TRAINEE TRANSLATORS FOCUSING ON DOMAIN-SPECIFIC TEXTS
AT THE DEPARTMENT OF ENGLISH AND AMERICAN STUDIES,
PALACKÝ UNIVERSITY IN OLOMOUC

Michal **KUBÁNEK**, Josefína **ZUBÁKOVÁ**

Výuka překladu a tlumočení na KAA FF UP

Od roku 2008 nabízí Katedra anglistiky a amerikanistiky Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci bakalářský studijní obor Angličtina se zaměřením na tlumočení a překlad.³ Navazuje tím na tradici výuky překladu na UP v Olomouci, která sahá k osobnosti Jiřího Levého a donedávna na katedře působící Dagmar Knittlové. Jedná se o profesně orientovaný obor, který vychází z trendů současné translologie, opírá se o silný filologický základ a reflektuje požadavky překladatelského trhu a nároky, které jsou na budoucí absolventy kladeny v praxi.

Studenti v rámci povinných předmětů navštěvují celkem 26 úzce specializovaných kurzů. Kromě 12 překladatelských a tlumočnických seminářů a 4 kurzů teorie a metodiky překladu a tlumočení studenti absolvují také 4 překladatelské a tlumočnické praxe. V nabídce kurzů jsou výraznou měrou zastoupeny semináře zaměřené na využívání informačních technologií, především se studenti učí pracovat s nástroji pro počítačem podporovaný překlad (CAT; např. WordFast, Trados, MemoQ). Pro podporu výuky v těchto kurzech slouží platforma Moodle, která kromě jiného umožňuje snadnou správu studijních materiálů a administraci studentských prací.

Výuka je koncipována tak, aby studentům poskytla zázemí pro překlad/tlumočení především obchodních, administrativních a odborných textů z různých oblastí. Během celého studia mají studenti možnost rozvíjet si vlastní specializaci, a to prostřednictvím volby oblasti, ve které zpracují terminologický projekt, profilací v průběhu překladatelských praxí, absolvováním doplňujících předmětů, které si lze vybrat z celouniverzitní nabídky, a také volbou tématu seminárních a diplomových překladových projektů. Absolventi naleznou uplatnění v roli profesionálních překladatelů a tlumočnicků v agenturách poskytujících jazykové služby, ve firmách a institucích nebo jako osoby samostatně výdělečně činné.

Aplikační přístup k výuce terminologie

Vzhledem k neustálému rozvoji lidského poznání je odborná slovní zásoba značně široká a není možné (a snad ani žádoucí) ji v celku obsáhnout encyklopedickým přístupem. Předem připravené glosáře obsahující výběr terminologie jednotlivých oborů a upevňování slovní zásoby formou různých cvičení mají ve výuce překladu a především tlumočení své nezastupitelné místo, ale jejich role je spíše podpůrná a není vhodné ji přeceňovat. Domníváme se, že prostor si zaslouží spíše přístup, který lze pracovně označit jako aplikační. Jak totiž ukazují níže uvedené příklady, lze mnohé konkrétní problémy spojené s termíny při překladu zobecnit, představit postupy jejich řešení a vést následně studenty ke schopnosti tyto postupy aplikovat v obdobných případech. Práce s odborným názvoslovím je navíc vždy propojena s ostatními jazykovými roviny, a proto je třeba studenty vést ke vnímání odborného textu v jeho celistvosti a ke komplexnímu, promyšlenému a zodpovědnému přístupu k jeho překladu.

S terminologickými problémy a jejich řešením se studenti nevyhnutelně setkávají napříč prakticky všemi kurzy, které absolvují. Zvláštní důraz na náležitou práci s termíny se klade především v kurzu terminologie, který slouží jako úvod do

³ Od akademického roku 2011 / 2012 je možné tento obor studovat rovněž v navazující magisterské formě.

této disciplíny. V rámci kurzu se studenti seznámí se základními principy terminologické práce a jejími produkty. Na odborné názvosloví se nahlíží jako na specifickou vrstvu slovní zásoby, která hraje ústřední roli v odborné komunikaci. Studenti se seznámí s požadavky na termín, mezi které patří ustálenost a systémovost, přesnost a nosnost, jednoznačnost, neexpresivnost, ústrojnost, a s charakteristickými rysy utváření termínů v angličtině a češtině, především odvozování, skládání a metafora (základní poučení poskytuje Poštolková, Roudný, Tejnor, 1983). V prakticky orientované části semináře si studenti osvojují způsoby a nástroje pro vyhledávání a správu termínů. Následně zpracují terminologický projekt skládající se z charakterizace slovní zásoby vybrané oblasti a glosáře, jehož záznamy obsahují termíny ve výchozím a cílovém jazyce, definice pojmů, relevantní jazykové poznámky a vybrané administrativní údaje (obdobnou strukturu předkládá Křečková, 2008). Dále se diskutují případy, kdy v cílovém jazyce neexistuje odpovídající protějšek termínu z výchozího jazyka, případně kdy jejich obsah není zcela totožný. Studenti se také učí vybrat adekvátní překladové řešení (např. volit mezi termínem domácího původu, výpůjčkou, opisným vyjádřením), a to s ohledem na typ textu a potřeby cílového čtenáře.

Poznatky, které studenti získají v semináři terminologie, bezprostředně uplatňují v úzce propojeném překladatelském semináři zaměřeném na odborné texty. Zde se studenti seznámí s typickými rysy odborného překladu, přičemž pozornost se věnuje textům z oblasti ekonomie, techniky, práva, společenských věd a medicíny (problematiku překladu právních, administrativních, vědeckých a technických textů rozebírá Knittlová, 2010; vymezení odborného překladu poskytuje Grygová tamtéž). K překladu jsou vybírány typy textů, které jsou pro danou oblast reprezentativní a se kterými se překladatelé v praxi často setkávají (v daném pořadí je to výroční zpráva, návod k použití, smlouva, odborný článek a příbalový leták).

Následující část uvádí výběr problémů týkajících se práce s odborným názvoslovím, se kterými se v obou těchto kurzech setkáváme. Za použití vybraných částí studentských překladů z angličtiny do češtiny nastiňujeme oblasti, ve kterých začínající překladatelé často chybují (problematická místa zvýrazněna kurzívou). Po zobrazení dané tendence jsou popsány přístupy, které v rámci přípravy překladatelů s ohledem na práci s termíny používáme, a postupy, pomocí kterých se snažíme obdobným chybám v překladech předcházet.

Výstavba víceslovných popisných pojmenování

První příklad ilustruje hned několik charakteristických rysů, které vyplynou při srovnání analytické angličtiny a syntetické češtiny. Věta ve výchozím textu

10. In January 2006, we closed the acquisition of Chipcon Group ASA, a leading company in the design of *short-range, low-power wireless radio-frequency (RF) transceiver devices*.

obsahuje hutný nominální řetězec (kurzívou) s několika složenými premodifikátory, které předcházejí řídicí člen (*devices*) umístěný na samém konci řetězce. Jeden ze studentských překladů nabídl toto řešení:

nízko-výkonným bezdrátovým rádio-frekvenčním zařízením pro přenos dat na krátké vzdálenosti.

Zřejmě pod vlivem pravopisu ve výchozím textu student použil u dvou složených adjektiv spojovník. Zatímco v angličtině je takovýto zápis poměrně běžný, v češtině je nutné psát složená přídavná jména, jejichž složky jsou ve vztahu podřadicím, dohromady bez spojovníku.⁴

Tento příklad rovněž umožňuje upozornit studenty na bohatost českých derivačních afixů a jejich významovou rozdílnost. V případě odvozování od kmene *výkon* existuje významový rozdíl při použití přípon *-ný* a *-ový*. Při použití prvního sufixu se vzniklé přídavné jméno *výkonný* vztahuje buď k osobě vykonávající určitou činnost (*výkonný ředitel*), nebo ke schopnosti dosahovat velkého výkonu (*výkonný stroj*), zatímco při použití druhého sufixu vznikne slovo *výkonový*, které odkazuje na vztah k výkonu jako fyzikální veličině (*výkonový zesilovač*), což je právě případ vyžadovaný uvedeným příkladem.⁵

Naopak jako vhodné řešení se jeví umístění řídicího členu celé jmenné fráze (*zařízení*) do jejího centra a přesun části upřesňující informace do postmodifikační pozice. Atribut *bezdrátový* však modifikuje spíše způsob přenosu než druh zařízení, proto lépe *zařízení pro bezdrátový přenos dat*. Vztahy v rozsáhlejší postpozici je také někdy vhodné vyjádřit explicitně. Pokud bychom se např. rozhodli přemístit informaci vyjádřenou adjektivem *radiofrekvenční* do pozice za řídicí člen, můžeme vložením slova *probíhající* lépe oddělit obě slovní spojení začínající předložkou *na* a označit, že spojení *na rádiové frekvenci* blíže určuje druh přenosu: *zařízení pro bezdrátový přenos dat na krátké vzdálenosti probíhající na rádiové frekvenci*.

Z uvedeného je tedy patrné, že pozornost je třeba věnovat rozboru paralelních textů, který může zabránit nežádoucím mezijazykovým interferencím, dále využívání vhodných překladatelských postupů, jako je modulace a transpozice (zabývá se jimi např. Bareš, 1974 a 1977), a práci se slovosledem jako s důležitým nástrojem pro zajištění správné interpretace významu textu.

Terminologická synonymie a polysémie

Přestože se terminologická synonymie stejně jako polysémie považují za jevy v odborné komunikaci nežádoucí, je třeba studenty na tyto jevy upozornit a pokusit se o osvojení návyků, které jim pomohou takové případy odhalit a náležitě řešit. Následující příklad uvádí dva víceslovné anglické termíny obsahující jako svou složku termín *share*.

11. The consolidated revenues rose 18% on-year to reach NT\$ 546.27B (US\$ 16.65B), operating income grew 38% on-year to reach NT\$ 14.1B (US\$ 429M), profit after tax was NT\$ 11.7B (US\$ 357.6M), and *earnings-per-share* was NT\$ 4.72.

Acer's *share* in the global PC market grew significantly, drawing vast attention from the industry and media (...).

⁴ Podrobné vysvětlení podává Internetová jazyková příručka Ústavu pro jazyk český AV ČR na adrese prirucka.ujc.cas.cz.

⁵ Toto vysvětlení nabízí Filipec, J. et al.: *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 2001.

Tento termín se zde vyskytuje ve dvou těsně sousedících větách, a přestože se stále jedná o tentýž obor (ekonomie, předmluva k výroční zprávě společnosti), má pokaždé jiný význam. Zatímco tedy překlad prvního výskytu jako *zisk na akciích* je správný, překlad druhého výskytu jako *akcie na celosvětovém trhu výrazně posílily* již nikoli. Student se pravděpodobně nechal zmást transformací termínu *market share* (podíl na trhu) do této rozvíjeté podoby, kde slovo *market* je dále premodifikováno atributy *global* a *PC*.

Předejít tomuto problému je tedy možné důkladným rozbořením vazeb mezi větnými členy, důrazem na práci s termíny v kontextu, který může napovědět jejich význam, a rozbořením procesu terminologizace běžné slovní zásoby, který může vést ke vzniku terminologické polysémie. Tento příklad rovněž poukazuje na nutnost nácvičení práce se slovníkem při překladu (Jurčáková, 2008).

Konzistence v užívání termínů

Jedním z požadavků při překladu termínů v odborných textech je jejich konzistentní užívání⁶ právě s ohledem na princip, že jednomu pojmu odpovídá jeden termín a jednomu termínu odpovídá jeden pojem. Ten má totiž zásadní význam pro splnění požadavku na náležitý přenos invariantní informace, protože nekonzistentní užívání termínů by mohlo být pro adresáta sdělení matoucí. To ukazuje následující příklad z návodu k použití mikrovlnné trouby:

12. Place cookware directly on *rack* for bake and for some roast functions. Some roast functions require that the food be placed directly on the *rack*.

U funkce pečení nebo některých funkcí opékání umístěte nádobí přímo na *rošt*. Některé funkce vyžadují, aby připravované potraviny byly umístěny přímo na *podstavec*. (studentský překlad)

Užívání více termínů v cílovém textu pro jeden termín ve výchozím textu lze zabránit využíváním funkcí pro podporu konzistentní práce s termíny, které nabízejí nástroje pro počítačem podporovaný překlad (překladová studia). Studenti se proto s těmito nástroji učí od počátku studia pracovat, v kurzu terminologie se pak podrobně seznamují s tvorbou a sdílením glosářů v těchto programech, nastavováním pravidel pro náležité rozpoznání termínů, které se v textu mohou vyskytnout v jiném než slovníkovém tvaru, a s napojením správy termínů na nástroj pro zajištění kvality překladu, který rovněž bývá součástí překladových studií.

Stylistická role termínu

⁶ Problematika konzistentního užívání se týká i sloves, která jsou často součástí různých návodů k použití, kde odkazují k přesně definované činnosti a jsou tedy do jisté míry terminologizovaná. Zajímavý je v této souvislosti příklad společnost Microsoft, která v roce 2008 nahradila ve své terminologické databázi české ekvivalenty sloves pro stisknutí tlačítka myši *click* a *double click*. Místo původních *klepnout* a *poklepat* se nově začala používat dvojice *kliknout* a *dvakrát kliknout*. Původní dvojice nyní slouží jako ekvivalent dvojice *tap* a *double tap*, která se začala výrazněji prosazovat s příchodem zařízení s dotykovou obrazovkou jako označení dotyku stylusem či prstem přímo na ovládací plochu. Slovesa *klepnout* / *kliknout* dříve často považovaná za synonyma (pro ovládání myši) mají tedy nyní přesně odlišný význam.

Následující příklad pochází z příspěvku otištěného ve společenskovědním odborném časopise (jde o zkrácenou verzi úvodního odstavce).

13. Despite considerable new interest in *narratives of Indian captivity*, this large genre remains somewhat isolated (...). Some recent studies of *captivity narratives* have ably elaborated basic ideas (...) new and highly imaginative approaches to the *captivities* have also been attempted (...).

Přestože jedním ze základních požadavků na termín je jeho ustálenost, je tento úryvek důkazem, že v určitých oborech je možné, aby se forma termínů z důvodů stylistických měnila. Výraz *narratives of Indian captivity*, který lze v literárněvědní oblasti považovat za termín označující specifický žánr severoamerické literatury, je při prvním výskytu uveden ve své plné formě, dále se jej však autor textu rozhodl nahradit kratší verzí (nejdříve *captivity narratives*, v další větě pak už jen *captivities*). Ve studentském překladu je termín v plném znění vyjádřen náležitě jako *příběhy z indiánského zajetí*, v kratší verzi pak jen *příběhy ze zajetí*. Nicméně poslední stupeň zkracování už není vhodné v češtině řešit analogicky. Metonymické vyjádření *nápadité přístupy k zajetí* sice lze vztáhnout k obdobně vytvořenému názvu žánru *western*, avšak pro češtinu není takovýto postup zdaleka tak běžný jako v angličtině (termín *western* byl navíc převzat jako výpůjčka a došlo k jeho ustálení). Vhodnějším řešením by bylo v případě tohoto třetího výskytu nahrazení hyperonymem *žánr*. I v oblasti překladu odborných textů je tedy třeba rozvíjet cit pro záměr autora, funkci textu a jednotlivých jeho složek a pro potřeby čtenáře.

V souvislosti s tímto příkladem ještě uvedme jeden problém, a to nesprávné převedení termínu v důsledku nepochopení jeho obsahu. V některých studentských pracích byl termín nevhodně přeložen jako *vyprávění o indiánském zotročování*, což implikuje útisk Indiánů ze strany nově příchodících osadníků, tedy opačnou situaci. Tomuto se lze do jisté míry vyhnout řádným obeznámením se s obsahem celého překládaného textu, nejen s pasáží, která byla vybrána na překlad, a schopností vyhledat si v něm určité návodné indicie. Například už samotný název článku uvádí stěžejní dílo tohoto žánru *The Last of the Mohicans*. Na jedné straně je tedy vhodné prostřednictvím celouniverzitní nabídky volitelných seminářů umožnit studentům specializovat se v oboru svého zájmu, ale i rozšiřovat si obecné znalosti. Na druhé straně je pak nutné budovat kompetence potřebné k efektivnímu obeznámení se s problematikou i mimo oblast vlastní expertízy prostřednictvím provádění rešerší.

Neuzuální kolokace

Problematikou oblastí, které je v seminářích odborného překladu a terminologie také věnována zvýšená pozornost, je otázka použití termínů v rámci ustálených slovních spojení. Termíny nelze vnímat odděleně bez ohledu na jejich zapojení do věty, bez ohledu na jejich valenci, apod. I když tedy překladatel zvolí pro samotný termín odpovídající český ekvivalent, nerespektuje-li uzuálnost celého slovního spojení, jako např. v případě překladu níže uvedené části kupní smlouvy, nelze překlad považovat za adekvátní.

14. *Letter of Credit shall be issued* after receiving by the Buyer duly signed copies of Reach Declarations of the Supplier as provided in the Enclosure No 1.

Akreditiv bude vyhotoven, jakmile kupující obdrží řádně podepsané kopie dodavatelových prohlášení REACH, jak je stanoveno v příloze č. 1.

Uvedený příklad pochází z části smlouvy věnované vymezení platebních podmínek, konkrétně pak vystavení dokumentárního akreditivu a stanovení podmínek pro jeho otevření. V daném případě student nerespektoval zavedenou kombinovatelnost dvou jednotek v cílovém jazyce. Použité sloveso *vyhotovit* by požadavek kombinovatelnosti a ustálenosti v oblasti bankovníctví splňovalo spíše v případě slovních spojení jako např. *vyhotovit výpis / odhad / návrh*. V kombinaci se substantivem *akreditiv* jsou zaužívané kolokace *otevřít akreditiv / vystavit akreditiv*.

Zapojení neuzuálních kolokací do překladu a nedodržení valence substantiv, adjektiv a sloves lze předejít tak, že jsou studenti vybízeni k práci s paralelními texty, oborovými a encyklopedickými slovníky a zároveň se seznamují s možnostmi využití jazykových korpusů. Při překladu do mateřského jazyka se pak především soustředí na práci s Českým národním korpusem.⁷ Právě zapojení korpusové lingvistiky, pro kterou kolokace představují jeden z centrálních zájmů (Čermák, 2006), se jeví jako jeden ze zajímavých podpůrných postupů při výuce překladu a tlumočení. Možnosti, které nabízí frekvenční analýza výskytu slovních spojení a kolokací, je samozřejmě možné využít při překladu daleko širší škály textů, nejen odborných.

Závěry a diskuze

Na uvedených příkladech jsme se pokusili demonstrovat přístupy k výuce terminologie používané v rámci specializovaných seminářů na KAA FF UP. Zaměřili jsme se na časté překladatelské chyby vztahující se k použití odborné slovní zásoby, a přestože jejich výčet není, a ani nemůže být, konečný, pokusili jsme se jejich prostřednictvím představit aplikační přístup, který jsme krátce nastínili v úvodní části a který ve výuce terminologie a odborného překladu preferujeme. Ve výuce se soustředíme především na osvojování potřebných kompetencí prostřednictvím řešení problémů, se kterými se studenti v praxi často potýkají. V kombinaci s možností rozvíjet si v průběhu studia vlastní specializaci, kdy si studenti obohacují odbornou slovní zásobu v rámci sobě blízkého oboru, se zvolený model jeví jako vybalancovaný, odpovídající vymezenému profilu absolventa a reagující na požadavky současného překladatelského trhu.

Je zřejmé, že se nabízí řada jiných modelů výuky překladu a tlumočení, ve kterých mohou být různou měrou zastoupeny složky teoretické a praktické, rovina lexikální vůči ostatním jazykovým rovinám, může se lišit míra zastoupení uměleckého a odborného překladu, zastoupení jednotlivých funkčních stylů, odlišně může být přistupováno k otázce poměru filologických a odborných znalostí studentů. V případě tlumočení může být odlišně nahlíženo na poměr zastoupení tlumočnických kurzů ve výuce v poměru ke kurzům překladatelským, případně mohou být upřednostňovány různé typy tlumočení (např. vysoká konsekutiva, komunitní tlumočení, konferenční

⁷ V nabídce volitelných předmětů na KAA FF UP jsou zastoupeny kurzy zaměřené na korpusovou lingvistiku, jejich další posílení formou speciálního semináře zaměřeného na využití korpusové lingvistiky pro překladatelskou práci je plánováno na akademický rok 2011 / 2012.

tlumočení, apod.). Bylo by proto zajímavé jednotlivé modely používané ve výuce překladu a tlumočení v terciárním vzdělávání vzájemně porovnat, a to jak v České republice, tak i ve srovnání s univerzitami a vzdělávacími institucemi dalších států Evropské unie.

Abstract:

The Department of English and American Studies of the Philosophical Faculty of Palacký University in Olomouc offers a study programme which focuses on the training of prospective translators and interpreters in the fields of business, administration, and other expertise. Students acquire skills for proper work with terms especially in the terminology seminar and specialized text translation seminar. The article presents selected problematic areas connected with terminology issues which the students have to deal with: the structural differences between analytical English and synthetic Czech connected with affixation and the structure of multi-word terms; terminological synonymy and polysemy together with using context for making decisions; the consistent usage of terms and its support in CAT tools; the stylistic role of terms reflecting the aim of the author, function of the text, and the needs of the receiver; and using proper term collocations facilitated by language corpora. With this applied approach students develop general terminology competences and build their specialization by means of choosing the topic of their seminar and thesis projects and the field of their practical training sessions. They learn to understand specialized texts as multifaceted phenomena and adopt thoughtful and responsible approach to their translation.

Key words:

translators and interpreters training, specialized texts, terminology seminar, text translation seminar, multi-word terms, terminological synonymy and polysemy, context

Literatura:

- BAREŠ, K.: Modulace mezi angličtinou a češtinou. In: *Sborník statí o jazyce a překládání 2*. Praha, 1974. str. 3 – 35.
- BAREŠ, K.: Transpozice mezi angličtinou a češtinou. In: POPOVIČ, A. (ed.): *Překlad odborného textu*. Bratislava: SPN, 1977, str. 109 – 118.
- ČERMÁK, F., ŠULC, M. (eds.): *Kolokace*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-863-2.
- KNITTLOVÁ, D.: *Překlad a překládání*. Olomouc: Vydavatelství UP, 2010. ISBN 978-80-244-2428-6.
- JURČÁKOVÁ, E.: Práca so slovníkmi pri preklade odborných textov. In: DURICOVÁ, A. (ed.): *Od textu k prekladu III*. Praha: Jednota tlumočníků a překladatelů, 2008. ISBN 978-80-7374-089-4. str. 83 – 91.

KŘEČKOVÁ, V.: Terminológia a príprava prekladateľov odborných textov. In: Ďuricová, Alena (ed.): *Od textu k prekladu II*. Praha: Jednota tlumočníků a prekladatelů, 2008. ISBN 978-80-7374- 047-4. str. 64 – 73.
POŠTOLKOVÁ, B., ROUDNÝ, M., TEJNOR, A.: *O české terminologii*. Praha: Academia, 1983.

Zdroje příkladů:

- [1] Texas Instruments **Incorporated: 2006 Annual Report**. Dallas (TX): Texas Instruments Inc., 2007.
<http://files.shareholder.com/downloads/TXN/1181399558x0x246578/EBC14F36-ED72-47D6-BF32-331EB23F834F/ar06.pdf>
- [2] **ACER Incorporated: 2008 Annual Report**. Taipei (Taiwan): Acer Inc., 2009.
http://www.acer-group.com/public/Investor_Relations/pdf/Acer2008AnnualReport.pdf
- [3] **Jenn-Air U.S.A.: Microwave Oven User Instructions**. Benton Harbor (MI): Jenn-Air Brand Home Appliances, Customer eXperience Center, 2008.
http://www.jennair.com/assets/product/JMC1150WS_Use%20and%20Care_EN.pdf
- [4] **HABERLY**, David T.: **Women and Indians: *The Last of the Mohicans*** and the Captivity Tradition. *American Quarterly* 28/4, 1976. str. 431 – 44.
- [5] *Mezinárodní kupní smlouva*

Kontaktná adresa:

Mgr. Josefína Zubáková, Mgr. Michal Kubánek
Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta UP
Křížkovského 10
771 80 Olomouc
email: kubanekm@email.cz

OBRAZNOSTĚ A TERMINOLOGICKOSTĚ V ODBORNOM JAZYKU

FIGURATIVENESS AND TERMINOLOGICAL ASPECTS OF THE LANGUAGE
FOR SPECIFIC PURPOSES

Mária **POLČICOVÁ**, Dagmar **ŠKVARENINOVÁ**

Úvod

Jazyk každého spoločenstva ako nositeľ komunikácie je spojený s dianím a životom jeho používateľov. Poukazuje na vnímanie okolitého sveta, obsahuje informácie o spôsobe kategorizácie jeho častí, spôsoby hodnotenia ako aj návody správania. Jazykový obraz sveta preto teda môžeme považovať za interpretáciu tohto sveta v konkrétnom jazyku. Samotným zisťovaním a komparáciou hlavných črt a znakov jazykov rôznych spoločenstiev zároveň zisťujeme, aký obraz sveta vznikol, ako aj aký obraz sa neustále vytvára pomocou tohto komunikačného prostriedku.

Jazyk ako komunikačný prostriedok musí okrem tejto funkcie naplniť aj funkciu sprostredkovateľa pri oznamovaní nových skutočností či poznatkov týkajúcich sa spoločenského, kultúrneho, ako aj sociálneho života. Keďže všetky tieto sféry života neustále podliehajú zmenám v dôsledku rozvoja vedy a techniky, jazyk by teda mal odrážať a zároveň pomenúvať nové informácie ako aj poznatky. V dôsledku toho môžeme pozorovať mnohé dynamické zmeny v rovine slovnej zásoby jazyka, pretože práve tá najviac kopíruje všetky dynamické procesy. Berúc do úvahy tento fakt môžeme konštatovať, že slovná zásoba jazyka nikdy nie je konštantne daná. V praktickom ponímaní to znamená, že slovná zásoba jazyka sa viac či menej zbavuje zastaraných a nepoužívaných slov a zároveň do svojej roviny priberá nové slová, ktoré pomenúvajú nové javy z rôznych sfér života. V tejto súvislosti, ako je už zrejmé, často hovoríme o termínoch, ktorým jazykoveda venuje nemalú pozornosť, a my sa o ich vlastnostiach aspoň v skratke zmienime v nasledujúcej časti nášho príspevku.

Teoretické východiská

Na začiatku tejto časti by sme chceli poukázať na skutočnosť, že termíny sa postupne stávajú súčasťou slovnej zásoby národného jazyka. Na podloženie tohto tvrdenia stačí snáď uviesť, že odborný jazyk, ktorý často narába s termínmi, má širokú škálu využitia v každodennom živote a stal sa zároveň, popri bežnej komunikačnej sfére, aj jeho neoddeliteľnou súčasťou.

Odborný jazyk, ktorý je súhrnom všetkých jazykových prostriedkov, ktoré sa používajú v oblasti vymedzenej okruhom istej profesie, čiže vedným odborom (Felber, 1986, s. 133), tvorí prinajmenšom tri štvrtiny písanej a tlačenej produkcie spisovného jazyka (Poštolková-Roudný-Tejnor, 1983, s. 10). Odborný jazyk, ktorý podlieha skúmaniu nielen lingvistov, si vyžaduje komplexné znalosti mnohých extralingvistických disciplín ako aj samotného odboru, pretože termíny, ako pomenovania pojmu, svoj význam často len naznačujú. Ich presný význam vie spravidla dekódovať len odborník alebo človek so všeobecným rozhľadom v danej oblasti.

Odborný jazyk, ktorý na základe typológie komunikácie zahŕňa napríklad oblasť právnickú, ekonomickú, technickú, vedeckú i mnoho ďalších, disponuje širokou škálou odborných pomenovaní, teda špecifických termínov či terminologických vyjadrení. Odborné texty sú spravidla nositeľmi deskriptívnej, inštruktívnej a direktívnej funkcie spolu s funkciou komunikatívnou. Práve preto sa nám zdá relevantné tvrdenie Drozda a Seibickeho (1973, s. 81), ktorí hodnotia odborný jazyk ako „súhrn jazykových prostriedkov, ktoré sú viazané na určitú oblasť

ľudskej činnosti, sú charakteristické pre určitý špecifický štýl a odlišujú sa od iných štýlov“.

V nasledujúcej časti príspevku by sme našu pozornosť chceli upriamiť na stručnú charakteristiku špecifických znakov termínov. Prv ako ich budeme definovať, vysvetlíme význam pojmu terminologickosť.

Pojem terminologickosť súvisí v slovenskej lingvistike s pojmom terminológia. Terminológia sa všeobecne chápe ako lingvistická disciplína o odborných termínoch a súčasne ako súhrn termínov istého vedného či pracovného odboru (Krátky slovník slovenského jazyka, 1993, s. 460). Keďže vo výskume terminológie sa v súčasnej dobe uplatňuje okrem už spomínaného lingvistického prístupu aj prístup vecný a filozofický, definovanie tejto vednej disciplíny sa môže rôzniť v závislosti od prístupu vedcov k predmetnej oblasti, ktorý sa veľakrát vyznačuje interdisciplinariťou.

Tak ako sa rôznia definície terminológie, analogicky sa často stretávame aj s odlišnosťami názorov vedcov na pojem termín. Nech sú tieto diskrepancie väčšie či menšie, všetci sa zhodujú v tvrdení, že termín je lexikálna, prípadne lexikálo-sémantická jednotka v systéme daného odboru. Podľa J. Horeckého je termín „pomenovanie pojmu v sústave daného vedného alebo výrobného odboru“ (Horecký, 1956, s. 43). K. Hausenblas uvádza, že „termín je pomenovanie, resp. pomenovacia jednotka, ktorá má vzhľadom na komunikačné potreby odbornej oblasti, kde sa používa, špecificky vymedzený význam“ (Kocourek, 1965, s. 11). Definíciou termínu sa v rámci terminológie zaoberali celé lingvistické školy, preto je dosť ťažké odhadnúť, koľko definícií doposiaľ existuje, ako je aj nemožné všetky zhrnúť do jednej „univerzálnej“.

Ak chceme vymedziť základné vlastnosti termínov, musíme opäť spomenúť fakt, že jednotliví vedci uvádzajú odlišné kritériá. Všeobecne sa však za najdôležitejšie uvádzajú kritériá viazanosti na určitý vedný odbor, pojmovosť, presnosť, jednoznačnosť a neutrálnosť. V terminologických prácach sa uvádzajú aj niektoré ďalšie vlastnosti ako napríklad spisovnosť, motivovanosť, ustálenosť, nezávislosť termínu od kontextu, krátkosť a iné.

Pre náš následný lingvistický výskum je relevantné tvrdenie, že terminologické pomenovania ako súčasť jazykového systému sú súčasťami paradigmatických a syntagmatických vzťahov. Ako dokazujú mnohé výskumy v oblasti terminológie jednotlivých jazykov (napr. Roelcke, 1999), snaha o presnosť a jednoznačnosť postupne podlieha tlaku viacvýznamovosti termínov ako prejavu dynamického rozvoja jednotlivých vedných odborov a výmene informácií a poznatkov medzi nimi. Wiese (1984, s. 19) hovorí, že odborná lexika sa vyznačuje vysokou dynamikou a je oblasťou najrozsiahlejších zmien.

Berúc do úvahy tento fakt a odvolávajúc sa na predchádzajúce tvrdenie, že terminologické pomenovania sú súčasťou paradigmatických a syntagmatických vzťahov, môžeme z lingvistického aspektu predpokladať, že práve tieto pomenovania sa často vyznačujú „idiomatickosťou“, ktorú v našej práci chápeme ako obraznosť.

Z hľadiska jazykovedného štúdia terminologických pomenovaní sme dospeli k názoru, že ide často o obrazné výrazové prostriedky, kedy pojmom obraznosť rozumieme imaginatívnosť či prenášanie významu. Ide predovšetkým o prípady,

kedy vzniká nová pojmová kvalita pomocou výmeny dvoch pojmov z rozdielnych pojmových oblastí. Za hlavné prostriedky sa v tomto prípade považuje metafora, metonymia, perifrása, alegória, symbol a porovnávanie. Každé obrazné pomenovanie je súčasne názorné pomenovanie.

Fenomén metafory ako jedného z nositeľov obraznosti sa dostáva v 80. rokoch 20. storočia do popredia záujmu americkej jazykovedy vďaka Lakoffovi a Johnsonovi (1980), ktorí prinášajú nový pohľad na danú problematiku. Za prvoradý a východiskový princíp považujú autori teórie vedomie komplexnosti náhľadu na metaforizáciu ako proces, pričom berú do úvahy nielen jazykové pozadie a výskumy v rámci jazykovedy a literárnej vedy, ale predovšetkým poznatky vedeckej psychológie či jazykové a filozofické aspekty.

Jednotlivé myšlienkové koncepty sú vo vzájomnom spojení a tvoria systém (*conceptual system*), pomocou ktorého je štruktúrované myslenie a konanie človeka. Pojmy, resp. koncepty v zmysle Lakoffa a Johnsona reprezentujú výsledky myšlienkového abstraktného procesu a v rámci jedného pojmového systému sa realizuje zakaždým jeden koncept len pomocou iného, a to predovšetkým pomocou myšlienkového odrazu. Z toho vyplýva, že vnímanie, skúsenosti, poznatky a v neposlednom rade aj konanie človeka sú metaforicky štruktúrované. Šírka, resp. rozpätie istého konceptu sa vyčleňuje na základe historických procesov, vedecko-spoločenského a technického rozvoja, pričom môže dochádzať k istým paralelám pri porovnávaní jednotlivých jazykov so spoločnými a kultúrno-historickými faktormi. Lakoff a Johnson tým jasne definovali podmienenosť kultúrnej závislosti metaforických konceptov v rámci porovnávania viacerých jazykov (Lakoff/Johnson, 1980, s. 10-50).

Lakoff a Johnson vo svojej teórii (1980) vychádzali súčasne z kognitívneho princípu obrazného pomenovania, na základe ktorého je potrebné chápať obrazné pomenovania v odbornom jazyku nielen ako osamotené jazykové výrazy. To zohráva dôležitú úlohu najmä pri ich interpretáciách, kde je potrebné zohľadňovať aj isté špecifické myšlienkové štruktúry daného odboru. Z tohto dôvodu je potrebné vziať do úvahy aj aspekt prekladu obrazných pomenovaní, a teda aj správneho používania uvedených jazykových prostriedkov v slovenskom jazyku, resp. spätne, schopnosť prekladu jazykových prostriedkov obrazného charakteru alebo správnej interpretácie komunikátu, obsahujúceho práve daný výraz.

V odbornom jazyku sa stretávame s fenoménom odbornej obraznosti, pri ktorej sa odkrývajú súčasne možnosti poznania myšlienkových štruktúr predmetu, ako aj dôležitých a základných jazykových kompetencií. Otvára sa tým možnosť súčasne prenikať do systému jazykových vzťahov a odborných štruktúr (v našom prípade nemeckého jazyka, anglického jazyka a ekonómie, resp. odboru finančníctva a bankovníctva).

Výskum

V súvislosti s našou pedagogickou praxou sa v odborných textoch často stretávame s obraznými pomenovaniami, ktoré nadobudli status ustálenosti a prešli

postupným vývojom ku skupine odborných termínov. Na správne pochopenie takýchto obrazných terminologických vyjadrení uvedieme nasledujúce príklady:

- *Soziale Marktwirtschaft – market economy – trhové hospodárstvo*
- *die Flächentarife – flat tariff – plošná tarifa*
 - (3) *die Finanzdecke – finance ceiling – finančný strop*
 - (4) *der Absatzkanal – distribution channel – distribučný kanál*
 - (5) *der freie Arbeitsmarkt – free labour market – voľný trh práce*
 - (6) *schlanke Unternehmensorganisation – slim enterprise organization*
 - (7) *die Preiselastizität – price flexibility – flexibilita cien*
 - (8) *Einkommenselastizität – income flexibility – flexibilita príjmov*
 - (9) *die Schattenwirtschaft – shadow economy – tieňová ekonomika*

Je zrejmé, že na pochopenie daných termínov je popri jazykových znalostiach potrebné poznať aj ekonomickú problematiku a princíp fungovania základných ekonomických subjektov (štát, domácnosť, podniky).

Podobne ako pri použití obrazného termínu v konkrétnom kontexte:

(10) *Die unvollkommenen Märkte – Annäherung an die Wirklichkeit* (Im Kreislauf der Wirtschaft, s. 101)

je potrebný istý stupeň ovládania odbornej problematiky trhového hospodárstva.

Obrazné pomenovanie (môžeme uvažovať o prirovnaní)

(11) *Markt – das Nervenzentrum der Wirtschaft* (Im Kreislauf der Wirtschaft, s. 103)

(12) *stock market as a voting machine*

(<http://thetechnicaltakedotcom.blogspot.com/2010/09/stock-market-as-voting-machine.html>)

(13) *how to use your local flea market as a business incubator*

(<http://www.inc.com/guides/2010/04/local-markets-as-business-incubators.html>)

je príkladom na prepojenie znalostí viacerých vedných odborov, napr. medicíny a ekonómie spolu s jazykovou kompetenciou. Motivácia daného pomenovania je tiež dôkazom spojenia kognitívnych myšlienkových operácií v našom myslení.

Pri výrazoch:

(14) *das Geld – das Blut der Wirtschaft* (Im Kreislauf der Wirtschaft, s. 103),

(15) *Inflation wie Deflation sind Krebschäden an der Wirtschaft* (Im Kreislauf der Wirtschaft, s. 113).

(16) *money – the root of all optimism*

(<http://search.japantimes.co.jp/cgi-bin/fb20090906a1.html>)

(17) *Inflation or deflation? Cancer or heart attack?*

(<http://humblestudentofthemarkets.blogspot.com/2010/02/inflation-or-deflation-cancer-or-heart.html>)

je ovládanie obraznosti odborného predmetu (v danom prípade ekonómie, resp. bankovníctva a finančníctva) prejavom vysokého stupňa ovládania odbornosti daného predmetu a zároveň príslušného jazyka.

Ďalším príkladom obrazného pomenovania terminologického charakteru s príznakom kultúrnej koherentnosti, t. j. prekladateľským postupom *sensu stricto* a univerzálnou bázou obraznosti pre anglický jazyk, nemecký jazyk a slovenský jazyk je výraz:

(18) *Auf der Kostenseite* stehen all die Beiträge über die Verbesserung der Organisation.

(Wirtschaft und Weiterbildung, 02/2010)

(19) *Im Haushaltsplan* gibt die *Soll-Zahlen* für ein Jahr vor; die nachträglich erfassten *Ist-zahlen* nach Ablauf der Haushaltsperiode werden *in der Haushaltsrechnung* der jeweiligen Gebietskörperschaft zusammengefasst.

(Wirtschaft und Weiterbildung, 02/2010)

V anglickom jazyku sa vyskytuje termín *budget* alebo *budget plan*, čomu v slovenskom jazyku zodpovedá prekladový ekvivalent *rozpočtový plán, rozpočet*. Ani jeden z uvedených termínov nemožno považovať za metaforický ekvivalent (báza obraznosti nie je univerzálna, prekladateľský postup parafráza).

Zaujímavý je aj termín *Geldstrom* v konkrétnom kontexte:

(20)...da sind *die Geldströme* nicht mehr klar erkennbar.

(Wirtschaft und Weiterbildung, 02/2010)

V anglickom jazyku nájdeme príklad:

(21) *Cash flow is the lifeblood of small businesses. Cash comes from sales, collections of accounts receivables, and the sale of assets. On the other hand, cash flows out to meet all expenses and debt obligations of the business.*

(<http://www.powerhomebiz.com/vol10/cashflow.htm>)

Záver:

Za špecifikum odborného jazyka možno považovať ustáľovanie obrazných komponentov v odbornom terminologickom vyjadrovaní napriek problematickému stanoveniu hraníc medzi obraznými metaforickými výrazovými prostriedkami, už ustálenými frazeologickými pomenovaniami i terminologickými výrazmi. Príznak metaforickosti, resp. obraznosti termínov sa tak stáva jedným zo súčasných trendov odbornej jazykovej komunikácie. Potreba poznania súčasných trendov v danom

odbornom jazyku je neodlučiteľnou súčasťou úspešnosti uplatnenia sa v danom odbore. Preto je potrebné aj v súčasnosti na vysokých školách odborného zamerania venovať zvýšenú pozornosť uvedeným špecifickým prostriedkom odborného jazyka.

Abstract:

The paper deals with both the issues and objectives of the German, English and Slovak languages for specific purpose. Furthermore, it presents current dynamic changes in the level of lexicology of these languages as well as the process of forming new terms and terminological expressions. In the same time the field of terminology is analyzed and some specific attributes of terms are identified. In the end the paper studies specific professional, mostly business terms in more details from the comparative perspective. Above all, it comes to conclusion that attributes of idiomaticity, particularly metaphors, are one of the nowadays trends of professional communication and that is why they should be studied paralelly with terminologic and fixed idiomatic expressions.

Key words:

imagery, terminism, language for specific purpose, idiomaticity, metaphors, professional communication

Literatúra:

DROZD, L. – SEIBICKE, W.: *Deutsche Fach - und Wissenschaftssprache. Bestandsaufnahme – Theorie – Geschichte*. Wiesbaden: Oscar Brandstetter Verlag, 1973.

FELBER, H.: *Všeobecná teória terminológie*. In: *Kultúra slova*. 1986, roč. 20, č. 5. s. 129 – 135.

HORECKÝ, J.: *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, 1956. 146s.

KOCOUREK, R.: *Termín a jeho definice*. In: *Československý terminologický časopis*, 1965, roč. 4, č. 1. s. 1-25.

Krátky slovník slovenského jazyka. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Bratislava: Ecopress, a. s., 1993.

LAKOFF, G., JOHNSON, M. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago; London : The University of Chicago Press, 1980.

LIPPENS, W. 1999. *Im Kreislauf der Wirtschaft*. Köln : Bank-Verlag Köln 1999.

POŠTOLKOVÁ, B. – ROUDNÝ, M. – TEJNORA, A.: *O české terminologii*. Praha: Academia, 1983. 221 s.

ROELCKE, T.: *Fachsprachen*. Berlin, 1999. ISBN 3-503-04932-0
W und V, 49/2009

WIESE, I.: *Fachsprache der Medizin*. Leipzig, 1984.

Wirtschaft und Weiterbildung, 02/2010

Elektronické zdroje:

Dostupné na:

<http://thetechnicaltakedotcom.blogspot.com/2010/09/stock-market-as-voting-machine.html>

<http://www.inc.com/guides/2010/04/local-markets-as-business-incubators.html>

<http://search.japantimes.co.jp/cgi-bin/fb20090906a1.html>

<http://humblestudentofthemarkets.blogspot.com/2010/02/inflation-or-deflation-cancer-or-heart.html>

<http://www.powerhomebiz.com/vol10/cashflow.htm>

Kontaktná adresa:

PhDr. Mária Polčicová, PhD.

Katedra odbornej jazykovej komunikácie

EF UMB, Tajovského 10

974 01 Banská Bystrica

maria.polcicova@umb.sk

Mgr. Dagmar Škvareninová

Katedra odbornej jazykovej komunikácie

EF UMB, Tajovského 10

974 01 Banská Bystrica

dagmar.skvareninova@umb.sk

FRAZEOLOGICKÉ PRVKY V TERMINOLÓGII

PHRASEOLOGICAL ELEMENTS IN TERMINOLOGY

Lucia **ROSENBAUM FRANKOVÁ**

Metodologické východiská súčasných terminologických koncepcií

Terminologické bádanie sa dodnes odvíja od zakladateľa klasickej koncepcie terminológie Eugena Wüsteru. Zatiaľ čo staršie školy na ňu nadväzujú (Pražská škola, Moskovská škola), súčasné koncepcie s ňou polemizujú (socioterminológia, textová terminológia, kognitívna lingvistika). Súčasná terminologická teória etablovaná vo Francúzsku (socioterminológia: Gaudin - Alexandru, 2009; textová terminológia: Bourigault - Slodzian, 1999; Lerat, 2006; komunikačná teória terminológie: Cabré, 1998) spochybňuje základné tézy Wüsterovej koncepcie. Súčasná teória predstavujú z hľadiska metodologických prístupov protipól klasickej koncepcie. Metodológia klasickej terminológie založená na princípoch logiky a onomaziológie stratila svoje opodstatnenie. Schematický strom vedeckej oblasti ako výsledok terminologickej práce je dnes vnímaný ako nedostatočný. Zobrazuje sémantické vzťahy medzi termínmi, no nevyjadruje žiadne iné jazykové aspekty. F. Gaudin⁸ upozorňuje tiež na konvenčnosť a zastaranosť striktného rozdelenia vedeckých oblastí, pretože v súčasnosti sa skúmajú viaceré oblasti zároveň. Pod vplyvom globalizácie dochádza k prelínaniu sa odborov aj ich terminológií.

Vychádzajúc z názoru súčasných terminológov, že termín sa v jazykovom prejave správa rovnako ako každá iná lexikálna jednotka⁹, musí byť aj termín skúmaný a opisovaný v jeho prirodzenom prostredí, ktorým je odborný text. Požiadavku analýzy jazykových javov v textových korpusoch uvádza do metodológie terminologickej práce textová lingvistika. Text je podľa textových terminológov nielen miestom použitia, ale i definovania a upresňovania významu termínu. M. Slodzianová a D. Bourigault (1999) zastávajú názor, že výskum má prebiehať od textu k termínu, a nie naopak. Textová metodológia uplatňuje semaziologický prístup a zakladá sa na deskripcii jazykových javov v texte.

R. Kocourek (1991, s. 74) takisto kritizuje nedostatočnosť onomaziologického prístupu klasickej teórie, ale namiesto jeho nahradenia semaziológiou uvažuje o kombinácii oboch prístupov, systematického a textového. Vníma ich nie ako protichodné, ale ako doplnujúce sa. Sám nazýva svoj pohľad lexikálno-textový: „*La perspective est lexico-textuelle*“ (Kocourek, 1991, s. 71). Text vníma nielen ako zdroj jazykových sekvencií a odborných poznatkov, ale i ako suprafrastický celok s komplexnou sieťou sémantických a medzivetných vzťahov. Text umožňuje neologizmom na základe ich frekventovaného výskytu ich akceptáciu a následnú terminologizáciu. Po terminologizácii sa nové termíny dostávajú z textu do systému jazyka. R. Kocourek považuje termín za lexikálnu jednotku definovanú vo vedeckých textoch (Kocourek, 1991, s. 71: „*unité lexicale – ou son acception - définie dans les textes savants.*“). Text ako súčasť rozsiahlych korpusov je dnes základným materiálom pre každý výskum v lingvistike.

Pohľad na termín ako jazykovú jednotku textu a nielen systému zmenil aj vnímanie termínu z hľadiska slovnodruhovej štruktúry. M. Slodzianová a D. Bourigault (1999) konštatujú, že súčasná terminológia sa neobmedzuje len na podstatné mená, ale skúmajú sa aj termíny vo forme prídavného mena, príslovky, častice. Jednoslovné a dvojslovné termíny nahradili širšie lexikálne jednotky, a to najmä nominálne, verbálne a adjektívne syntagmy. Skúmanie termínu v širších syntagmách nachádzame u viacerých lingvistov (Lerat, 2006; Gaudin – Alexandru, 2009; Costa, 2009).

⁸ Parafrázované podľa J. Humbley (1996).

⁹ Pozri napr. R. Kocourek (1991), R. Costa (2005), M. T. Cabré (1998).

P. Lerat (2006) hovorí o tzv. transtextovej terminológii (*terminologie transtextuelle*), ktorá pracuje s korpusom rôznorodých odborných textov na internete. Termíny sa tam podľa autora nemajú vyhľadávať izolovane, ale v tzv. mikrokontexte. Mikrokontext chápe P. Lerat ako odbornú predikáciu (*prédication spécialisée*: Lerat, 2006, s. 1), to znamená predikatívny výraz s odborným argumentom. Jazykové okolie termínu umožňuje pozorovať aj fenomén kolokability a ustálenosti v jazyku. Dôležitosť jazykového kontextu pri skúmaní termínov zdôrazňujú tiež sociolingvisti F. Gaudin a C. Alexandru (2009). Najbližšie jazykové okolie termínu, textový kontext (tzv. kotext – *cotexte*) tvorí podľa nich konceptuálne pole termínu. Je preto nevyhnutný pre pochopenie významu samotného termínu. Kontext ako referenčný rámec termínu ho nielen upresňuje, ale mu dáva aj význam. Podobné názory nachádzame aj u

R. Costy (Costa, 2009). Terminologický výskum vychádzajúci z pozorovania a deskripcie termínov sa má podľa nej realizovať v jazykovom mikrokontexte (*microcontexte linguistique*).

Obrat ku skúmaniu termínov v syntagmách alebo v ich širšom lingvistickom okolí súvisí podľa nás so všeobecnými tendenciami jazykovedy posledných desaťročí. Spomenieme vplyv smerov, ako sú kontextualizmus, textová lingvistika, sociolingvistika, ale aj rýchly rozvoj aplikovaných smerov ako počítačová a korpusová lingvistika. Všetky tieto tendencie sa odzrkadľujú aj v terminológii, a to predovšetkým v terminológii, ktorá je považovaná viac za praktickú ako teoretickú disciplínu.

Frazeologické prvky v lexikálnom okolí termínu

Spojenie termínu a frazémy (resp. frazeologického prvku) v ustálenej syntagme je v súčasnosti predmetom skúmania mnohých lingvistov. Ide o oblasť prelínania sa terminológie a frazeológie, pričom ako upozorňuje F. Čermák (2000), ide o periférne oblasti oboch disciplín, a preto „kvázifrazémy“ (Čermák, 2000) zostávajú stále málo preskúmané.

V terminológii frankofónnych oblastí (Francúzsko a Kanada) však môžeme v posledných rokoch konštatovať zvýšený záujem o jav kolokability termínov (Pavel, 1993; L'Homme, 2000; Gouadec, 1994), a vo frazeológii zasa obrat ku odbornej frazeológii (Gréciano, 1997, 1999; Gautier, 2004a, 2004b, Delplanque, 1996-1997; Pecman, 2004).

V našom výskume sa opierame o teórie spomínaných autorov, predovšetkým o G. Grécianovú a L. Gautiera, ako aj o slovenských a českých frazeológov zaoberajúcich sa odbornou frazeológiou (Mešková – Olejárová, 2004, Mlacek – Ďurčo, 1995) a obraznou terminológiou (Čermák, 2000; Ripka, 2005; Mlacek, 2001, Polčicová, 2007).

Metodologicky vychádzame z princípov textovej terminológie a korpusovej lingvistiky. Výskum sme realizovali na elektronickom korpuse odborných textov z oblastí ekonómie a financií. Korpus sme vytvorili z článkov pochádzajúcich z francúzskych internetových denníkov *Le Monde*, *Le Figaro*, *La Tribune*, *Les Échos* a *L'Expansion* z obdobia rokov 2007 a 2008. Na spracovanie korpusu sme použili počítačový softvér na vyhľadávanie konkordancií AntConc. Pomocou softvéru AntConc sme vyhľadávali lexikálne okolie vybraných ekonomických termínov. Vybrali sme 11 termínov z rôznych oblastí ekonómie (všeobecná ekonómia, marketing, bankovníctvo, financie). Vybraná vzorka sa skladá z termínov vo forme podstatných a prídavných

mien: *bourse/boursier* (burza/burzový), *client* (klient/zákazník), *crédit* (úver), *conjoncture/conjoncturel* (konjunktúra/konjunktúrny), *finance/financier* (financie/finančný), *fiscalité/fiscal* (daňovníctvo/daňový), *groupe* (skupina/koncern), *inflation/inflationniste* (inflácia/inflačný), *marque* (značka), *prix* (cena), *produit* (produkt/výrobok). V lexikálnom okolí týchto termínov sme vyhľadávali frazeologické prvky.

Frazeologické prvky v terminologickom spojení sú obyčajne vyjadrené formou neterminologickej lexikálnej jednotky – slova všeobecného jazyka: napr. *déprime* – depresia (*déprime boursière* – burzová depresia), *bouclier* – štít (*bouclier fiscal* – daňový štít), *fièvre* – horúčka (*fièvre inflationniste* – inflačná horúčka, *fièvre acheteuse* – nákupná horúčka), *climat* – podnebie/klíma (*climat conjoncturel* – stav konjunktúry), *douteux* – pochybný (*crédits douteux* – pochybné úvery), *toxique* – toxický (*crédits toxiques* – nebezpečné úvery). Vyskytli sa tiež prípady, v ktorých je frazeologický komponent spojenia vyjadrený formou obrazného termínu: napr. *effet de levier* – pákový efekt (*crédit à effet de levier* – úver s pákovým efektom), *niche* – voľný segment (*niche de marché* – voľný segment na trhu, *niches fiscales* = legislatívne nedostatky umožňujúce vyhnúť sa plateniu daní), *plancher* □podlaha□ - dolná hranica (*prix/tarif plancher* - dolná cenová/tarifná hranica).

Prenesenosť významu frazeologizovaného zloženého termínu alebo terminologického spojenia sa najčastejšie realizuje prostredníctvom metafory, metonymie a personifikácie. Metafora je najčastejším zdrojom významového posunu: *marque au lion* [značka s levom] - Peugeot, *marque au losange* [značka s kosoštvorcem] - Renault, *marque à la pomme* □značka s jablkom□ - Apple, *groupe hexagonal* □šesťuholníkový koncern□ - francúzsky koncern, *marques tricolores* □trojfarebné značky□ - francúzske značky, *produits blancs* □biele výrobky□ - biela technika, *produits bruns* □hnedé výrobky□ - čierna technika. Vyskytli sa tiež prípady metonymie (*marque phare* – exkluzívna značka, *bouclier fiscal* – daňový štít, *turbulences financières* – finančné turbulencie) a personifikácie (*prix fou* – bláznivá cena, *déprime boursière* – burzová depresia, *prix raisonnable* – rozumná cena). Ďalšie príklady obrazných terminologických spojení uvádzame v prílohe (časť 4a).

Vo viacerých prípadoch môžeme vo frazeologických prvkoch vo forme všeobecnej lexémy identifikovať určité „jadrá“ metaforizácie. Ide o mimoriadne produktívne metafory, ktoré sú zdrojom frazeologizácie terminologického spojenia. Sú teda schopné tvoriť odborné frazémy v spojení s rôznymi jednoslovnými termínmi, napr. *clé* (kľúč), *déprime* (depresia), *fièvre* (horúčka), *mature* (zrelý), *santé* (zdravie), *vedette* (hviezda). Konkrétne príklady terminologických spojení s metaforicky produktívnymi „jadrami“ uvádzame v prílohe (časť 4b). Často pozorujeme, že tieto metaforické zdroje sa spájajú so sémanticky blízkymi ekonomickými termínmi (napr. *crédit/créances/dette/endettement/prêt* + *à effet de levier* – úver/pohľadávky/dlh/zdlženie/ pôžička + *s pákovým efektom*, *prix/chiffre/montant/somme* + *astronomique* – cena/číslo/výška/suma + *astronomická/ý*). Tento fakt navodzuje otázku polysémie v terminológii. Na opačnom konci škály produktivity metaforických prvkov v terminológii stoja také frazeologické prvky, ktoré vstupujú do syntagmy len s jediným termínom. Vyskytujú sa však zriedkavejšie. Výsledné spojenie tvorí vysoko špecializovaný, monosémny zložený termín. V skúmanom korpuse sa vyskytli napr. *inflation galopante* (cválajúca inflácia), *fourchette de prix* (□cenová vidlička□ - cenové nožnice), *crédit-relais* (□štafetový úver□ - preklenovací úver).

Z hľadiska ustálenosti pozorujeme v skúmanom korpuse terminologické spojenia s rôznym stupňom ustálenosti: najnižšiu ustálenosť prejavujú terminologické/odborné kolokácie, najustálenejšie sú zložené termíny. Kolokácia je v slovenskej frazeológii chápaná ako „*typické alebo ustálené slovné spojenie*“ (Mlacek – Ďurčo a kol. autorov, 1995, s. 59). Považujeme ju za preferenčné spojenie nachádzajúce na dolnej hranici ustálenosti. V skúmanom korpuse sme kolokácie identifikovali na základe vysokej frekvencie výskytu a zúženej kolokability. V odbornej frazeológii sa nám javia dve skupiny: frazeoterminologické kolokácie s nízkou mierou ustálenosti (napr. *prix fou* – bláznivá cena, *prix d'amis* – priateľské ceny, *gouffre financier* – finančná priepasť, *prix astronomique* – astronomické ceny, *paquet fiscal* – daňový balíček, *bataille boursière* – burzový súboj) a obrazné termíny, vysoko ustálené spojenia tvoriace súčasť odbornej terminológie danej oblasti (*plafond fiscal* – daňový strop, *prix de détail* – maloobchodná cena, *prix de gros* – veľkoobchodná cena, *fourchette de prix* – cenové nožnice, *inflation galopante* – cválajúca inflácia, *gros client* – odberateľ vo veľkom). Hranica medzi týmito skupinami je však relatívne otvorená, a tak postupným zvyšovaním ustálenosti môžu frazeoterminologické kolokácie prechádzať do obraznej terminológie.

Záver

V súčasnosti pozorujeme v terminológii odklon od skúmania termínu ako samostatnej, od kontextu nezávislej jednotky. Pod vplyvom smerov, ako sú kontextualizmus, textová lingvistika a korpusová lingvistika je dnes termín skúmaný priamo v texte, v jeho lingvistickom okolí, v tzv. mikrokontexte (Lerat, 2006, s. 1). Súčasťou mikrokontextu termínu sú aj frazémy, resp. frazeologické prvky. Oblasť prekrývania sa terminológie a frazeológie je mimoriadne dynamická. Frazeologické prvky vyjadrené metaforou, metonymiou či personifikáciou vstupujú do syntagmy s termínom a vytvárajú tak frazeoterminologické spojenia. Rozlišujeme spojenia s nižším stupňom ustálenosti (frazeoterminologické kolokácie) a spojenia s vysokým stupňom ustálenosti (obrazné zložené termíny). Frazeologické prvky a metafora v širšom zmysle sú pre odborný jazyk nielen zdrojom expresívnosti, ale aj neológie. Preto je dôležité hlbšie sa zaoberať problematikou obraznosti aj v terminológii.

Príloha

V prvej časti prílohy (a) dokladáme príklady obrazných terminologických spojení s ich slovenskými ekvivalentmi. Pri preklade odlišujúcom sa od pôvodného významu uvádzame doslovný preklad spojenia v hranatých zátvorkách. V okrúhlych zátvorkách za prekladovým ekvivalentom sa nachádza zdroj prekladu. Čerpáme z existujúcich odborných prekladových slovníkov (skratka OS = *Francouzsko–český a česko–francouzský obchodní slovník*: Dubský – Vlasák – Dubský, skratka F–ČFS = *Francouzsko–český finanční slovník*: Pohorská), zo slovenských internetových periodík (Hospodárske noviny, Trend, Sme, Týždeň), alebo navrhujeme vlastný preklad.

V druhej časti prílohy (b) uvádzame príklady niekoľkých „jadier“ frazeologizácie a príklady frazeoterminologických spojení, v ktorých sa daná metafora vyskytla v skúmanom korpuse.

3. Príklady obrazných terminologických spojení:

15. *gendarme boursier* □ burzový žandár/policajt □ - burzový strážca (= označenie pre organizácie pre reguláciu a kontrolu finančných trhov)
16. *conjoncture atone* □ ochabnutá/nevýrazná konjunktúra □ - spomalená, slabá konjunktúra (vlastný preklad)
17. *crédit à effet de levier* - úver s pákovým efektom (vlastný preklad)
18. *crédits douteux* □ pochybné/podozrivé úvery □ - pochybné úvery (http://hnonline.sk/2-27733840-k00000_d-79)
19. *crédit-relais (crédits relais)* □ úver - štafeta/štafetový úver □ - preklenovací úver (OS, 74)
20. *requin de la finance* – finančný žralok (<http://medialne.etrend.sk/televizia-spravy/financny-zralok-dostal-hribovu-lampu-do-nadpriemeru-sledovanost-.html>)
21. *santé financière* – finančné zdravie (F-ČFS, 129)
22. *boulet fiscal* □ daňové bremeno □ - daňové zaťaženie (<http://podnikanie.etrend.sk/podnikanie-uctovnictvo-a-dane/legalny-danovy-presun.html>)
23. *fiscalité verte* □ zelený daňový systém □ - zelené dane (<http://www.sme.sk/c/3204449/unia-chce-zaviest-zelene-dane-na-ochranu-zivotneho-prostredia.html>)
 - i) *paquet fiscal* □ daňový balík □ - daňový balíček (<http://hnonline.sk/c1-34525230-dobre-spravy-aj-v-case-krizy>), balíček daňových opatrení
 - j) *paradis fiscal* – daňový raj (F-ČFS, 130)
 - k) *groupe hexagonal* □ šesťuholníkový koncern □ - francúzsky koncern (vlastný preklad)
 - l) *marque haut de gamme* – haut de gamme: najvyššia pozícia, úroveň (OS, 128), značka najvyššej kvality, špičková značka (vlastný preklad)
 - m) *marque ombrelle* □ značka slnečník □ - značka rodiny výrobkov/rodinná značka/zastrešujúca značka (Ľ. Mešková, 2006, s. 476)
 - n) *fourchette de prix* – □ cenová vidlička □, cenové nožnice (OS, 193), cenové rozpätie (F-ČFS, 220)
 - o) *guerre des prix* – cenová vojna (<http://firmy.etrend.sk/firmy-nefinancny-sektor/s-aldi-pride-druha-cenova-vojna.html>)
 - p) *prix de détail* – maloobchodná cena (OS, 193)
 - q) *prix de gros* – veľkoobchodná cena (OS, 193)
 - r) *produits blancs* □ biele výrobky □ - biela technika, domáce a kuchynské spotrebiče
 - s) *produits bruns* □ hnedé výrobky □ - čierna technika, elektronika
 - t) *produit-clé* – kľúčový výrobok (<http://www.tyzden.sk/casopis/2007/38/fabriky-na-myslienky.html>)
 - u) *produit d'appel* – lákadlo (OS, 195)

4. Príklady „jadier“ frazeologizácie v ekonomickej terminológii:

- v) **Clé** (kľúč): *produit-clé* (kľúčový výrobok), *marché/s-clé/s* (kľúčový trh/kľúčové trhy), *clientèle clé* (kľúčová klientela), *secteurs clés* (kľúčové odvetvia), *indicateurs macro-économiques-clés* (kľúčové/základné makroekonomické indikátory), *les chiffres clefs* (kľúčové čísla).

- w) **Déprime** (depresia): *déprime boursière* (burzová depresia), *déprime économique* (ekonomická depresia), *déprime du marché* (trhová depresia, depresia na trhu).
Vo forme prídavného mena **déprimé** sa vyskytuje v kolokáciách *marché déprimé* (stiesnený trh), *consommation déprimée* (znížená spotreba), *conjecture déprimée* (nepriaznivá konjunktúra), *économie déprimée* (neprosperujúca ekonomika).
- x) **Fièvre** (horúčka): *fièvre inflationniste* (inflačná horúčka, nárast inflácie), *fièvre acheteuse* (nákupná horúčka), *fièvre de l'or* (zlatá horúčka = silný dopyt po zlate).
- y) **Mature** (zrelý): *produit mature* (osvedčený/kvalitný výrobok), *marché mature* (rozvinutý trh), *industrie mature* (rozvinutý priemysel), *économies plus matures* (rozvinutejšie ekonomiky).
- z) **Santé** (zdravie): *santé financière* (finančné zdravie), *santé des marchés financier* (zdravie finančných trhov), *santé économique/de l'économie* (zdravie ekonomiky), *santé des entreprises* (zdravie podnikov), *santé du marché du travail/immobilier* (zdravie pracovného trhu/trhu s nehnuteľnosťami), *santé du secteur bancaire* (zdravie bankového sektora). Rovnako sa uplatňuje aj prídavné meno **sain** (zdravý): *marché sain* (zdravý trh), *groupe d'assurance saint* (zdravá poisťovňa), *établissements bancaires saints* (zdravé bankové inštitúcie), *croissance économique saine* (zdravý ekonomický rast).
- aa) **Vedette** (hviezda): *produit vedette* (úspešný výrobok), *indice vedette* (úspešný/hviezdny/slávny index), *valeurs/secteurs vedettes* (úspešné/slávne cenné papiere/odvetvia).

Résumé

L'article *Les éléments phraséologiques dans la terminologie* traite la question du croisement de la phraséologie et de la terminologie dans les textes spécialisés. Les théories terminologiques contemporaines sont influencées par le contextualisme, par la linguistique textuelle et linguistique de corpus. Le terme n'est plus étudié indépendamment du contexte, mais directement dans son environnement linguistique, le *micro-contexte* (cf. Lerat, 2006). Les éléments phraséologiques, qui sont au centre de notre recherche, font partie du micro-contexte du terme simple. Représentés par la métaphore, méthonymie et personnification, les éléments phraséologiques créent un syntagme figé avec le terme. Ils dynamisent les textes spécialisés et leur donnent un aspect expressif. La phraséologie est en plus la source de la néologie terminologique. La recherche présentée s'appuie sur un corpus d'articles de la presse économique française (construit à partir des journaux en ligne *Les Echos*, *L'Expansion*, *Le Figaro*, *Le Monde* et *La Tribune*).

Literatúra:

ALEXANDRU, C. – GAUDIN, F. : *Les contextes: à la source du terme?* [online]. s. 1-8 [cit. 2009-02-09]. Dostupné na internete: [http://perso.univ-lyon2.fr/~thoiron/JS%20LTT%202005/pdf/Gaudin.pdf].

BOURIGAULT, D. – SLODZIAN, M.: Pour une terminologie textuelle. In: *Terminologies nouvelles*, n°19, juin 1999, s. 29-32.

CABRÉ, M. T.: *Terminologie: Théorie, méthodes et applications*. Paris: Armand Colin, 1998, ISBN 2-200-21891-5.

COSTA, R. : *Texte, terme et contexte* [on line]. s. 1-8. □cit. 2009-02-09□. Dostupné na internete: □[http://perso.univlyon2.fr/~thoiron/JS %20LTT %202005/pdf/Costa.pdf](http://perso.univlyon2.fr/~thoiron/JS%20LTT%202005/pdf/Costa.pdf)□.

ČERMÁK, F.: Termín a frazéma. In : *Termina 2000*, s. 31-36.

DELPLANQUE, C.: Le statut phraséologique des composés économiques allemands. In : *Cahier du CIEL* [on line]. 1996-1997, s. 73-88 □cit. 2004-04-06□. Dostupné na internete:<<http://www.eila.jussieu.fr/recherche/CLILLAC/CIEL/cahiers/96-97/3Delplanque.pdf>>.

DUBSKÝ, J. – VLASÁK, V. - DUBSKÝ, O.: *Francouzsko – český a česko – francouzský obchodní slovník*. Praha : SNP, 1998, ISBN 80-04-26114-0.

GAUTIER, L. : Terminologie et phraséologie comparées français-allemand du droit constitutionnel. In : *Espace euro-méditerranéen : une idiomacité partagée*. Ed. Salah Mejri, Cahiers du CERES. Vol. 12, Série Linguistique. Tunis : CERES, 2004, s. 113-126.

GAUTIER, L.: Terme, phraséoterm, phrasème: question de délimitation en langue spécialisée. In: *Le continuum en linguistique*. Jatlaoui, Hédi, et al. (Ed.): Sousse: Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Sousse, 2004, s. 153-172.

GOUADEC, D.: *Terminologie et phraséologie - Acteurs et aménageurs - Actes de la deuxième Université d'automne en terminologie*, Paris: La Maison du Dictionnaire, 1994.

GRÉCIANO, G.: Collocations rythmologiques. In : *Meta*, XLII, I, 1997, s. 33-44.

GRÉCIANO, G. : *Préfabriqués linguistiques, leur performance cognitive et communicative*. □on line□,□cit. 2004-04-06□. Dostupné na internete: <http://www.inst.at/studies/s_0103_f.htm>.

HUMBLEY, J. : La légitimation en terminologie. In: *Sémiotiques* □on line□. N°11, dec. 1996, s. 119-136. □cit. 2009-28-11□. Dostupné na internete: □http://www.revue-texto.net/Parutions/Semiotiques/SEM_n11_7.pdf□.

KOCOUREK, R.: Textes et termes. In : *Meta*, XXXVI, 1, 1991, s. 71-76.

LERAT, P. : Terme et microcontexte. Les prédications spécialisées. In : *Mots, termes et contextes* □on line□. D. Blampain, Ph. Thoiron et M. Van Campenhoudt (Ed.),

Paris : AUF, 2006, s. 89-98. □cit. 2008-04-12□. Dostupné na internete: <[http://perso.univ-lyon2.fr/~thoiron/JS %20LTT %202005/pdf/Lerat.pdf](http://perso.univ-lyon2.fr/~thoiron/JS%20LTT%202005/pdf/Lerat.pdf)>, s. 1-8.

L'HOMME, M. - C. : Combinaisons lexicales spécialisées. Regroupement des mots clés par classes conceptuelles. In : Daille, B. et G. Williams (éd.). *Journées d'étude de l'ATALA. La collocation. Rapport de recherche*, Nantes : Institut de recherche en informatique de Nantes, 2000, s. 19-21. [on line], Dostupné na internete: <<http://www.ling.umontreal.ca/lhomme/docs/propatala.pdf>>.

MEŠKOVÁ, Ľ.: Un dictionnaire bilingue pour les étudiants en économie. In: *Le français dans les dictionnaires bilingues*. (Sous la dir. de Thomas Szende), Paris: Honoré Champion Éditeur, 2006, s. 471-481, ISBN: 2-7453-1503-X.

MEŠKOVÁ, Ľ. – OLEJÁROVÁ, M. : Les phrasèmes spécialisés du domaine de la finance. In : *Phraseologismen als Gegenstand sprach- und wissenschaftlicher Forschung*, Schneider Verlag Hohengehren, 2004, s. 325–335.

MLACEK, J.: *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava: Stimul, 2001, ISBN 80-88982-40-5.

MLACEK, J. – ĎURČO, P. a kol.: *Frazeologická terminológia*. Bratislava: STIMUL, 1995, ISBN 80-85697-19-X.

PAVEL, S.: La phraséologie en langue de spécialité. Méthodologie de consignation dans les vocabulaires terminologiques. In: *Terminologies nouvelles* □on line□. č. 10, Rint, Bruxelles, 1993, s. 66-82. □cit. 2006-01-12□. Dostupné na internete: □http://www.termiumplus.gc.ca/didacticiel_tutorial/francais/contributions_sp/1993_ph_raseologie_f.htm□.

PAVEL, S. : Vers une méthode de recherche phraséologique en langue de spécialité. In : *L'Actualité terminologique* □on line□. 26-2, Ottawa, 1993, pp. 9-13. □cit. 2004-04-06□. Dostupné na internete: □http://www.termiumplus.gc.ca/didacticiel_tutorial/francais/contributions_sp/1993_ve_rs_methode_recherche_f.htm□.

PECMAN, M. : Exploitation de la phraséologie scientifique pour les besoins de l'apprentissage des langues, In : *Journées d'étude de l'ATALA, Traitement automatique des langues et Apprentissage des Langues*, Grenoble : Lidilem, s. 145-154, Grenoble : Université de Grenoble Stendhal, 2004.

POHORSKÁ, R.: *Francouzsko – český slovník finanční*. Plzeň : FRAUS, 2002. ISBN 80-7238-135-0.

POLČICOVÁ, M.: *Modely obraznosti v jazyku odbornej komunikácie*. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB, OZ Ekonomia, 2007. ISBN 978-80-8083-510-1.

RIPKA, I.: Od frazémy k termínu (Prenesené ľudové názvy rastlín). In: *Frazeologické štúdie IV.*, Ed. Jankovičová, M., Mlacek, J., Skladaná, J. 2005. Bratislava : Veda, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2005, ISBN : 80-224-0865-4, s. 298-303.

TRYUK, M.: *La phraséologie en terminologie. État de la question et perspectives du développement en Pologne.* [on line], [cit. 2006-04-10]. Dostupné na internete: [http://www.bibliotheque.refer.org/livre4/407.pdf].

Kontaktná adresa:

Lucia Rosenbaum Franková
Ekonomická fakulta UMB
Katedra odbornej jazykovej komunikácie (KOJK)
Tajovského 10
975 90 Banská Bystrica
lucia.frankova@centrum.sk

METAFORA VO VÝUČBE JAZYKA

METAPHOR IN ESP TEACHING

Zuzana **FISCHEROVÁ**

V súčasnej modernej spoločnosti sa zmeny dejú veľmi rýchlo a najnovšie poznatky a informácie vo všetkých vedných disciplínach sú často dostupné len v anglickom jazyku. Pre študentov nefilologických fakúlt sa stáva osvojenie si odborného jazyka nevyhnutnosťou. Možnosť získať potrebné vedomosti a zručnosti v cudzom jazyku, ktoré budú vo svojej praxi používať, poskytujú špeciálne zamerané kurzy – Angličtina pre špecifické účely – *English for Specific Purposes (ESP)*. V profesionálnom živote vystupuje do popredia potreba komunikovať presne a jasne, poznať špecifiká odborného štýlu. Táto potreba sa odráža vo využívaní odborných učebnicových a autentických textov, ktorých obsah korešponduje s témami vyučovanými v odborných predmetoch. K najbežnejším spôsobom práce v ESP kurzoch patrí porozumenie a preklad odborného textu. Pojem odborný jazyk zahŕňa všetky jazykové prostriedky, ktoré sa používajú v danom vednom odbore. V našej práci sa zameriame na uvedenie si, porozumenie a preklad metafor v ekonomickom texte. Práve metaforické vyjadrovanie, ktoré je založené na obrazotvornosti a mnohoznačnosti, je veľmi často využívané v ekonomickom žurnalizme ako aj v odborných textoch, pri tvorbe termínov, definícií a pod. Zatiaľ čo žurnalistický text musí byť všeobecne zrozumiteľný, porozumenie odborného textu je podmienené príslušnou vzdelanostnou úrovňou.

Náš každodenný jazyk ako aj odborné a vedecké vyjadrovanie obsahuje množstvo obrazných jazykových prostriedkov. Ich poznanie, odhalenie príčin a motivácie ich použitia v danom konkrétnom kontexte je súčasne prostriedkom k zlepšeniu samotnej komunikácie. Medzi vyjadrovacie prostriedky figuratívneho jazyka patrí aj metafora – obrazné pomenovanie na základe vonkajšej podobnosti, kde sa jeden predmet pomenuje názvom pre iný (Müglová, 2009). Vymedzenie pojmu metafory sa líši podľa toho, z akého hľadiska ju vnímame. Tradičný lingvistický prístup považuje metaforu za prostriedok zvláštneho jazykového vyjadrenia, ktorý sa najčastejšie spája s umeleckým textom. Základom metafory je označenie veci pomocou slova, ktoré bežne označuje vec niečím podobnú. Ako uvádza Newmark (1988), metaforu tvoria tri základné zložky. Prvou zložkou je objekt (*object*), ktorý metafora znázorňuje, druhou zložkou je obraz (*image*), pomocou ktorého objekt opisuje a treťou zložkou je zmysel (*sense*), ktorý sa vytvára na základe podobnosti medzi objektom a obrazom. Pre pochopenie zmyslu metafory je potrebné identifikovať podobnosť medzi objektom a obrazom. Objekt má v metafore denotatívny význam, ktorý určuje vzťah medzi slovom a objektívnou realitou. Obraz v metafore má konotatívny význam, ktorý je subjektívnym a zároveň emocionálnym odrazom objektu vo vedomí prijímateľa. Napr. v spojení *a deep recession* (hlboký hospodársky pokles / hlboká recesia), objektom je slovo *recession* a obraz predstavuje slovo *deep*. Zmysel metafory možno vysvetliť ako „siahajúci hlboko pod povrch, obrovský, rozsiahly“ (*extending far downward below a surface, vast, large*).

Metaforou ako interdisciplinárnym javom sa zaoberá nielen lingvistika, ale aj filozofia a psychológia (Krupa, 1990). Ak chceme pochopiť metaforické vyjadrenie, nestačí skúmať len lingvistickú stránku, ale je potrebné hľadať význam hlbšie v ľudskom myslení a vnímaní sveta. Jazykom z hľadiska ľudského poznania sa zaoberá kognitívna lingvistika. Vychádza z predpokladu, že jazyk, jeho gramatika, slovná zásoba, frazeológia a sémantika vypovedá o našom myslení, ako aj o tom,

ako jednotlivé veci a javy vnímame, chápeme, hodnotíme a aký máme k nim vzťah. Kognitívna lingvistika chápe jazyk ako neoddeliteľne spätý s konceptuálnym systémom. George Lakoff a Mark Johnson predstavili v knihe *Metaphors We Live By* (1980) konceptuálnu teóriu metafory (*Conceptual Metaphor Theory*). Autori tvrdia, že prevažná časť nášho pojmového systému, v rámci ktorého myslíme a jednáme, má metaforickú povahu. Metafory sú prvotné koncepty, podľa ktorých si organizujeme svoju skúsenosť a ktoré nám umožňujú utriediť si pojmy. Podstatou metafory je chápanie a prežívanie jedného druhu veci z hľadiska inej veci (Lakoff & Johnson, 1980, s. 5). Ako príklad je zvyčajne uvádzaný pojem *argument / hádka*, ktorý môže byť metaforicky priblížený cez pojem *war / vojna*. Naša predstava hádky má istú podobnosť s fyzickým bojom (*zastrašovanie protivníka, vyhrážanie, útok, obrana, prehra*). V nasledujúcich metaforách uvažujeme o hádke ako o boji alebo vojne: *to win / lose an argument, he defended his claims, he attacked my position*. V súvislosti s konceptuálnou metaforou hovoríme o prenášaní poznania zo zdrojovej oblasti (pojmová oblasť, prostredníctvom ktorej sa vypovedá o inej oblasti – *vojna*) do cieľovej (oblasť, o ktorej sa vypovedá – hádka). Inými slovami, identifikujeme dve sémantické domény, mentálne priestory – zdroj (*source domain*) a cieľ (*target domain*) – pričom dochádza k priamemu projektovaniu, mapovaniu (*mapping*) sémantického potenciálu *vojna* (zdroj) do iného sémantického poľa *hádky* (cieľ).

Ako sme spomenuli v úvode, s obrazným vyjadrovaním sa stretávame aj v odborných textoch (e.g. *flourishing economy, retail sales market is slowly recovering*). Používanie metafor v odbornom vedeckom štýle je zároveň obhajované, ale i spochybňované (Březina, 2008). Podľa odporcov používania metaforických spojení v odbornom texte, lexikálne spojenia postavené na mnohoznačnosti metafory nepripúšťajú jednoznačné logické závery. Vzhľadom na charakter vedeckého textu, ktorý je založený na významovej jednoznačnosti, používanie metafory nepovažujú za vhodný prostriedok objektívneho vedeckého pomenovania, pretože jav zahmlieva. Zástancovia používania metafor v odbornom jazyku (Krupa, 1990, Březina, 2008, Polčicová, 2009) upozorňujú na dôležité postavenie metafory v prípade, keď nám jazykové prostriedky nestačia na vyjadrenie toho, čo chceme povedať. Podľa Krupu (1990) metafora pomáha „zapĺňať“ medzery v slovníku, je akoby mostom medzi starou a novou teóriou a zároveň pomáha konkretizovať a objasňovať abstraktné pojmy. Metafora vo vedeckých textoch plní funkciu prekonávania jazykovej bariéry následkom prudkého rozvoja viacerých vedeckých disciplín. Polčicová (2009) považuje metafory a iné obrazné vyjadrovacie prostriedky za prirodzený prostriedok slovnej zásoby na pomenovanie nových mimojazykových skutočností, ktoré zároveň plnia aj explikatívnu funkciu.

V zahraničnej literatúre je venovaná pozornosť hlavne funkcii metafory v politickom (Schäffner, 2004) a ekonomickom (White, 1996; McCloskey, 1995; Boers, 2000) diskurze. Ako uvádza McCloskey (1995), metaforické spojenia sa vyskytujú vo veľkej miere v ekonomickom žurnalizme. Prítomnosť metafory v ekonomickom texte uľahčuje čitateľovi pochopenie abstraktných pojmov, ktoré konkretizuje a objektivizuje. Napríklad inflácia v odbornej terminológii je často priblížená cez konceptuálnu metaforu *inflation is an entity*, ktorá je vyjadrená metaforicky ako napríklad: *inflation is lowering our standard of living, inflation robbed my savings, how to deal with inflation*. Množstvo obrazných pomenovaní vzniká na základe

výrazov z bežného života, akými sú osoby, zvieratá, predmety, javy, záujmy a pod. V súvislosti s ekonomickou situáciou hovoríme o raste alebo kríze (*economy growth / depression*), o materskej alebo sesterskej spoločnosti (*parent / sister company*), infláciu je možné vnímať aj cez metaforu koňa (*galloping inflation, trotting inflation*), obchodovanie chápeme ako boj (*advertising campaign, corporate raiders, market competition*) alebo šport (*an outsider, a stalemate, key players*).

Boers (2000) vyčlenil metaforické témy na základe spoločných charakteristík pozorovaných v ekonomických textoch, čím vytvoril metaforické motívy pre ekonomiku a ekonomické dianie.

Podľa Boersa typické metaforické témy v ekonomike sú:

5. mechanizmy a stroje / *mechanisms and machines: the exchange-rate mechanics, macroeconomic tools, the monetary lever has rusted, to dismantle a company;*
6. rastliny a pestovanie / *plants and gardening: the roots of this thorny problem, fertile ground, flourishing companies, dense tangles of regulation;*
7. zdravie a fyzická zdatnosť/ *health and fitness: a chronic deficit , economic recovery, an acute shortage , slimming flabby workforces;*
8. boj a vojna / *fighting and warfare: conquering the market, to combat fraud trade war, invading new markets;*
9. lode a plavba / *ships and sailing: a safe haven for investment, be blown off course, keeping the company afloat* (Boers, 2000).

Pri skúmaní metaforických spojení vyskytujúcich sa v odborných textoch z hľadiska prekladu je okrem tradičného lingvistického výskumu potrebné zohľadniť aj kognitívny a interkultúrny kontext. Ľudia z rozličných kultúr hovoriaci rozličnými jazykmi majú rovnakú schopnosť premýšľať a vyjadrovať sa pomocou metafor. Metaforické pojmy sú prítomné v každom jazyku sveta avšak metafory nie sú zakotvené v ich jazyku, ale v myslení ľudí, v ich kultúre a tradíciách. Z toho vyplýva, že význam metafor v jednotlivých kultúrach nemusí byť totožný, ba niekedy je pre prekladateľa nejednoznačný až nejasný. Ako zdôrazňuje Müglová (2009), pri preklade metafory je potrebné zvážiť jej funkciu v danom kontexte, scenár, ktorý sa za ňou ukrýva a mieru kultúrnej kompatibility medzi jazykmi.

Pri preklade anglických metafor do slovenčiny sa stretávame s metaforami, ktoré sa úplne kryjú, napr., *price war / cenová vojna; paralyzed financial markets / paralyzované finančné trhy*. Niektoré metafory vychádzajú z rovnakého obrazu ale ich jazykové stvárnenie sa trochu odlišuje: *money laundering / pranie špinavých peňazí, give the green light / dať zelenú, she is a real 10 / je naozajstná jednotka, to keep the economy afloat / udržať ekonomiku nad vodou*. Väčší problém predstavujú metafory, ktoré vychádzajú z odlišných obrazov: *hot spots / problematické miesta, keep the economy ticking / udržať ekonomiku v chode*. V takýchto prípadoch je vhodné zvoliť metaforické vyjadrenie, ktoré sa v cieľovom jazyku pre daný jav bežne používa. Niektoré anglické metaforické vyjadrenia majú v slovenčine len nemetaforické náprotivky – *wildcat bank / pochybná, nesolídna banka, environment-friendly – neškodný pre životné prostredie, user-friendly / optimálny pre používateľa*. Ako najproblémovejšie sa javia anglické metafory, ktoré nemajú ekvivalent v podobe slovenského obrazného vyjadrenia. Často ide o pomenovania nových reálií hlavne z oblasti bankovníctva, burzy, podnikania a pod., kedy spolu s novým javom

mimojazykovej skutočnosti prichádza do jazyka aj jej pomenovanie. Vtedy je možnosť preložiť metaforu opisom, ale v praxi sa často stretávame s preberaním takýchto termínov. Napríklad výraz *hedging/ zaistenie pred stratou na burze* sa objavuje v slovenských odborných textoch v pôvodnej anglickej podobe.

Každá metafora má svoje individuálne historické pozadie, je prejavom spoločenských pomerov, produktom určitej mentality. Ak prekladateľ nepozná dostatočne kultúru, históriu a zvyklosti, hrozí nebezpečenstvo, že mu unikne metaforická motivácia vyjadrenia a preloží metaforu doslovne. Napríklad výraz *be in the red* sa často objavuje – hlavne v médiách – v doslovnom slovenskom preklade *byť v červených číslach*. Toto riešenie zachováva do istej miery anglický metaforický obraz a je zrozumiteľné príjemcovi textu, ktorý sa orientuje v ekonomickej oblasti. Ak však príjemcom textu nie je odborník v danej oblasti, vhodnejšie riešenie je nemetaforický preklad – *byť zadĺžený* alebo preklad *mať pasívny účet* s odlišne metaforicky motivovaným adjektívom.

Anglický výraz *whistle-blowing* znamená oznámenie o nezákonnom konaní na pracovisku, ale slovenský ekvivalent zatiaľ nemáme. *Whistle-blower / oznamovateľ* je človek, ktorý oznámi nekalé praktiky, ktoré spozoroval na pracovisku, či už v rámci firemných štruktúr, alebo priamo polícii. V odbornej komunikácii sa často dáva prednosť cudziemu termínu pred domácim pomenovaním, ktoré je „zaťažené nežiaducimi druhotnými príznakmi, asociáciami“ (Dolník, 2003, s. 74). Pri výraze *whistle-blower* sa ponúka slovenský ekvivalent *informátor*, ktorý však navodzuje asociácie s bývalým režimom a možno ho považovať za synonymum hanlivého označenia *udavač*. Prototypom oznamovateľa alebo „whistle-blowera“ bol utajený zdroj z kruhov vládnej administratívy USA, známy iba pod menom *Deep Throat*, ktorý poskytol informácie vedúce k odhaleniu aféry Watergate. V niektorých prípadoch je možné zachovať metaforickú motiváciu v preklade, ako napr. *chain of command / reťazec velenia (vedenia)*, avšak frekventovanejší je preklad nemetaforickým spojením *organizačné schéma*. V takýchto prípadoch sa odporúča rešpektovať štylistickú rovinu textu a zvážiť vhodnosť použitia metaforického obrazu.

Skúmanie metafor v odbornom jazyku nie je len predmetom záujmu prekladateľov a tlmočníkov. S obrazným vyjadrovaním a s úskaliami spojenými so zachovaním obraznosti pri preklade sa stretávame aj pri výučbe odborného jazyka na nefilologických fakultách. Uvedomenie si metaforickej motivácie jednotlivých slovných spojení umožňuje študentovi hlbšie pochopenie kľúčových pojmov ako aj celkové porozumenie odborného textu. Boers (2000) odporúča upriamiť pozornosť študentov najskôr na príklady metafor, ktoré sa vyskytujú vo všeobecnom jazyku a potom sa zamerať na metafory vyskytujúce sa v odborných textoch. Nové metaforické spojenia je vhodné prezentovať v súvislosti s ich metaforickou zdrojovou oblasťou. Študenti rozlišujú oblasť pôvodu, ktorá dodáva obraz a cieľovú oblasť, ktorá je metaforizovaná a obraz prijíma. Ako bolo vyššie uvedené, často využívaná téma súvisí s predstavou ekonomiky (cieľová oblasť) ako stroja (zdrojová oblasť). V rámci tejto metafory – *economy is a machine* – možno použiť nasledovné príklady:

10. ekonomika ako stroj (*to kick-start our economic engine*);

1. stroj so súčiastkami a nástrojmi (*a key component of economic growth, money market instruments*);

– stroj, ktorý sa môže prehriať (*economy is overheating*);

- stroj, ktorý vyžaduje opravu (*how to fix the economy*);
11. spoločnosti fungujú (*operate*) ako stroje – *global operating companies*;
 12. ekonomické procesy, sú poháňané, zrýchľované, spomaľované – *gas prices fuelled by rising household energy costs, accelerating corporate transformations, US economy slowdown*;
 13. investovanie / vklad peňazí približené cez pojem čerpadlo / pumpovanie (*pump*) – *to pump additional capital into bank*;

Odporúčame, aby študenti sami vyhľadávali metaforické spojenia ako ďalšie príklady frekvencovaných konceptuálnych metafor. Napríklad stav ekonomiky je často opisovaný ako zdravotný stav človeka. V ekonomických textoch sa vyskytujú výrazy ako zdravie (*healthy economy attracts investors*), zotavenie (*banks are recovering*), liečenie/ hojenie (*signs of credit markets healing*), imúnny (*China is immune to crisis*), injekcia (*banks will get €300 million cash injection*), infúzia (*additional capital infusion into the company*), prežiť (*to survive financial crisis*), atď. Ďalším osvedčeným prostriedkom je porovnávanie a diskusia o metaforických témach v oboch jazykoch.

Zvýšenie povedomia študentov o metaforickej povahe odborného jazyka považujeme za vhodný prostriedok ako zlepšiť porozumenie odborných textov a zároveň rozširovať a upevňovať slovnú zásobu. Z hľadiska vyučujúceho je potrebná orientácia v metaforických systémoch východiskového a cieľového jazyka v danej oblasti, ako aj znalosť vhodných postupov pri preklade metafor v odbornom texte. V našom príspevku sme chceli upozorniť na potrebu uvedomenia si metaforickosti odborného jazyka a zároveň poskytnúť niekoľko prístupov k prekladu metaforických vyjadrení.

Abstrakt:

Príspevok sa zameriava na úlohu a preklad metafory v odbornom jazyku. Metaforu chápeme nielen ako obrazné pomenovanie na základe vonkajšej podobnosti, ale aj ako prostriedok vnímania a chápania reality. Uvedomenie si metaforickej povahy odborného jazyka, preklad a porovnávanie metaforických spojení v slovenskom a anglickom jazyku prispieva k hlbšiemu porozumeniu odborných textov a zároveň pomáha rozširovať a upevňovať slovnú zásobu študentov.

Kľúčové slová:

metafora, preklad, odborný jazyk

Abstract:

This paper aims at the role of metaphors in language for specific purposes. Metaphors pervade large parts of the language system and thus have formed also an important part of professional discourse. Therefore the issue of metaphor research and translation has been brought into the English for Specific Purposes (ESP) courses. Metaphor will be not viewed here just as an image based on outer similarity, but as an important means for understanding reality. Raising metaphor awareness together with providing students with useful translation strategies could assist in teaching of lexis in ESP courses as well as understanding of central concepts in professional discourses.

Key words:

metaphor, translation, language for specific purposes

Literatúra:

- BOERS, F. *Enhancing metaphoric awareness in specialised reading*. In: English for Specific Purposes. 2000, 19, s. 137-147.
- BŘEZINA, J. *Funkce metafor v oblasti burzovního žurnalizmu německy mluvících zemí*. 2008. Dostupné na internete: <http://www.vse.cz/aop/pdf/15.pdf>.
- DOLNÍK, J. *Lexikológia*. Bratislava: Univerzita Komenského. 2003, 236 s. ISBN 80-223-1733-0.
- KRUPA, V. *Metafora na rozhraní vedeckých disciplín*. Bratislava.: Tatran. 1990, 184 s. ISBN 80-222-0130-8.
- LAKOFF, G. & M. JOHNSON. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press. 1980, 276 s. ISBN 0-226-46801-1.
- MCCLOSKEY, D. *Metaphors Economists Live By*. In: *Social Research*, 1995, zv. 62, č. 2. Dostupné na internete: http://deirdremccloskey.org/docs/pdf/Article_146.pdf.
- MÜGLOVÁ, D. *Prečo spadla Babylonská veža*. 1. vyd. Bratislava: Enigma. 2009, 323 s. ISBN 978-80-89132-82-9.
- NEWMARK, P. *A Textbook on Translation*. New York: Prentice-Hall International. 1988, s. 304, ISBN: 0-13-912593-0.
- POLČICOVÁ, M. Otázky prekladu metaforiky v odbornej komunikácii z hľadiska didaktického procesu. In: *Lingua Summit 2009*. Zborník z medzinárodnej konferencie, Trenčianska univerzita A. Dubčeka. 2009, s. 167 – 172. ISBN 978-80-8075-438-9.
- SCHÄFFNER, C. Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. In: *Journal of Pragmatics*, 2004, zv. 36, s. 1253-1269.
- WHITE, M., 1996 podľa Sacristán, V. S. Metaphor and ESP: metaphor as a useful device for teaching L2 Business English learners. In: *Iberica*, 2004, zv. 10, s. 115-131.
Dostupné na internete: <http://www.aelfe.org/documents/07-lb10-Velasco.pdf>.

Kontaktná adresa:

PhDr. Zuzana Fischerová
Katedra sociálnych a humanitných vied
Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne
Študentská 2, 911 00 Trenčín
032/ 7400483
zuzana.fischerova@tnuni.sk

**RIEŠENIE NESÚLADU V TERMINOLÓGII VEDY,
FILOZOFIE, KVANTITATÍVNEJ A VERBÁLNEJ
DESKRIBČIE KVANTOVEJ FYZIKY V KONTEXTE
KREÁCIE NOVEJ TERMINOLÓGIE ALFREDA
NORTHA WHITEHEADA**

**ОБРАЩАЯСЬ НЕПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТЬ В ТЕРМИНОЛОГИИ НАУКИ,
ФИЛОСОФИИ, КОЛИЧЕСТВЕННЫХ И СЛОВЕСНОЕ ОПИСАНИЕ
КВАНТОВОЙ ФИЗИКИ В КОНТЕКСТЕ СОЗДАНИЯ НОВОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ
АЛЬФРЕДА НОРТА ВАЙТХЕДА**

Marián **AMBROZY**

Kontext kreácie terminológie vo vzájomnej prizme vedy i filozofie nepatrí medzi jednoduchú problematiku. Tento náročný cieľ v spojení s vybudovaním celého systému obsahujúceho komplex vedy i filozofie si dal za úlohu splniť významný filozof 20. storočia Alfred North Whitehead. „Kontinuálne vydefinovanie a na základe konsenzu stanovené zjednotenie terminológie v praxi a vytvorenie vlastnej terminologickej tradície je aktuálnou snahou odbornej verejnosti“ (Žarnovičanová, 2008, s. 224) Nie je tomu inak v úsilí Whiteheada o terminológiu, transcudujúcu oblasť vedy i filozofie.

Interpretácie kvantovej fyziky patria medzi zaujímavé, no i kontroverzné témy. V zásade poznáme istý počet základných interpretácií. Pre zjednodušenie uvedme iba tri - kopenhagenskú, klasizujúcu Bohmovu interpretáciu a mnohosvetovú interpretáciu Hughu Everetta.

Roku 1952 prišiel so svojou interpretáciou fyziky americký vedec David Bohm. „Príslušná interpretácia kvantovej mechaniky je podobou kvantovej teórie, ako ju navrhol Louis de Broglie v roku 1927 a znovu objavil D. Bohm v roku 1952.“ (Karaba, 2009, s. 165) „Zastával názor, že štatistická povaha kvantovej mechaniky je podmienená praktickou nemožnosťou predpovedať individuálne udalosti, vyvolanou (prakticky) nekontrolovateľnou interakciou s prístrojom, teda je svojou povahou rovnaká ako v klasickej štatistickej fyzike.“ (Metodologické princípy fyziky, 1984, s. 449) Považuje za skutočnú časticu rovnako ako newtonovský hmotný bod. Rovnako za skutočné považuje vlny. Lenže vlny sa nachádzajú v konfiguračnom priestore. Samotný konfiguračný priestor je „priestor mnohých dimenzií, ktoré sa vzťahujú k rôznym súradniciam všetkých častíc patriacich k systému.“ (Heisenberg, 1967, s. 91) Vzniká otázka, pokiaľ jestvujú vlny v konfiguračnom priestore, ako chápať ich skutočnosť. Bohmova interpretácia sa jednoducho nazdáva, že sme v súčasnosti stále nenašli správnu kombináciu potenciálov, dráh a iných základných určujúcich veličín a predstavy o neklastickej povahe kvantovomechanických javov nie sú správne.

Everettova mnohosvetová interpretácia je dosť exotická. Takzvaná mnohosvetová interpretácia pochádza z jeho doktorskej práce z roku 1957. K Everettovej práci, ktorá spočiatku nevzbudila veľký rozruch, sa o desať rokov pridala Bryce DeWitt. Táto interpretácia kvantovej mechaniky hovorí, že nedochádza ku redukcii vlnovej funkcie, ale dochádza k takému vetveniu vesmíru, že vznikne nekonečný počet svetov. Je to zvláštne najmä z hľadiska Ockhamovej britvy, pretože absolútne neberie do úvahy ontologické plytvanie svetmi, ktoré je tu zapríčinené.

Z interpretácií je najvplyvnejšia a najviac uznávaná práve kopenhagenská. Konflikt medzi kopenhagenskou interpretáciou a medzi klasizujúcou interpretáciou pomohol rozriešiť maďarský vedec János von Neumann, ktorý dokázal nemožnosť skrytých parametrov v kvantovej fyzike. Tým sa verejná mienka fyzikov výrazne priklonila ku kopenhagenskej teórii.

Napriek tomu však kopenhagenská teória mala i má mnohých odporcov, pričom odpor nebol vždy iba kvôli odlišnému fyzikálnemu presvedčeniu. Jazyk kopenhagenskej fyziky má totiž svoje špecifické pravidlá, ktoré sú síce transparentné, no vždy nenachádzajú sympatie „užívateľov“. Pri tomto type interpretácie platí jednoduchá zásada - užívanie pojmov klasickej fyziky pri verbálnom opise. Táto interpretácia síce rozdeľuje situáciu pri pozorovaní na predmet a ostatný svet, ale aj pri predmete aj pri ostatnom svete používa pojmy

klasickej fyziky. Jej prívrženci odmietajú zavádzať iné pojmy a nechcú sa zriecť pojmov klasickej fyziky, napriek tomu že tieto pojmy „sú len zjemnením pojmov každodenného života“(Heisenberg, 1967, s. 30). No podľa tejto skupiny fyzikov by zahrnutie týchto pojmov v kvantovej fyzike bolo na ujmu zrozumiteľnosti. Pojmy klasickej fyziky sú pojmy pre človeka zrozumiteľné a je chybou ich opustiť. Pojmy používané modernou fyzikou sú síce blízke ľudským predstavám, ale nezodpovedajú realite. Realite zodpovedá matematický opis. Medzi ním a slovným výkladom je rozdiel, čo v praxi znamená dva jazyky pre opis prírody vedou - matematický kalkul a jemu nezodpovedajúci jazyk fyziky.

Medzi nespokojencami bol i geniálny mysliteľ, matematik a filozof Alfred North Whitehead (1861-1947). Whitehead snažiaci sa o jednotnú koncepciu, ktorá by zahŕňala všetko, nedokázal prijať zdvojenie opisu fyzikálnej reality. Preto sa usiloval utvoriť nový pojmový aparát vhodný pre modernú fyziku. Jeho pozitívom malo byť vychádzanie zo skutočnosti, vo Whiteheadovej koncepcii zo skúsenosti. Pojmy mali korešpondovať s matematickým opisom, čím by sa odstránilo zdvojenie.

Rozdelenie opisu fyziky na matematický a jemu nezodpovedajúci verbálny aparát, rozdelenie pôvodne korešpondujúceho vzťahu filozofie a vedy ako aj celková snaha o syntézu rôznych oblastí produktov ľudského ducha ho viedli k vytvoreniu vlastného originálneho filozofického systému. Jeho koncepcia filozofie sa vyznačuje predovšetkým vlastným pojmovým aparátom. Whitehead zavádza veľmi neobvyklý pojmový aparát, pre nezasväteného čitateľa je prvý kontakt s jeho textami s filozofickou problematikou problémovou četbou. Jeden z jeho kritikov sa vyjadril, že Whitehead neváha znásilniť základné princípy jazyka až k hraniciam verbálnej nekomunikovateľnosti. Sám Whitehead uvádza, že čítanie Hegla mu nedávalo zmysel, no rovnako to zrejme dopadne i pri čítaní jeho textov bez prípravy. Pozrime sa teda na jeho riešenie bližšie.

Zaujímavosť jeho interpretácie spočíva teda v kritike pojmov a v zavádzaní nových pojmov, ktoré mali nahradiť staré pojmy, pričom by zodpovedali viac realite i v metafyzickom kontexte. Tu si stručne vyložme Whiteheadovu metafyziku.

Skutočnosť predstavuje organický celok, je rozvíjajúcim sa organizmom. Každá vec jestvujúca v danom čase má organickú štruktúru. Nedá sa opísať len časťami, ktoré ju tvoria, ale musí byť opísaná i štruktúru veci. Organický celok skutočnosti je v procese. Neznamená to len zmenu, ale to, že sa celá skutočnosť tvorivo vyvíja. Celý kozmos je aktívnym organizmom, ktorý sa neustále vytvára a vyvíja. Tvorivá zmena sa deje na základe kozmickej emocionálnej energie. Každá energia kdekoľvek vo svete je jej špeciálnym prípadom. Všetky časti, t.j. všetky akty tvorenia sú jednotné s celým kozmosom. V procese sa kozmos neustále zdokonaľuje a vrcholom dokonalosti je objektívna nesmrteľnosť. Fyzikálne entity sú prepojené do vyššieho organizmu. Riadenie základných entít zabezpečujú večné objekty. Tento pojem môže pripomínať platónske idey. Oni určujú, aby udalosť, ktorá v čase kontinuálne nadväzuje na predchádzajúcu udalosť, alebo v priestore nadväzuje na vedľajšiu udalosť, mohla na ňu reagovať podobnosťou či inak. Večné objekty jednoducho určujú nový obsah nasledujúcej udalosti. Organizmus tak zachováva sebatotožnosť. Túto vlastnosť nazýva imanentnosť. To zabezpečuje, že človek vníma večné objekty cez spojenie udalostí.

Príčina ako taká nejestvuje. Svet sa riadi pomocou večných objektov, čo Whitehead v konkrétnom modeli diania nazýva nexus. Originálnym spôsobom spája náš filozof vedu, filozofiu a náboženstvo. Oplatí sa uviesť niektoré jeho výroky na

adresu náboženstva. „Náboženstvo je víziou čohosi, čo sa nachádza mimo, za a uprostred toku pominateľných vecí, čosi čo je reálne ale i tak čaká na uskutočnenie... čo dáva zmysel pominateľnému a predsa uniká pochopeniu, čoho vlastníctvo je najvyšším dobrom a predsa je mimo dosahu, čo je najvyšším ideálom a je beznádejným hľadaním“. Boh v jeho poňatí je princíp poriadku. Boh určuje vzťahy medzi večnými objektmi. Určuje, kedy ktorý večný objekt bude konkretizovaný. Vede svet ako organizmus smerom k pravde, kráse a dobru. Whitehead ho označuje termínom princíp zrastania. Myslí tým zranenie organizmu do jednotného celku.

Zastavme sa najprv pri Whiteheadovej kritike kopenhagenskej interpretácie. Jeho kritické pripomienky nemajú zďaleka iba terminologický charakter. V prvom rade, Whiteheadova vízia poznania sveta je holistická, nielen čisto scientistickej. Základom jeho holizmu „je predpoklad, že nijaká entita nie je mysliteľná v úplnej abstrakcii od systému univerza.“ (Nemec, 2009, s. 27) V tom spočíva celostný pohľad i z epistemologického hľadiska. Z tohto hľadiska Whitehead pokladá za prirodzenosť to, čo je vnímateľné zmyslami. Kantovu koncepciu poznania tým nekopíruje. Celú skutočnosť vníma ako kreatívnu - jej prirodzená tvorivosť je jedna z jej základných vlastností. Filozofia má mať úlohu vyňať niekedy vedu z príliš jednostranného pohľadu, pokiaľ je uzavretá do izolovaných oblastí a obsahuje dogmatické metafyzické konštrukcie. Veda je myslená ako prírodná veda a poznanie je vzájomným dialógom prírodnej vedy a filozofie. Whitehead kritizuje vedu za všeobecný postup s prílišnou abstrakciou zameranou len na niektoré aspekty skutočnosti. Aj keď pripúšťa myšlienku, že v povahe vedy je aj autokorekcia, domnieva sa, že filozofia musí do prehĺbovania poznania robiť korekcie pre vedu a naopak, veda pre filozofiu. Sám hovorí: „jedným z úloh špekulatívneho myslenia je priviesť pozorovania za hranice jeho iluzórnej úplnosti a vedeckú koncepciu za klamné zdanie jej definitívnosti.“ (Whitehead, 2000, s. 157)

Whitehead sa usiluje odstrániť bifurkáciu, ktorá na jednej strane opisuje zmyslami postihnutú realitu a na druhej strane opisuje jazykom vedy. Jazyk vedy by mal byť jeden, totožný s jazykom skúsenosti. Abstrakcia musí korešpondovať s jazykom skúsenosti. Tento metodologický prístup jednotného jazyka musí platiť aj v teoretickej fyzike. Preto Whitehead zavrhol niektoré vypracovania fyzikálnych teórií a navrhuje alternatívu. K Einsteinovej všeobecnej teórii relativity vypracoval alternatívnu všeobecnú teóriu relativity, pričom na systematické odvodzovanie pojmov geometrie zo skúsenosti použil metódu extenzívnej abstrakcie. Vedecké pojmy musia vychádzať zo skúsenosti. Je zaujímavé, že jeho alternatívna všeobecná teória relativity bola falzifikovaná až začiatkom 70. rokov, keď predpovede ohľadne prílivu predpovedali diametrálne iné hodnoty od nameraných. Nejednalo sa teda o povrchné koncipovanú teóriu, pokiaľ odolávala popperovskej falzifikácii približne pol storočia.

O jazyku sa Whitehead vyjadril v tom zmysle, že musí byť korigovaný slobodne, a to tak, aby medzi slovami, vecami a poslucháčom bola zodpovedajúca symbolická referencia. „Filozofia musí pretvárať jazyk takým istým spôsobom, ako fyzika pretvárala svoje predexistujúce prístroje.“ (Whitehead, 1969, s. 516) Rovnaký prístup má aj pri kopenhagenskej interpretácii kvantovej teórie, kde kritizuje jazyk klasickej fyziky, ktorý je iba užívaný ako verbálny aparát popisujúci matematický aparát. Ide niekedy o pojmy, ktorých používanie v teóriách bolo myslené komplementárne, ako napr. častica a vlnenie v teóriách podstaty svetla, pričom pojmy v súčasnej teórii nevystihujú realitu na základe zmyslovej skúsenosti. Preto

zavádza mnohé základné pojmy jeho filozofie, ktoré majú význam v jeho poňatí vedy a v jeho filozofii. Z hľadiska snahy o komplexné zachytenie reality je to krok, ktorý je snahou o hlbšiu fundáciu terminológie. Veď predsa „s rozvojom špecializácie v odborných vedách rastie potreba zjednocujúcej filozofickej syntézy.“ (Dirgová, Littva, 2007, s. 14)

Základný pojem udalosť má v jeho filozofii prioritný fyzikálny význam. Tento pojem má čosi spoločné s Planckovými obmedzeniami dĺžky a času v kvantovej mechanike. Fyzikálne pojmy kvantovej fyziky ako Planckov čas a Planckova dĺžka síce Whitehead nepopiera, no pokladá ich za nedostačujúce z toho hľadiska, že sú poplatné pozitivistickej koncepcii zákona. Zákon podľa pozitivistickej koncepcie síce zaznamenáva pozorované fakty, ale nevysvetľuje „ani kauzalitu a možnosť budúceho reálneho „opisu“ udalostí (v súlade s Humom).“ (Nemec, 2009, s. 47) Pojem udalosť by mal napraviť tento nedostatok. Ide o nový pojem, ktorý má význam vo fyzike i vo filozofii. Práve udalosti možno chápať ako konštitutívne zložky, stavebné kamene reality. „Konštitutívne zložky sú v jeho prácach striedavo označované troma názvami: *reálna udalosť*, *aktuálna udalosť*, *prehenzia*.“ (Bodnár, 1989, s. 37) Hoci termín prehenzia pokladá za ťažkopádny a sám hovorí o potrebe nahradiť ho pojmom udalosť, „v práci *Proces a skutočnosť* zaujíma „teória prehenzií“ celú rozsiahlu tretiu časť.“ (Bodnár, 1989, s. 40) Samotná udalosť má za úlohu vystupovať ako elementárny princíp, ako aktuálna entita. Jej pôvodný fyzikálny význam znamená reálna schéma pôsobnosti energie, elementárna jednotka merateľná fyzikálne. Udalosť ako taká je na jednej strane faktickou entitou, no na druhej strane nie je bez vzťahu k iným udalostiam v zmysle uzatvorenia (ako napr. Leibnizove monády). Udalosť má v sebe nielen aktualitu, ale aj potencialitu. Samotná udalosť je súhrnom minulosti a súčasne znamená viacero možností do budúca. Udalosť bez vzťahu k iným udalostiam nemá význam, sama predstavuje princíp zrastania. Vzťah udalostí vzájomne nazýva Whitehead vzájomnosť (*togetherness*). Z jednej udalosti prechádza udalosť do novej udalosti. Whitehead dáva tomu názov konkrescencia (*concrecence*), t. j. zrastanie. Aktuálna udalosť je substrátom pre vznik novej aktuálnej udalosti. Ona samotná obsahuje celú sumu vzťahov udalostí. Vzťah časopriestoru a udalosti opisuje Whitehead termínom *nexus*. Je to priamy vzťah medzi udalosťami, pokiaľ už medzi nimi neleží iná udalosť. Aktuálna udalosť má v sebe celú svoju históriu vývoja a je predpokladom budúceho výsledku udalosti. Vzájomné aktuálne udalosti na seba pôsobia. Pokiaľ sa pýtame, či v procese aktuálnej udalosti jestvujú nejaké oporné body diania, musíme odpovedať kladne. Whitehead rozlišuje medzi aktuálnymi a konštituovanými entitami. Moment zmeny v udalostiach sa nazýva *durácia* (*duration*). Je trvaním i priebehom v bezprostrednej aktuálnej prítomnosti, pričom každá udalosť „prirodzene spočíva v mnohých duráciách, ktoré sú v každej prítomnej bezprostrednosti tejto udalosti iné.“ (Nemec, 2009, s. 38) Pri vytváraní pojmu udalosť Whitehead hovoriac o kmitavých existenciách v mnohých aspektoch nezávisle od experimentálnej fyziky anticipoval mnohé fyzikálne názory ako prvý.

V tomto kontexte je dobré ozrejniť pojem citnosť (*feeling*). Preklad pojmu *feeling* doktora filozofických vied Jána Bodnára citnosť chce vyjadriť prechod k subjektivite danej entity, operácie dané prechodu do subjektivity. Podľa prekladateľa ide o rozšírenie a zovšeobecnenie termínu cítenie. (Bodnár, 1969, s. 587) Práve udalosť je tým, čo na základnej úrovni prijíma dáta ako vlastné, čo práve vyjadruje termín citnosť. Mimochodom odborník na Whiteheadovo dielo Mason W. Gross

uvádza, že prekladatelia by sa mali vyvarovať toho, aby prekladali Whiteheadove termíny staršími filozofickými pojmami, ktoré sú v iných systémoch filozofov nositeľmi odlišných významov.

Whitehead tiež zavádza iné nové termíny, novotvary typické pre jeho filozofiu. Pre geometrické pojmy usporiadanie v priestoročase, súradnicové priestorovočasové vymedzenie polohy zavádza pojem prostá lokácia. Myslí sa tým bod alebo suma bodov v priestoročase, vo vyjadrení presnými súradnicami. Whitehead to vysvetľuje takto: „Prostou lokáciou rozumiem jednu prvotnú charakteristiku, ktorá sa vzťahuje rovnako na priestor i čas, a ďalšie druhotné charakteristiky, vzťahujúce sa osobitne na priestor a osobitne na čas.“ (Whitehead, 1989, s. 108) Zmysel daného termínu je miesto v priestoročase bez ohľadu na vzťah k iným podobným miestam.

Náš filozof zavádza, prirodzene, novú terminológiu nielen do svojich interpretácií fyzikálnych disciplín a do filozofie prírody, ale do svojho metafyzického systému vôbec. Dané termíny sú mnohokrát novotvary, ktoré aj keď niekedy majú nejakú analógiu s istými už jestvujúcimi termínmi, u Whiteheada ide o špecificky nový termín, ktorého funkcia a použitie v kontexte jeho filozofického systému vykazujú isté nuansy, ktorými dostáva svoj vlastný nezameniteľný obsah a rozsah. Whitehead tu trochu pripomína antického filozofa Prodiksa, ktorý sa snažil vyhľadávať dištinkcie medzi zdanlivými synonymami a usiloval sa stanoviť presný význam pojmov, ktorý by ich stanovil nezameniteľne s pojmom obdobného významu. Zdá sa, že Whitehead pri vytváraní novej terminológie rovnako ako Prodikos nebol priateľom synonym. Výsledkom sú pojmy, ktorým originalitu pri kreovaní uprieť ozaj nemožno. Sledujeme ďalej zavádzanie termínov pri vypracovaní metafyzického systému.

Pojem objekt používa Whitehead v zmysle večných entít, ktoré ostávajú. Argumentuje tým, že je to to, čo tu na rozdiel od udalostí ostáva „(napr. farba je večná, pretože keď je tu, je to vždy tá istá farba).“ (Bodnár, 1969, s. 589) Večné objekty zrovnáva s ideami u Platóna. Ich funkciou je reálna existencia ako možnosti, ako abstraktné entity mimo subjektu a objektu poznania. Ich vlastná realizácia spočíva v kvalifikovaní stavu konkrétneho objektu.

Vlastný, špecifický pojem označovania boha vo svojom metafyzickom systéme je pre Whiteheada typický. Podobne, ako Aristoteles funkčne označuje svojho boha ako prvého hýbateľa, náš filozof používa označenie princíp zrastania (*concretion*). Boh je garantom jeho univerzálneho poriadku. Ako hovorí sám Whitehead, „existuje princíp zjednocovania, ktorý nemožno objaviť pomocou abstraktného rozumu.“ (Whitehead, 1989, s. 257) Sám pritom kritizuje scholastikov za „metafyzické komplimenty“ ktoré dali bohu. On sám je to, čo zabezpečuje celosť univerza ako organizmu. Je zvláštne, že Whitehead ho nepokladá za uchopiteľného substanciálne, ale iba akcidentálne.

V tomto kontexte je zaujímavý pojem seba-utváranie (*concrecence*). Ide o holistický proces zjednocovania viacerých vecí. Nejde o vývoj jednotlivých udalostí, ale o postup viacerých udalostí naraz v záujme jedného princípu.

K vlastným špecifikám Whiteheadovej terminológie patrí aj fakt, že niekedy používa termíny, ktoré majú obvykle daný význam tak, že im pridáva vlastné významové odtienky. Je tomu tak napr. pri pojme skúsenosť (*experience*). Je to vlastne zážitok mnohosti stavov. Whitehead sa snaží nevynechať žiaden jej typ. Zďaleka ju neobmedzuje iba na vedeckú skúsenosť či vlastné vnímanie. V špecifickom zmysle užíva i termín kreativita (*creativity*). Kreativita znamená zjednocovanie

heterodoxného sveta pomocou procesuálneho vývoja. Je to postupné zvyrazňovanie holistického princípu vo svete.

Tvorivý potenciál Whiteheadovej tvorby nových významov a pojmov sa tým zďaleka nevyčerpáva. Nesúlad medzi pojmami vedy a filozofie, prílišná abstrakcia vedeckých pojmov je na jednej strane motívom ku kreácii vlastných pojmov, ktoré by mali tento nedostatok nahradiť. Na druhej strane je to nesúlad fyzikálneho verbálneho a matematického opisu v najvplyvnejšej z interpretácií kvantovej teórie. Tieto javy hodnotí Whitehead ako nekonzistentnosti a z toho vyplývajúce konzekvencie vyúsťujú do vytvorenia fundamentálneho pojmu, nazvaného udalosť. Jeho pôvodný zmysel je fyzikálny. Od tejto základnej stavebnice reality sa odvíja ďalší systém a ďalšia terminológia. Hoci experimenty Whiteheadovu interpretáciu všeobecnej teórie relativity pochovali a vážne tým ohrozili výpovednú hodnotu jeho prírodnej filozofie, napriek tomu zostáva tento jedinečný komplexný filozofický systém 20. storočia vysoko inšpiratívny. „Jeho dielo je najúplnejším filozofickým spracovaním výsledkov prírodných vied, aké máme.“ (Sapík, 2010, s. 187)

Abstrakt:

Príspevok pojednáva o problematike prekladu jedinečnej reflexie bytia, ktorá ako priama prepojenosť prírody a metafyziky bola vypracovaná A. N. Whiteheadom v 20. storočí. Dielo menovaného filozofa má nielen obrovský vedecký, ale aj metafyzický rozmer a potenciál. Whitehead sa usiloval dať do súladu vedecký a filozofický terminologický aparát, aby nedochádzalo k bifurkácii medzi kvantitatívnym a kvalitatívnym opisom predovšetkým vo fyzike. Prepojenie metafyziky a fyziky tak má v jeho diele významné terminologické konzekvencie.

Кľúčové slová: udalosť, princíp zrastania, bifurkácia

Резюме:

Реч идёт о единственной философской рефлексии эстествознания, которая была разработана в 20. веке. Именно эта философия стретится предложить комплетне отражение познания мира, которое бы содержало не только научный, но и метафизический розмер. Терминология в данной философской системе непредставлаэт _краевой в какомто смысле неуважный элемент, не является центральной частью в етом системе. Именно в неудодержается спесифический взгляд научней теории и проекция науки и метафисики.

Ключевые слова: событие, концепция объединения, бифуркации

Literatúra:

BODNÁR, J. 1989. *Organizmičká teória A. N. Whiteheada*, In: Whitehead, Alfred North; *Veda a moderný svet*, Bratislava: Pravda, 1989.

BODNÁR, J. 1969. *Poznámka prekladateľa*, In: *Antológia z diel filozofov VIII.*, Bratislava: 1969

DIRGOVÁ, E., Littva, V. 2007. *Úvod do filozofie 1 Starovek*, Ružomberok: Katolícka univerzita, 2007., ISBN 978-80-8084-210-9

HEISENBERG, W. 1967. *Filosofie a fyzika*, Praha: Svoboda, 1967.
KARABA, M. 2009. *Filozofické implikácie kvantovej teórie vo filozofii prírody*, Bratislava: Dobrá kniha, 2009. ISBN 978-80-7141-573-2
Metodologické princípy fyziky; Bratislava: Pravda, 1984
NEMEC, R. 2009. *Náčrt Whiteheadovej procesuálnej filozofie*, Bratislava: Dobrá kniha, 2009, ISBN 978-80-7141-644-9
SAPÍK, M. 2010. *Whiteheadovo poslaní v moderní věde*, In: *Fyzika a etika IV.*, Nitra: UKF, 2010. ISBN 978-80-8094-700-2
WHITEHEAD, A. N. 2000. *Dobrodružství idejí*, Praha: OIKOUMENH, 2000. ISBN 80-7298-009-2
WHITEHEAD, A. N. 1969. *Proces a skutočnosť*, In: *Antológia z diel filozofov VIII.*, Bratislava: 1969.
WHITEHEAD, Alfred North; *Veda a moderný svet*, Bratislava: Pravda, 1989.
ŽARNOVIČANOVÁ, R. 2008. *Terminologická analýza a komparácia v oblasti porúch prežívania a správania*; In: *Pohľady na súčasnú edukológiu v teoretickom, empirickom a metodickom kontexte*, Nitra: UKF, 2008. ISBN 978-80-8094-281-6

Kontaktná adresa:

Mgr. Marián Ambrozy, PhD.
Katedra spoločenských vied a SNC
Pedagogická fakulta Katolícka univerzita
Nábřežie Jána Pavla II. 15
058 01 Poprad
email: american4@post.sk

**TEXT AKO CENTRÁLNY ELEMENT
ODBORNÉHO JAZYKA**

DER TEXT ALS ZENTRALES ELEMENT DER FACHSPRACHE

Michal **DVORECKÝ**

24. Diachrónia termínu *text*

Termín *text* je pretraktovaný v mnohých odborných prácach. Existuje nespočetné množstvo lingvistických (najznámejšie napr. *de Beaugrande/Dressler, 1981; Brinker, 1973; Brinker 2001; Brinker, 2005*), translatologických prác (*Gläser, 1990; Nord 2009; Reiss, 1993; Reiss/Vermeer, 1991*), ktoré sa pokúšajú definovať text a analyzovať ho z určitého špecifického pohľadu. Hlavne v 80. rokoch 20. storočia vznikol celý rad komunikatívne orientovaných prác o texte, ktoré sa neskôr stali základom pre najrôznejšie lingvistické a translatologické klasifikácie textových typov, žánrov (prehľad pozri napr. *Reiss/Vermeer, 1991*).

Až do obdobia, kým sa nezačala etablovať textová lingvistika, platilo, že najvyššou lingvistickou jednotkou je veta, ktorá sa skúmala zo všetkých možných hľadísk. Textová lingvistika sa začala etablovať približne v strede 60. rokov 20. storočia a odvtedy možno hovoriť o štyroch prelomových bodoch, počas ktorých sa menilo chápanie pojmu *text*. Prvým bolo **štrukturálno-gramatické ponímanie textu**, pričom texty sa chápali ako frázové a nadvetné jednotky¹⁰. Za zlomový bod vo vývine textovej lingvistiky sa v literatúre chápe referát, ktorý odznel v roku 1971 a v ktorom *Hartmann* prezentoval 12 téz (pozri *Hartmann, 1971*), v ktorých uviedol výhody textovej lingvistiky v porovnaní so systémovou lingvistikou, pričom ale nemožno hovoriť o zásadných zmenách v ponímaní textu. Najmarkantnejším dôsledkom tejto koncepcie je skutočnosť, že termín textová koherencia sa vníma len ako gramatický termín, tzn., že vyjadruje výlučne syntakticko-sémantické vzťahy medzi vetami (porov. *Gansel/Jürgens, 2009, s. 35; Brinker, 1992, s. 14*). S tým súvisel aj cieľ textovej gramatiky, ktorá sa pokúša skúmať, podľa akých štruktúrnych princípov sa konštituujú texty.

V roku 1968 publikoval *Harweg* prelomovú prácu na tému *Pronomina und Textkonstitution*, v ktorej sa zaoberal organizáciou textu. *Harweg* v práci zdôrazňuje, že pronomínálne prepojenie treba chápať ako textotvorné:

Unser Textdefiniens verlangt ununterbrochene pronominale Verkettung. Eine Unterbrechung dieser Verkettung würde folglich die Grenzen, d.h. Anfang und Ende eines spezifischen Textes markieren (*Harweg 1968, s. 148*).

Harweg zároveň definuje všetky nahrádzajúce prvky (synonymá, hyperonymá, metafory, metonymie) ako pronominalizácie a zostavil rozsiahlu typológiu pronomínálnych prepojení (porov. *Gansel/Jürgens 2009, s. 38*).

Zaujímavé z pohľadu textovej lingvistiky sú tiež tzv. **sémantické koncepty** používané pri definovaní textu. V literatúre sa objavujú v súvislosti so sémantickými konceptmi štyri pojmy: *izotopia, tematicko-rematická štruktúra, propozícia, makroštruktúry a téma textu*. Pod izotopiou (pozri aj *Greimas, 1971*) sa rozumie významový vzťah medzi lexémami textu, ktorý sa zakladá na ekvivalencii a vysvetľuje opakovaný výskyt semém v rôznych lexikálnych častiach textu. Takto pospájané lexémy vytvárajú tzv. izotopickú sieť (Isotopiekette). *Kallmeyer* nadviazal na tento koncept a definoval text ako „*ein Gefüge von 1 bis n Isotopieebenen (...), wobei sich deren Anzahl nach der Anzahl der im Text dominierenden Merkmale richtet.*“ (*Kallmeyer 1980, s. 147; citované podľa Gansel/Jürgens 2009, s. 41*). Koncept téma-réma (nazývaný aj funkčná vetná perspektíva alebo aktuálne vetné členenie) - zjednodušene povedané, ide o koncept, ktorý skúma vety podľa informačnej štruktúry v závislosti od toho, ako jednotlivé časti viet urýchľujú

¹⁰ Nemčina používa termín *transphrastisch (satzübergreifend)*.

komunikáciu v rámci skúmaného textu. Pod témou sa rozumie známa skutočnosť, réma je skutočnosť, ktorá sa má ešte len sprostredkovať. Najznámejší tematicko-rematický model vyvinul *Daneš*, ktorý chápe textovú štruktúru ako sekvenciu tém (porov. *Daneš*, 1970). Posledný termín, ktorý sa spája so sémantickými textovými konceptmi, je propozícia. Tento termín pochádza pôvodne od *Austina* a *Searlea*. Neskôr ho použil *P. von Polenz*, ktorý objasňuje tento termín v súvislosti s vetnou sémantikou a pod propozíciou (najmenšou významovou jednotkou) rozumie vetno-sémantickú kategóriu, pomocou ktorej sa zachytí význam vety. Cieľom vetno-sémantickej analýzy musí byť identifikácia všetkých predikátov a všetkých miest v texte, na ktoré sa vzťahujú. Pritom ale treba zohľadniť skutočnosť, že nie všetky predikácie musia byť vo vete vyjadrené (porov. *Gansel/Jürgens*, 2009, s. 45).

T. van Dijk (1980, s. 40) dokázal, že aj medzi väčšími sémantickými jednotkami textu existujú sémantické vzťahy. Dokazovanie realizoval pomocou svojho modelu textových makroštruktúr, ktoré sa orientujú podľa generatívnej gramatiky. *T. van Dijk* „získava z propozícií povrchovej štruktúry textu (Textoberläche) hlbšiu štruktúru, pod ktorou sa rozumie makroštruktúra textu, ktorá predstavuje niečo také ako globálny význam textu“ (porov. *Dijk*, 1980, s. 43).

Zistilo sa, že propozičné koncepcie ponímajú texte z pohľadu sémanticky ako propozičné komplexy, avšak problémom zostáva skutočnosť, že v popredí je stále propozícia. Preto siahajú lingvisti od začiatku 70. rokov 20. storočia (*Brinker* ju označuje komunikačne orientovaná textová lingvistika - pozri *Brinker*, 2005, s. 15) okrem iného po pojme funkcia textu a používajú pojmy z teórie rečových aktov, pričom texty chápu ako usporiadanú množinu ilokúcií, pre ktoré existujú určité indikátory (porov. *Gansel/Jürgens*, 2009, s. 49). *Brinker* vypracoval typológiu textov podľa funkcií (porov. *Brinker*, 2001), o ktorú sa čiastočne opierame aj my. *Brinker* sa pýta, čo chce docieľiť vysielateľ (emitent) textu u prijímateľa:

Unter pragmatischer (sprechakttheoretischer) Perspektive erscheint der Text nicht mehr als grammatisch verknüpfte Satzfolge, sondern als (komplexe) sprachliche Handlung, mit der der Sprecher oder Schreiber eine bestimmte kommunikative Beziehung zum Hörer oder Leser herzustellen versucht. Die kommunikationsorientierte Textlinguistik fragt also nach den Zwecken, zu denen Texte in Kommunikationssituationen eingesetzt werden können und auch tatsächlich eingesetzt werden; kurz: sie untersucht die kommunikative Funktion von Texten (*Brinker*, 2005, s. 15).

Vyššie predstavené koncepcie nemajú byť chápané ako zastarané a aktuálne. Naopak. Treba ich chápať komplementárne, pričom výsledkom je tzv. **integratívne chápanie textu**, ktoré chápe text ako koherentnú jednotku jazykovej komunikácie s rozpoznateľnou komunikatívnou **funkciou** a špecificky organizovanou **štruktúrou** (porov. *Gansel/Jürgens* 2009, s. 51). Takéto ponímanie textu prenášame aj do ďalších kapitol, pričom typológie a v nich obsiahnuté texty, ktoré sú prezentované v ďalších kapitolách, sú chápané ako konštrukt, ktorý vytvárajú **funkcia** a **štruktúra**.

2. Relácia text – textový žáner – typ textu – odborný textový žáner

Na základe vyššie uvedených skutočností chápeme text ako dynamický konštrukt, v ktorom vystupujú vysielateľ, prijímateľ a funkcia, ktorou si vysielateľ vytvára určitý vzťah k prijímateľovi textu. V odbornej literatúre, predovšetkým pri

najrôznejších textových typológiách, nájdeme ďalšie dôležité pojmy, s ktorými budeme ďalej pracovať a ktoré si vyžadujú detailnejšiu konfrontáciu. Ide o termíny **textový žáner** a **typ textu**. Najviac nás bude zaujímať termín **textový žáner**, ktorý je v odbornej literatúre definovaný rôzne¹¹. Uvádzať na tomto mieste najrôznejšie definície nemá význam, keďže ich porovnávanie a sumarizovanie by taktiež neprinieslo nič a vznikol by nepoužiteľný konštrukt. Radšej sa opierame o zhrnutie, ktoré vypracoval *Heinemann* (pozri *Heinemann, 2000*) a v ktorom definuje viaceré oblasti, ktoré sa podieľajú na konštituovaní aproximatívnej definície textového žánru:

- Textové žánre sa javia ako ohraničená množina textov so špecifickými spoločnými znakmi.
- Spoločné znaky textov sa vzťahujú zároveň na viaceré roviny: layout; charakteristická štruktúra a zvláštnosti vo formuláciách, obsahovo-tematické aspekty, situačné podmienky, komunikačné funkcie.
- Textové žánre sa odlišujú od iných textových tried aj tým, že prvky, ktoré ich konštituuju, sú viazané na viaceré kritériá.
- Aj keď sa texty vždy vytvárajú individuálne, je ich makro- a mikroštruktúra viazaná na konvencie určitého jazykového spoločenstva (porov. *Heinemann, 2000*, s. 513-515).

Z jednotlivých tvrdení sa dá jednoznačne usúdiť, že termín **textový žáner** sa ukazuje ako veľmi problematický, nejasný, keďže sa pri jeho definovaní prelínajú najrôznejšie otázky jazykového, sociálneho a kognitívneho charakteru. *Park (1994)* potvrdzuje tento problém aj vo svojej textovo-lingvisticko orientovanej práci a tvrdí, že o textovom žánre sa diskutuje v intenciách nasledovných štyroch kontroverzných dichotómií: 1. intratextové verzus extratextové kritériá; 2. deduktívne (top-down: heuristické) verzus induktívne (bottom-up: empirické) postupy; 3. konštelácia znakov verzus hierarchia textových funkcií; 4. jednostupňová verzus viacstupňová klasifikácia. Následne uvádza schematický prehľad 30 definícií textového žánru, v ktorom sa ukázalo, že kvantitatívne prevažujú extratextové, deduktívne, funkcionálne a jednodimenzionálne postupy (porov. *Park, 1994*, s. 119).

Vzhľadom na to, že predmetom nášho výskumu je terminológia archeológie¹², je jasné, že pracujeme s odborným jazykom¹³. V tejto súvislosti je dôležité upozorniť na skutočnosť, že odborná literatúra (predovšetkým lingvistická) začala začiatkom 80. rokov 20. storočia používať aj termín **odborný textový žáner**. Dovtedy sa nikde v literatúre tento termín nevyskytuje, čo je aj pochopiteľné, pretože do začiatku 80. rokov 20. storočia sa venoval výskum odborného jazyka terminológii a syntaktickej rovine a až začiatok 80-tych rokov 20. stor. je „poznačený“ vznikom tzv. odbornej textovej lingvistiky¹⁴ (porov. *Göpferich, 1995*, s. 1). Toto „odvetvie“ lingvistiky skúma mikro- a makroštruktúrne aspekty na rozsiahlych reprezentatívnych korpusoch

¹¹ Ved' len v nemeckej literatúre sa stretne s termínmi: *Textklasse, Texttyp, Textsortenklasse, Textart, Textmuster, Handlungsmuster, Kommunikationsart, Kommunikationsform, Redekonstellationstyp, Textvariante, Routine-Handlung, Textgattung, Textschema, Textentfaltungsmuster, Textbildungsmuster, struktureller Prototyp, Genre* (porov. *Heinemann, 2000*, s. 515).

¹² Výsledky výskumu budú zverejnené v dizertačnej práci s názvom *Reflexia odborného jazyka v slovenskej a nemeckej archeologickej terminológii a špecifiká jej prekladu*, ktorú predkladá autor predloženého príspevku na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

¹³ Sme si vedomí skutočnosti, že slovenská lingvistika nepoužíva termín *odborný jazyk*. Vzhľadom na to, že pracujeme prevažne s odbornou literatúrou z nemeckej jazykovej oblasti, preferujeme termín *odborný jazyk*.

¹⁴ V Nemecku zodpovedá tomuto termínu termín *Fachtextlinguistik*.

odborných textov v rôznych jazykoch, pričom cieľom je charakterizovať odborné typy textov, ktoré sa prelínajú s viacerými odbornými (porov. *Baumann, 1998*, s. 408). Pod odborným textovým žánrom sa rozumie určitý vzor, ktorý umožňuje mentálno-jazykové spracovanie určitej skutočnosti, ktorý je determinovaný v závislosti od špecializácie určitými komunikatívnymi normami, ktoré môžu byť v každom jazyku individuálne:

Die Fachtextsorte ist ein Bildungsmuster für die geistig-sprachliche Verarbeitung eines tätigkeitsspezifischen Sachverhalts, das in Abhängigkeit vom Spezialisierungsgrad von kommunikativen Normen bestimmt ist, die einzelsprachlich unterschiedlich ausgeprägt sein können (*Gläser, 1990*, s. 29).

V každom prípade treba chápať odborné textové žánre ako špeciálnu (samostatnú) skupinu textových žánrov, pričom na ich produkciu je nevyhnutná aj znalosť odboru - to isté platí aj pre preklad odborných textových žánrov. Ako tvrdí *Wiese (2001, s. 465)*, vznikli odborné textové žánre paralelne s odborom. Bohaté zastúpenie odborných textových žánrov majú predovšetkým tie odbory, ktoré sú koncipované nielen teoreticky, ale aj prakticky. V literatúre (pozri napr. *Wiese, 2001*) sa uvádza predovšetkým medicína, ktorá okrem lekárskeho výskumu zahŕňa aj lekársku prax, čím sa spektrum textových žánrov podstatne rozširuje.

Pri našich analýzach vychádzame z definície, ktorú navrhol *Park* a v ktorej definuje textový žáner nasledovne:

Eine Textsorte ist ein globales, komplexes, kognitives Muster des Common-Sense Wissens, das die Aktanten einer Sprachgemeinschaft im Laufe des historisch-gesellschaftlichen Prozesses in konsensuellen Bereichen der Sprache als Synreferenz mit bestimmten prototypischen Indikatoren (Äußerungsformen) konstruiert und erworben haben, um sich in bestimmten Situationen orientieren und eine bestimmte kommunikative Aufgabe bewältigen zu können (*Park, 1994*, s. 134).

Park teda chápe textový žáner predovšetkým kognitívne, ktorý prešiel určitým vývinom a jednotliví reprezentanti jazykových spoločností si osvojili jeho makro- a mikroštruktúrne aspekty (prototypické indikátory), ktoré im pomáhajú pri orientovaní sa v rôznych situáciách. Tým, že ide o kognitívne chápaný termín, nie je vyradená ani tak dôležitosť funkcie textu.

Translatologicky relevantným a od textového žánru neoddeliteľným pojmom je **typ textu**, ktorý sa diachronicky opiera o tzv. organon-model, ktorý v roku 1934 navrhol rakúsky psychológ *Karl Bühler* a v ktorom zovšeobecnil tri základné funkcie jazyka. Prvú funkciu tvorí tzv. **zobrazovacia funkcia**, ktorá vyjadruje vzťah jazykového znaku k zobrazovanej skutočnosti. Jazyk tu vystupuje ako informačný prostriedok na zobrazenie (opis) vonkajšej reality s cieľom informovať komunikantov a jazykový znak ako symbol pre myšlienky, objekty a udalosti, ktoré sú predmetom opisu. Druhú funkciu nazval **výrazová** a vyjadruje vzťah jazykového znaku k odosielateľovi. Jazyk tu vystupuje ako prostriedok na vyjadrenie vnútorných pocitov a citov odosielateľa a jazykový znak ako príznak jeho duševného rozpoloženia. Posledná funkcia - **apelatívna** vyjadruje vzťah jazykového znaku k príjemcovi. Jazyk tu vystupuje ako apelatívny prostriedok na ovplyvnenie vôľových vlastností prijímateľa a jazykový znak ako signál smerom k prijímateľovi, aby niečo urobil,

prípadne neurobil (porov. *Reiss, 1993, Kadric et al., 2005, Múglová, 2009*). Avšak, funkciu nemožno chápať ako statickú veličinu, čo potvrdzuje aj *Reissová*:

Funktion wird einem Text vom Sender mitgegeben, aber jeder Rezipient hat sie neu zu etablieren, z.B. die Senderfunktion wiederzuerkennen und sich seinerseits zu entscheiden, ob er diese Funktion beibehalten kann, will, muss, darf, soll:
Funktion wird einem Text erst als Gemisch in seiner Verwendung (Sendung: Rezeption) zugesprochen; Funktion ist prospektiv (teleologisch) zu bestimmen (*Reiss, 1993, s. 23*).

3. Záver

Cieľom vyššie uvedených úvah je akási príprava "pôdy" pre vypracovanie typológie odborných textových žánrov v kontexte archeológie. V literatúre môžeme nájsť viaceré pokusy o členenie odborných textových žánrov, ktoré sú, bohužiaľ, také nejednotné ako aj pokusy o vertikálne a horizontálne členenie odborného jazyka (pozri napr. *Wiese, 2001, s. 467*). V našom výskume sme sa rozhodli oprieť sa o vyššie spomenutú systematizáciu nemeckej translatologičky *Göpferichovej*, ktorá vo svojej rozsiahlej publikácii detailne charakterizuje textové žánre prírodných vied a techniky. Ide o hierarchicky štruktúrovanú textovú typológiu (5 úrovní). *Rölke* považuje túto typológiu za najdiferencovanejšiu tak z pohľadu systematiky, ako aj z historického hľadiska (porov. *Roelcke, 2005, s. 47*). Maximálna diferenciácia sa ukazuje predovšetkým v možnosti priradiť množstvo rozličných textových žánrov k jednotlivým prehľadným textovým typom (*Göpferich, 1992, s. 192*). *Göpferichová* vychádza zo skutočnosti, že jazyková charakteristika určitého textového žánru je podmienená komunikačnou intenciou, ktorá sa ním sleduje, a preto *Göpferichová* navrhla pre potreby svojho výskumu komunikatívne-pragmatickú typologizačnú bázu. Pritom sa nevychádza z členenia (odbornej) slovnej zásoby (terminológie), čo je prípad horizontálneho členenia odborných jazykov. Šírka *Göpferichovej* typológie umožňuje jednoznačné zaradenie písomných textových žánrov k jednotlivým textovým typom, pričom ďalšie (detailnejšie) členenie nie je vylúčené. *Göpferichovej* typológiu odborných textových žánrov možno charakterizovať ako odborné systematicko-historické členenie textových žánrov (porov. *Roelcke 2005, s. 47*). Cieľom ďalšieho výskumu je aktualizácia *Göpferichovej* typológie odborných textových žánrov a jej aplikácia na archeológiu ako vednú disciplínu.

Abstrakt:

Cieľom príspevku je predstaviť termíny text a textový žánr ako centrálny prvky odborného jazyka a prezentovať ich v kontexte tzv. odborných textových žánrov. Príspevok má byť chápaný ako predstupeň systematickej klasifikácie odborných textových žánrov archeológie.

Schlüsselwörter:

Text, Textsorten, Archäologie, Klassifizierung der Textsorten

Abstract:

Das Ziel des vorgelegten Beitrags besteht darin, die Termini Text und Textsorte als zentrale Elemente der Fachsprache darzustellen und im Kontext der (Fach)textsorten zu präsentieren. Der Beitrag soll als Vorstufe der systematischen Aufstellung der archäologischen Fachtextsorten verstanden werden.

Klíčové slová:

text, textové žánre, archeológia, klasifikácia textových žánrov

Literatúra:

- BAUMANN, K. D.: Textuelle Eigenschaften von Fachsprachen. In *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. 1. Halbband*. New York - Berlin: Walter de Gruyter, 1998. ISBN 3-11-011101-2, s. 408-416.
- BRINKER, K. - SITTA, H. (zost.): *Studien zur Texttheorie und zur deutschen Grammatik*. Düsseldorf: Schwann, 1973. ISBN 3-7895-0250-2.
- BRINKER, K.: *Linguistische Textanalyse: eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. 3. vyd. Berlin: Schmidt, 1992. 163 s. ISBN 3-503-03037-9.
- BRINKER, K.: *Linguistische Textanalyse - Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. 5. vyd. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2001. 178 s. ISBN 3-503-04995-9.
- BRINKER, K.: *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. 6. vyd. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2005. 179 s. ISBN 3-503-07948-3.
- DANEŠ, F.: Zur linguistischen Analyse der Textstruktur. In *Folia linguistica*. Bez ISSN, 1970, č. 4, s. 72-78.
- DE BEAUGRANDE, R.-A. - DRESSLER, W. U.: *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1981. 290 s. ISBN 2-484-22028-7.
- DIJK, T. A.: *Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung*. Tübingen: Niemeyer, 1980. 285 s. ISBN 3-484-10416-3.
- GANSEL, C./JÜRGENS, F.: *Textlinguistik und Textgrammatik. Eine Einführung*. 3. vyd. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG, 2009. 270 s. ISBN 978-3-8252-3265-8.
- GLÄSER, R.: *Fachtextsorten im Englischen*. Tübingen: Narr, 1990. 331 s. ISBN 3-8233-4520-6.
- GÖPFERICH, S.: Eine pragmatische Typologie von Fachtextsorten der Naturwissenschaften und der Technik. In *Kontrastive Fachsprachenforschung*. Tübingen: Narr, 1992. ISBN 3-8233-4529-X, s. 190-210.
- GÖPFERICH, S.: *Textsorten in Naturwissenschaften und Technik: Pragmatische Typologie - Kontrastierung - Translation*. Tübingen: Narr, 1995. 521 s. ISBN 3-8233-4537-0.
- GREIMAS, A. J.: *Sémantique structurale. Recherche de méthode*. Paris: Presses Univ. De France. Bez ISBN. Práca bola preložená do nemčiny: Greimas, Algirdas Julien: *Strukturelle Semantik. Methodologische Untersuchungen*. Braunschweig: Vieweg, 1971. ISBN 3-528-07314-4.
- HARTMANN, P.: Texte als linguistisches Objekt. In *Beiträge zur Textlinguistik*. München: Fink, 1971. Bez ISBN, s. 9-29.
- HARWEG, R.: *Pronomina und Textkonstitution*. München: Fink, 1968. 392 s. Bez ISBN.
- HEINEMANN, W.: Textsorte - Textmuster - Texttyp. In *Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. 1. Halbband*. Berlin - New York: Walter de Gruyter, 2000. ISBN 3-11-013559-0, s. 507-523.

- KADRIC, M. - KAINDL, K. - KAISER-COOKE, M.: *Translatorische Methodik. Basiswissen Translation 1*. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2005. 159 s. ISBN 3-85114-863-0.
- KALLMEYER, W.: *Lektürekolleg zur Textlinguistik. Bd. 1. Einführung*. 3. vyd. Frankfurt am Main: Athenäum-Fischer-Taschenbuch-Verlag, 1980. 288 s. ISBN 3-7610-2050-3.
- MÜGLOVÁ, D.: Komunikácia, tlmočenie, preklad alebo Prečo spadla babylonská veža. Nitra: Enigma, 2009. 323 s. ISBN 978-80-89132-82-9.
- NORD, C.: *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. 4. vyd. Tübingen: Julius Groos Verlag, 2009. 283 s. ISBN 978-3-87276-868-1.
- PARK, Y.: *Übersetzung als interlinguale und interkulturelle Neukonstruktion. Eine textlinguistische Analyse der assertiven Textsorten im Deutschen und im Koreanischen*. Münster - Hamburg: Lit Verlag, 1994. 420 s. ISBN 3-8258-2074-2
- REISS, K. - VERMEER, H. J.: *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. 2. vyd. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1991. 248 s. ISBN 3-484-30147-3.
- REISS, K.: *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text*. 3. vyd. Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1993. 146 s. ISBN 3-87276-509-4.
- ROELCKE, T.: *Fachsprachen*. 2. vyd. Berlin: Erich Schmidt, 2005. 253 s. ISBN 3-503-07938-6.
- WIESE, I.: Fachsprachen. In *Kleine Enzyklopädie - deutsche Sprache*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2001. ISBN3-631-35310-3, s. 458-469.

Kontaktná adresa:

Michal Dvorecký, PhD.
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Katedra germanistiky
Štefánikova 67
949 74 Nitra
e-mail: mdvorecky@ukf.sk

**SEMANTIC ASPECTS OF SOME WORDS RELATED
TO THE 20TH CENTURY AMERICAN SOCIETY**

SÉMANTICKÉ ASPEKTY NIEKTORÝCH SLOV TÝKAJÚCICH SA
AMERICKEJ SPOLOČNOSTI 20. STOROČIA

Dalibor **MIKULÁŠ**

Introduction

The phenomenon of the English language can be studied from various perspectives. One of them, for instance, can be connected with its present-day global role. As it is clearly stated by Brigid Viney (2003, p. 3), “in the twentieth century, the use of English spread with the growth in international business. Because of the strength of the American economy many people wanted to do business with American companies, and in order to do this they had to speak English. Air travel also developed, making more international business possible. Faster ways of international communication became more widely used, such as the telephone, fax machines, and more recently computer. When multinational companies and organizations developed, English was often chosen as the working language.”

In addition, Viney introduces other examples where English plays a crucial international role related predominantly to the area of communication, science, culture and media. As it is presented, “English is also used for many different kinds of international communication. Politics and business are often carried out in English: For example, ASEAN, the political group of nine south-eastern Asian nations, uses English as its working language. Most medical and scientific studies are written in English. English is the language of much of the world’s pop music and films. On the Internet and in the computer industry, English is used much more than other languages. The “languages” of international sea and air traffic control, known as “Seaspeak” and “Airspeak”, use English. [...]. Much of the world’s news is broadcast in English or provided by English language broadcasting companies or news agencies”(Viney, 2003, pp. 2-3).

Finally, as Viney concludes, “business on the Internet, such as banking, shopping, and making travel arrangements, is also carried out mainly in English” (Viney, 2003, p. 3). All of these aforementioned swiftly changing and extremely growing extralinguistic phenomena referring to the global role of English in the present-day world, however, can leave a trace on the English language of its own. Various questions pointing to this inner perspective of English could appear, e.g.: What in fact happens to the English language, mainly to its leading American national variety under these new extralinguistic circumstances? What is the impact of these factors of enormous scale on AmE like? Is there also anything like an opposite influence of the interaction between the globally dominant American English with its leading capacity on one hand and other languages in the already specified context on the other one? What does a global village mean for American English and its own lexis?

Growth of Lexis

Obviously, it is the lexis of a language that needs to be debated first. As it is linguistically defined, it is of common knowledge that language is a “system of arbitrary vocal symbols by which thought is conveyed from one human being to another” (Hughes, 1962, p. 5). It can be also stated that “it is a sort of code or set of rules, and each item is what it is by virtue of its place in the system” (Hughes, 1962,

p. 5). In the perspective of the development of lexis (i.e. the word-stock) in language within such a system, which is the focus of this paper, it is significant to realize the fact that there are some fundamental rules regarding the growth and development of the word-stock. Generally speaking, “the extension of vocabulary is carried out through the morphemic coining of words, but in the interaction with other processes too, mainly through borrowing words from other languages and through creating collocations” (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980, p. 144). While specifically taking into consideration the issue of borrowings, it needs to be added that “borrowed words are gradually integrated into the word-formative system of a language and create new word-formative sub-categories” (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980, p. 144). As the aforementioned quotations clearly demonstrate, there are more or less two major areas that play an important role in the development of the word-stock, i.e. the coining of words on the basis of native linguistic material and the process of borrowing foreign linguistic material. Paying special attention to the linguistic means of foreign element, it is possible to state that “the borrowing of linguistic means from foreign languages is carried out either directly or through some other language. The direct borrowing is connected with such conditions as immediate political, economic, cultural contacts and interaction between a target language and a source language. In case of the absence of such an immediate contact, there are conditions for the borrowing of so-called *learned words*, i.e. borrowing through cultural integration. In case of indirect borrowing, generally speaking by the means of schools, educational institutions and books, the borrowed words are not adapted such radically as it is when speaking about the oral, direct borrowing.” (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980, pp.195-197)

It may be further specified that according to the above mentioned definitions, it seems to be evident that both linguistic and extralinguistic factors play an important role in the area of the morphemic coining of words and of borrowing new words from other languages (Peprník 2006; Štekauer 1993), i.e. in the area of the extension of vocabulary, generally stated.

It was already in the 30's of the 20th century when Mary Serjeantson stated in the initial part of her book related to the problematic of the foreign element in English that “the English language has throughout its history accepted with comparative equanimity words from other languages with which it has been in contact, and though there have been periods during which speakers and writers of English have made use of foreign words to an exaggerated extent, it is probable that most people will agree that the foreign element in normal English usage has been of value” (Serjeantson, 1961, p. 1).

This introductory statement brings a concerned reader to at least two significant points that fit the area of interest of present-day linguists as well. The first of them is the importance of language contact that has been under a more thorough focus in the recent years under the title *contact linguistics* (Cf. Winford, 2003), while the second one refers to the value of the foreign element in the history and present-day state of the English language (Cf. Crystal, 2004). With respect to the former point of the language contact, Mary Serjeantson specifies, in her own typology, the following

extralinguistic factors that have been mostly playing a crucial role in the history of the foreign element within the English language, with the exception of the second one:

- the epoch of Norman-French in England,
- the relative position of the Romans in Gaul where Latin absorbed a relatively small amount of the native Gaulish dialect words and thus became established
- arrival of Anglo-Saxons to England and the consequent development of Old English
- language contact with the Norsemen or in other words with the Scandinavian element in the last centuries of the Old English period
- immigrant experience in the US
- merchant-adventurer issues together with the phenomenon of trade.

The fifth factor regarding the importance of extralinguistic phenomena in the study of borrowings refers, according to Serjeantson, to such contexts as can be seen for instance in American English and the immigrant experience. "If the immigrants come in a large enough body to form a small community of their own within the greater one, they are likely to retain their own speech, for a time at least, even though eventually yielding to the pressure of the language spoken all about them" (Serjeantson, 1961, p. 3). There are many examples of this type in case of the communities, which came to the U.S. (e.g. Germans, Jews, etc.), preserved their own language, but have been gradually losing it.¹⁵ In spite of this, it was these communities that influenced the language of the majority so that the language of the majority finally absorbed some of the foreign elements from the lexis of the aforementioned communities.

Semantic Aspects of Some Neologisms

While debating the impact of foreign elements on English, it must be, however, put that there is a multitude of instances pointing to the enormous impact of American English on world languages in the 2nd half of the 20th century and the beginning of the 21st century. Nevertheless, it is also significant to realize that English was functioning in a wider, international use even in earlier centuries. As indicated by Wolfram and Schilling-Estes, "our age has witnessed how thoroughly English penetrated other languages in the twentieth century and assumes that was the time of its most dramatic spread. While perhaps true for AE or for vocabulary, Bailey [...] has shown that the English language dispersed, if anything, more widely in the nineteenth century. The eighteenth century likewise saw it spread, as English reached beyond the American littoral well into the interior, and also to Australasia and South Africa by the 1790s. Already in the seventeenth century, English was planted in the Caribbean and much of coastal North America, established a beachhead in India, and penetrated many parts of the east and north of Ireland" (Montgomery, 2003, p. 1).

¹⁵ For a better understanding of this phenomenon illustrated on the basis of the Slovak immigrant experience in the US and consequently American English, see: Puci, Ján. 2006. A Few Notes on Some Aspects of Slovak Emigration to the U.S.A. In *Emigration to the English Speaking World*. Ružomberok: Catholic University in Ružomberok, pp. 119-127, 2006.

Thus, even in an international kind of approach, we can get back to the issue of native elements, which are considered as integrated English word-formative elements participating in the coining of new vocabulary. Given the focus of neologisms pointing to the socio-linguistic stratification of American society in the 20th century, it is of interest to find out that besides the already mentioned borrowed elements present in the vocabulary of AmE, the domestic new linguistic means are represented in large majority. A number of terms pointing to a generational stratification of the American society appeared in the 20th century. The following are just some of the examples containing the linguistic formative of the word *generation* and thus showing the evidence of the accompanying historical and sociological phenomena. The sociological framework of the first sixty years in US society is represented by the captions below referring to *GI Generation*, *Silent Generation* and *Boomer Generation*, diachronically arranged on the time axis.

GI Generation n Persons born between 1901 and 1924, who were therefore of an age for military service in World War II [...] The GI Generation is considered the civic, optimistic generation... that people trust to get things done. –GI Member of the GI Generation [...] Groups such as the Boy Scouts, Girls Scouts and 4-H Club were designed for the GIs. They are a protective, straight-arrow generation.
(Algeo, Algeo, 1992, p. 423)

Silent Generation n People born between 1925 and 1942 [...] The Silent Generation came to power in the Watergate era. They're the adaptive generation.
(Algeo, Algeo, 1992, p. 427)

Boomer Generation; Boom generation n [from (baby) boomer] Persons born between 1943 and 1960 (or 1946 and 1964) as part of the baby boom at the end of World War II [...] The Boom generation is going to be an enormous generation for women in politics. Look at the wives of candidates of the Silent generation vs. the Boomer generation.
(Algeo, Algeo, 1992, p. 422)

While the initialism *GI* in the first term etymologically relates either to Government Issue, or galvanized iron, the second one, with the initial attribute silent, refers to the characteristic quality of the generation born in the late 1920s, 1930s and early 1940s. The last of the examples relates to the situation that followed the period of WWII, characteristic by the baby boom, opportunities and new expectations.

The last forty years of the century are described by *Generation X*, *Thirteenth Generation*, *Millennial Generation*, *New Generation*, *Nintendo Generation* and *Sega Generation* as well. As far as the *Generation X* is concerned, it may be stated that these were “persons born between 1961 and 1971 with fewer opportunities than the preceding generation of baby boomers” (Algeo – Algeo, 1992, p. 423). They were “young people coming of age in the wake of the baby boom, facing the recession-plagued '90s, slim job pickings and diminished ... expectations” (Algeo – Algeo, 1992, p. 423). The *Thirteenth Generation* somehow expands the *Generation X*, also known as a forgotten generation. The *13th Generation* refers to people born 1961 – 1981, who also include baby busters. As it is specified, “these were the latchkey

children left ... home alone by liberated parents, left to learn for themselves by permissive educators and left to earn money for themselves after school. ... They haven't gotten much economically, and they don't expect much" (Algeo – Ageo, 1992, p. 430). The last of the aforementioned terms covering the end of the 20th century points to the importance and an influential impact of the computer and internet period on the society. So, while *Millennial Generation* characterizes people born after 1981 and "thus coming of age at the end of the millennium" (Algeo – Ageo, 1992, p. 424), the younger generation "whose tastes and expectations were formed by Nintendo games" (Algeo – Ageo, 1996, p. 191) could be also known as *Sega Generation* "accustomed to interactive computer games such as those of a Sega Genesis system" (Algeo – Ageo, 1992, p. 192).

The aforementioned chronological depiction of the American society in the 20th century may be even further illustrated by a number of expressions such as *Generation A*, *Generation E*, *Generation Q*, *Generation V*, *Generation X (Sex)*, *Generation Y*, *Generation Z*, linguistically referring to the alphabetical use semantically clarified by the following paragraphs:

Generation A n A generation seen as initiating social change 1994 May 11 Kurt Vonnegut Chicago *Tribune* sec 1 2/5 (giving a new name to "Generation X" grads at Syracuse University's commencement) I declare you Generation A, as much at the beginning of a series of astonishing triumphs and failures as Adam and Eve were so long ago.

Generation E n A generation of successful entrepreneurs [...] The magazine (*Success*) contends that America has produced a growing crop of young and unusually successful business builders: Generation E, as in entrepreneur. [...] From its own survey of successful young business owners, *Success* concluded that the average member of generation E is a 28-year-old male and a Republican. He started his business with \$54,000, usually with his own money and, maybe, loans from family members.

Generation Q n A generation of practicing homosexuals [...] Generations: Spurred by media images and a new climate of acceptance, teenagers are experimenting more openly with gay and bi-sexuality / ... "They're open to everything": Cambridge students adopt the pink triangle in support of gay rights, Generation Q acts out in Chicago.

Generation Sex n [pun on *Generation X*] A generation supposed to be obsessed with sex [...] In TV's often limited view of entire generations, this has become the medium's one-note definition for Generation X – a definition many in that age group may find wholly inappropriate to the real lives they're leading today

Generation V n Teenage generation of vegetarians [...] As 1994 winds down, here are some trends to watch for in eating out, eating in and grocery shopping in 1995, says the *Food Channel*, an industry newsletter tracking the latest fads. ... Generation V: Teen vegetarians, believed to be the fastest growing vegetarian segment.

Generation Y n Generation following Generation X [...] They're called Generation Y. Kids ages 13-17. Younger than Generation X. (Which means a Generation Z is on the way? What do you call the generation after that?) Anyway, the number of Y's should hit 25 million this year, according CSC, a New York retail consulting firm. And, of course, they have big buying power.

Generation Z n Generation following Generation Y.

Gen X, gen-X n Generation X [...] Gobbling up the gen-X market / Levi's markets Dockers to twentysomethings.

Gen Xer, Gen-Xer n Member of Generation X [...] Whether the Gen Xers can feel the magic [at Woodstock '94] that the '69ers felt, Rosenman says, "nobody knows". But, he adds, "These kids know how to party". [...] 1995 Aug 9 *Chicago Tribune sec 1 17/3* Some Baby Boomer bosses have labeled my generation self-oriented, cynical and non-committal. In reality, many of us Gen Xers are simply finding our own entrepreneurial solutions to a dramatic restructuring of corporate America.

(Algeo – Algeo, 1996, pp. 187-188)

Conclusion

In the end, it is interesting that the last of the terms related to the American society of the 20th century, *Boomerang Generation*, is somehow valid even for the beginning of the 21st century, and it may be said that it is applicable even in the global terms. The *Boomerang Generation*, a term reflecting the "working-age children who live in their parents' homes" (Algeo – Algeo, 1992, p. 422), probably provides a starting point for the generational stratification of US society for the 21st century, which will undoubtedly enrich the lexis of American English either by the native or foreign neologisms as in case of *thumb generation* or some other linguistic means.

Abstract:

This contribution examines some neologisms pointing to semantic aspects of words and at the same time to the socio-linguistic stratification of American society in the 20th century. It focuses on the problematic of some new words belonging to the lexis of American English from linguistic, historical and sociological perspectives. In the initial part, the paper discusses the growth of the word-stock carried out by the means of borrowing on one hand, and morphemic coining of words on the other one. In addition, it deals with a generational stratification of the society while paying attention to the linguistic formative of the word *generation* as well as to the accompanying historical and sociological factors.

Key words:

Word-stock, American English, new words, generation.

Abstrakt:

Tento príspevok sa zaoberá niektorými neologizmami, ktoré poukazujú na sémantické aspekty slov, ale aj na sociolingvistické rozvrstvenie americkej spoločnosti 20. storočia. Sústreďuje sa na problematiku niektorých nových slov patriacich do lexiky americkej angličtiny, a to z lingvistickej, historickej a sociologickej perspektívy. V úvodnej časti sa príspevok zaoberá zväčšovaním slovnej zásoby prostredníctvom na jednej strane prevzatých slov a na strane druhej, prostredníctvom morfematického tvorenia slov. Napokon sa príspevok zaoberá generačným

rozvrstvením spoločnosti tým, že venuje pozornosť lingvistickému formátivu slova *generation* spolu so sprievodnými historickými a sociologickými faktormi.

Kľúčové slová:

Slovná zásoba, americká angličtina, nové slová, generácia.

References

- DEWEY, J. Philosophy and Democracy. In *The Essential Dewey: Pragmatism, Education, Democracy*. Indiana University Press, 1998, pp. 71-79.
- JAMES, W. *Pragmatism, a New Name for Some Old Ways of Thinking*. New York, London : Longmans, Green and Co., 1908.
- ALGEO, J. – ALGEO, A. Among the New Words. In *American Speech* [online], vol. 67, 1992, no. 4, pp. 421-431. [cit. 2007-07-27] Available at: <http://americanspeech.dukejournals.org.lib-proxy.nd.edu/archive/>.
- ALGEO, J. – ALGEO, A. Among the New Words. In *American Speech* [online], vol. 71, 1996, no. 2, pp. 184-197. [cit. 2007-08-03] Available at: <http://americanspeech.dukejournals.org.lib-proxy.nd.edu/archive/>.
- CRYSTAL, D. *The Language Revolution*. Cambridge : Polity Press, 2004.
- HUGHES, J. P. *The Science of Language. An Introduction to Linguistics*. New York : Random House, 1962.
- MONTGOMERY, M. The History of American English. [online]. In *American Speech*, 2003; Supplement 87: [cit. 2007-08-15], 1 – 23. Available at: <http://americanspeech.dukejournals.org.lib-proxy.nd.edu/archive/>.
- ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J. *Súčasný slovenský spisovný jazyk*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1980.
- PEPRNÍK, J. *English Lexicology*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2006.
- PUCI, J. A Few Notes on Some Aspects of Slovak Emigration to the U.S.A. In *Emigration to the English Speaking World*. Ružomberok : Catholic University in Ružomberok, 2006, pp. 119-127.
- SERJEANTSON, M. *A History of Foreign Words in English*. New York : Barnes&Noble, Inc., 1961.
- ŠTEKAUER, P. *Essentials of English Linguistics*. Prešov : Slovacontact, 1993.
- VINEY, B. *The History of the English Language*. Oxford : Oxford University Press, 2003.
- WINFORD, D. *An Introduction to Contact Linguistics*. Malden; Oxford; Melbourne; Berlin : Blackwell Publishing Ltd, 2003.

Kontaktná adresa:

PhDr. Dalibor Mikuláš, PhD.
Department of English Language and Literature
Faculty of Humanities, University of Zilina, Slovakia, EU
dalibor.mikulas@fpv.uniza.sk

**ЮРИДИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ И
ПОЛИТИЧЕСКАЯ РИТОРИКА В ПУБЛИЧНОМ
ПРАВЕ РОССИИ**

LEGAL TERMINOLOGY AND POLITICAL RHETORIC
IN RUSSIAN PUBLIC LAWS

Pavel **SIMASHENKOV**

Основной функцией юридических терминов в нормативном тексте является как можно более точное выражение соответствующего понятия. Взаимозависимость юридических понятий и соответствующих им терминов оптимизирует процесс нормотворчества, важнейшая роль в котором отводится анализу и уяснению содержания каждого конкретного термина, установлению его связи с формулируемым понятием. Бесспорно, грамотность и уместность употребления юридической терминологии в контексте каждой конкретной нормы – залог высокого качества закона, стабильности его существования.

Вместе с тем необходимо отметить: отождествление юридической терминологии с терминологией нормативно-правовых актов¹ порождает однобокий взгляд как на юридическую технику, так и на право в целом (признавая таковым только законодательство).

По мнению автора, гораздо эффективнее разделить массив терминов по сфере применения. В зависимости от указанного критерия можно различать:

- терминологию правовой доктрины;
- терминологию нормативно-правовых актов;
- терминологию правоприменительной практики;
- терминологию интерпретационных актов.

Таким образом, правовая терминология в русском языке — сложный феномен, неоднородный в генетическом и структурном отношениях. Его развитие проходит в русле как общеязыковых (смысловая, словообразовательная и лексическая вариативность), так и собственно терминологических тенденций (стремление к словообразовательной упорядоченности и дифференциации понятий). Нетрудно заметить, что обозначенные тенденции во многом антагонистичны. Более того, вариативность – самое яркое свидетельство бессистемности юридической терминологии.

Общие требования к термину можно разделить на три групп².

1. Формальные:

- соответствие нормам общелитературного языка;
- краткость;
- способность к деривации;
- системность;
- мотивированность;
- инвариантность.

2. Семантические:

- фиксированность содержания;
- однозначность;
- полноточность;
- отсутствие синонимов.

3. Прагматические:

- внедренность;
- современность;
- интернациональность;
- благозвучность;

- эзотеричность.

Юридические термины, в свою очередь, должны соответствовать еще более жестким критериям, обеспечивающим единство терминологического поля и его стабильность при употреблении терминов. Автор счел необходимым перечислить ключевые требования, предъявляемые в первую очередь к терминам нормативно-правовых актов:

- минимизация использования иноязычной терминологии в законодательном тексте;
- ограниченное использование терминов, выраженных устаревшими словами;
- доступность понимания термина;
- общепринятость используемого термина;
- нормированность термина;
- стилистическая и экспрессивная нейтральность термина;
- тождественность понятия и выражающего его термина;
- максимально четкое дефинирование юридических терминов, нуждающихся в пояснении значения;
- отсутствие коннотации (дополнительной семантической нагрузки, вызванной социокультурными факторами).

В свете сказанного представляется особо важным анализ норм публичного права России на предмет соответствия имеющихся там терминов вышеобозначенным критериям. Данные отрасли, регулирующие в первую очередь отношения государства и его органов с гражданами, наиболее ярко иллюстрируют тенденцию подменять правовые понятия политическими декларациями.

В частности, в последнее время широкое распространение в России получила практика использования терминов в разных законах в особенном смысле, только «для целей настоящего закона», что не способствует унификации нормативной правовой терминологии. Неверная трактовка юридических конструкций является следствием попытки дедуцировать ее непосредственно из нормативного материала. По мнению автора, юридическая конструкция предшествует норме, детерминируя развитие права.

Изучение норм конституционного, административного, уголовного и уголовно-процессуального права России позволило автору выявить наиболее типичные тенденции употребления терминов и языковых конструкций в квази-юридическом контексте.

Несогласованность в применении терминов, языковые погрешности и тавтологии в тексте закона.

Отсутствие единообразия в терминологической базе значительно усложняет правоприменение. Ситуация усугубляется, если не согласованы нормы материального и процессуально права. В частности, в Уголовном кодексе РФ содержится упоминание о *судебных приставах и судебных исполнителях* (ст. ст. 295, 296, 298, 311), а в Уголовно-исполнительном кодексе РФ (ст. ст. 16, 31, 32) и Федеральном законе «Об исполнительном производстве» (ст.3) – о *судебных приставах-исполнителях*.

Согласно п. 6 ст. 8 проекта Закона о полиции, «полиция в соответствии с законодательством Российской Федерации *предоставляет* сведения о своей деятельности средствами массовой информации по запросам их редакций, а

также путем проведения пресс-конференций, рассылки справочных и статистических материалов и в иных формах” Из содержания приведенной фразы не явствует, являются ли пресс-конференции и рассылки вариантами предоставления сведений.

Конфликт интересов приводит...к *причинению вреда правам* и законным интересам граждан, организаций, общества или государства (п.1. Ст.10 Закона о противодействии коррупции). Норма сформулирована некорректно – права можно нарушить, вред же причиняется конкретным лицам.

Организация деятельности экстремистской организации (Статья 282.2. Уголовного кодекса Российской Федерации – далее УК РФ (примеч. авт.) *Организатором* признается лицо, *организовавшее* совершение преступления или руководившее его исполнением (ч.3 ст.33 УК РФ) – классический пример тавтологии: в дефиниции содержится определяемое слово.

Использование в качестве терминов слов, не отличающихся экспрессивной нейтральностью.

Несмотря на многочисленные попытки устранить эмоционально окрашенные термины (например, замена *“измены Родине”* на *“государственную измену”*), Уголовный кодекс Российской Федерации не избавлен от подобных дефиниций и юридических конструкций. Наименования некоторых составов преступлений по-прежнему имеют экспрессивный колорит. Например, *“вооруженный мятеж”* (ст.279 УК РФ) или *“развязывание агрессивной войны”* (ст.353 УК РФ). В ст.214 УК РФ вандализм определяется как *“осквернение зданий и иных сооружений”*, причем в самом тексте статьи содержание термина *“осквернение”* не раскрывается.

Характеристика объективной стороны деликтов также содержит *“термины”*, не отличающиеся объективностью: *тяжкое оскорбление* (ст.107 УК РФ), *обезображивание лица* (ст.111 УК РФ), *злостное уклонение* (ст.157 УК РФ), *бесчеловечное обращение* (ст. 5 проекта Закона о полиции)

Региональные законы в этом отношении еще более показательны. Так, в ст. 10-2 Закона Республики Мордовия от 12 июля 2002 г. «Об административной ответственности на территории Республики Мордовия» используется термин, имеющий ярко выраженную эмоциональную окраску - *«бытовое дебоширство»*

Употребление оценочных понятий.

Главным критерием употребления оценочных понятий в юридических нормах должна быть их незаменимость. При этом нормативная дефиниция оценочного критерия требует максимально ясной и доступной формулировки. Однако обилие оценочных «терминов» в продуктах российского правотворчества свидетельствует об обратном: отсутствие ясной трактовки оценочного критерия создает возможности для ухода от ответственности. Симптоматично, что особенно много таких понятий в уголовном и антикоррупционном законодательстве РФ.

Таким образом, специфика построения нормы служит на благо коррумпированной власти, обеспечивая ее самосохранение. Например, пункт 3 ст.9 проекта Закона о полиции предписывает: “В случае применения к гражданину мер, ограничивающих его права и свободы, сотрудник полиции обязан разъяснить ему причину применения таких мер, а также возникающие в связи с этим права и обязанности, кроме случаев, когда такое разъяснение

невозможно либо *неуместно*". Очевидно, что неуместность – абсолютно субъективное понятие, создающее предпосылки для произвола правоохранителей.

В диспозиции ст.285 УК РФ фигурирует "*существенное нарушение прав и законных интересов граждан*". Следовательно, в случае признания нарушения несущественным ответственность должностного лица за злоупотребление должностными полномочиями исключается.

В таком же ключе следует толковать и слово "явный" применительно к конструкциям "*явного несоответствия*" (ст.37 УК РФ), "*явного неуважения к обществу*" (ст.213 УК РФ), "*явно выходящих за пределы полномочий*" (ст.286 УК РФ) Даже дефиниции грешат оценочностью: хулиганством называется *грубое нарушение общественного порядка* (ст.213 УК РФ)

Юридическое обеспечение антикоррупционной деятельности переполнено оценочными критериями ("*разумные сроки*", "*дискредитирующие обстоятельства*", "*превышение служебного положения, полномочий, власти, статуса*"). Национальный план противодействия коррупции недвусмысленно указывает: "создание системы контроля деятельности государственных и муниципальных служащих со стороны институтов гражданского общества" должно происходить в рамках, исключающих "*возможность неправомерного вмешательства в деятельность государственных служащих*". В условиях отсутствия скольких-нибудь конкретных критериев отличия "правомерного" вмешательства от "неправомерного" подобные нормы призваны оправдать административный произвол либо в сокрытии фактов коррупции либо в организации показательных аутодафе в отношении наиболее одиозных персонажей.

Наличие в законодательном тексте источников латентной информации.

Присутствие в норме неявной информации более оправдано в цивилистике, обеспечивая право дозволения. Законодатель может намеренно создать юридическими конструкциями некий правовой вакуум, учитывая предполагаемое развитие правоотношений (например, "*в иных случаях, предусмотренных законом*").

В публично-правовых отраслях, где доминирует императивный метод регулирования, необходимо максимально сократить источники латентной информации, поскольку она не только осложняет толкование нормы, но и способна полностью извратить цель ее применения.

Применительно к проблеме имплицитного весьма показательны конструкции, в которых прилагательное "иной" сочетается с оценочными понятиями: *иная личная заинтересованность* (ст.285 УК РФ), *иные тяжкие последствия* (ст.ст. 126, 128, 205 и мн. др. УК РФ), *иные действия, направленные на заглаживание вреда* (ст.61 УК РФ).

Статья 228 УК РФ предусматривает ответственность за незаконные приобретение, хранение, перевозка, изготовление, переработка наркотических средств, психотропных веществ или их *аналогов*. Несмотря на запрет уголовного закона по аналогии (ст.3 УК РФ) термин "*аналоги*" в УК РФ существует, безгранично расширяя список предмета указанного преступления.

Согласно пункту 2 ст. 24 проекта Закона о полиции, вооруженный сотрудник полиции «имеет право произвести выстрел на поражение, ... если это лицо пытается достать что-нибудь из одежды без команды сотрудника,

либо совершить *другие действия*, которые могут быть расценены сотрудником полиции как угроза насилия или завладения его оружием».

Употребление этих терминов расширяет дискреционные полномочия правоприменителей, т.е. имплицитная информация в нормативном тексте – мощный коррупциогенный фактор.

Коллизии, пробелы и конкуренция норм.

Не секрет, что пробелы и спорные вопросы в праве, оставляющие ситуацию неурегулированной или недостаточно отрегулированной, значительно расширяют полномочия чиновников и способствуют процветанию коррупции. Так, в п.7 ст.8 проекта Закона о полиции указано: “по заявкам редакций средств массовой информации в порядке, определяемом *федеральным органом исполнительной власти в сфере внутренних дел*, осуществляется аккредитация журналистов для освещения деятельности полиции”. Здесь, помимо чисто стилистических неровностей, содержится противоречие закону о средствах массовой информации, определяющему совершенно иную процедуру аккредитации. Следовательно, доступ журналистов к информации о деятельности полиции будет существенно ограничен.

Есть серьезная проблема и в том, что сотруднику полиции запрещается ссылаться на *распоряжение руководства*, но при этом недавно принятые поправки в УК РФ, предусматривают уголовную ответственность для сотрудников милиции (полиции) за *неисполнение приказа* (ст.232 УК РФ). Таким образом, полицейский оказывается в “вилочной ситуации” — приказ есть, но ссылаться на него нельзя.

Используемый в ст.22 проекта Закона о полиции термин «*телесные повреждения*» не соотносится с понятием «*вреда здоровью*», содержащегося в УК РФ, ограничивая пределы ответственности полицейских за неправомерные действия.

В ст. 282.1 УК РФ предусмотрена ответственность за организацию *экстремистского сообщества*, в ст. 282.2 – за организацию *экстремистской организации*, а в ст. 210 УК РФ – за создание *преступного сообщества (преступной организации)*. В ст.35 УК РФ приводится дефиниция преступного сообщества (преступной организации), каковым считается *сплоченная организованная группа*, созданная для совершения тяжких или особо тяжких преступлений. В то же время в ст. 282.1 экстремистским сообществом называется простая *организованная группа лиц* (без признака сплоченности и указания на цель с учетом категорий преступлений). А понятие экстремистской организации с точки зрения теории соучастия вообще никак не раскрывается. Следовательно, квалификация деяний по данным статьям исключительно затруднена, особенно если учесть давний спор о соотношении видов и форм соучастия.

Несоответствие термина смыслу правового понятия и множественность терминологических эквивалентов одного и того же понятия.

Однозначность термина в тексте закона заключается не в единственном его значении, а в одинаковом восприятии и единообразном толковании данной терминологической единицы в пределах конкретной отрасли права

Существенную помощь при устранении коллизий и пробелов в законодательстве способна оказать систематизация понятийной материи, устранение синонимов и замена их корректными терминологическими

единицами. Анализ законодательства выявляет массу проблем в обозначенной сфере.

Например, в соответствии со статьей 90 Федерального закона от 21 июля 1997 г. «Об исполнительном производстве» на действия судебного пристава-исполнителя может быть подана *жалоба*, а в соответствии с гл. 24 Арбитражного процессуального кодекса РФ – *заявление*. В Конституции Республики Мордовия от 21 сентября 1995 г. применяется и термин «*законы Республики Мордовия*» (ст. 4, 70, 89), и термин «*республиканские законы*» (ст. 61

Весьма широко и неоднозначно трактуется в антикоррупционном законодательстве России само ключевое понятие коррупции. Так, в тексте Национального плана противодействия коррупции, помимо обозначенных в п."а" ст.1. I-го раздела терминов "*коррупция*" и "*коррупционное правонарушение*", содержатся еще "*коррупционные преступления*" (в том же пункте), "*коррупционные проявления*" (п."з" с.3 II-го раздела), "*коррупционные риски*" (ст.4 II-го раздела), "*лоббистская деятельность*" (ст.5 II-го раздела), "*преступления коррупционной направленности*" (ст.3 IV-го раздела).

Подобное разнообразие дефиниций, никак не уточненное в Федеральном законе "О противодействии коррупции", напоминает «правовую» базу процедуры "раскулачивания" в годы тоталитаризма.

Однако и сам Федеральный закон "О противодействии коррупции" содержит в себе юридический нонсенс, причем в главной дефиниции. В первой его статье коррупция определяется как "злоупотребление служебным положением, дача взятки, получение взятки, злоупотребление полномочиями, коммерческий подкуп либо иное *незаконное использование* физическим лицом своего должностного положения *вопреки законным интересам общества и государства* в целях получения выгоды в виде денег, ценностей, иного имущества или услуг имущественного характера, иных имущественных прав для себя или для третьих лиц либо незаконное предоставление такой выгоды указанному лицу другими физическими лицами".

Помимо того, что составы преступлений обозначены некорректно (в частности, в УК РФ предусмотрено злоупотребление *должностными полномочиями*, а не *служебным положением*), наблюдается логическое несоответствие между незаконным использованием и формулировкой "вопреки интересам". Из текста нормы следует, что вполне возможно вопреки интересам общества и государства законно использовать свое должностное положение в целях получения выгоды. Сама конструкция "*интересы общества и государства*" как минимум является спорной, т.к. у государства не может быть интересов, отличных от интересов общества. Таким образом, приведенная дефиниция в полной мере иллюстрирует идеологизацию права, не изжитую в современной России.

В уголовном и уголовно-процессуальном кодексах РФ также есть неясные термины так и не получившие четкой дефиниции. Например, в ст. 5 Уголовно-процессуального кодекса (УПК РФ) *апелляционная инстанция* определяется как суд, рассматривающий в *апелляционном порядке* уголовные дела по жалобам и представлениям на не вступившие в законную силу приговоры и постановления суда. Представляется, что в данном определении требует разъяснения и понятие «*апелляционный порядок*».

В статье 245 УК РФ (Жестокое обращение с животными) содержатся термины “гибель” и “увечье”, никак не определяемые. В то же время в разделе о преступлениях против личности употребляются термины “смерть” и “вред здоровью”. Являются ли приведенные конструкции синонимичными, и по сей день неясно, в связи с чем привлечь кого-либо к уголовной ответственности за жестокое обращение с животными в России практически не представляется возможным. Данная статья является «мертвой» еще и потому, что в ее диспозиции указано на “*применение садистских методов*” – совершеннейший абсурд с точки зрения логики, сексопатологии и юриспруденции.

В ст.205.1 УК РФ содействие террористической деятельности определяется как “*склонение, вербовка или иное вовлечение*”. Ни одному из указанных терминов не дано точной характеристики. Сходная ситуация и со ст.212 УК РФ, устанавливающей ответственность за массовые беспорядки: “*Организация массовых беспорядков, сопровождавшихся насилием, погромами, поджогами, уничтожением имущества, применением огнестрельного оружия, взрывчатых веществ или взрывных устройств, а также оказанием вооруженного сопротивления представителю власти*”. Из текста неясно, что является критерием “массовости”, отграничивающим собственно массовые беспорядки от группового хулиганства. Та же ситуация – с отграничением погромов от смежных действий.

Третья часть ст.212 УК РФ упоминает о “*призывах к активному неподчинению*”. В данном случае требуется отграничить *активное неподчинение* от *неповиновения* (влекущего административную ответственность) и *сопротивления*.

В Федеральном законе РФ “О противодействии экстремистской деятельности” в числе проявлений экстремизма указывается “*подрыв безопасности Российской Федерации*” (понятие, не нашедшее адекватной дефиниции), “*публичное оправдание терроризма*”, “*возбуждение розни*”, “*пропаганду исключительности*” и, наконец, “*публичные призывы к осуществлению указанной деятельности*”. Важно подчеркнуть, что понятие пропаганды может как охватывать приведенные термины, так и существенно отличаться от них. Вместе с тем, ни в самом законе, ни в других нормативных актах не содержится четких юридических определений указанных терминов. Таким образом, включение в текст Закона о противодействии экстремизму столь размытых понятий позволяет трактовать экстремистскую деятельность сообразно политической обстановке, избавляясь от диссидентов и политических противников.

Использование конструкций, не наполненных юридическим содержанием.

Псевдо-правовые конструкции, включенные в нормативный текст, противоречат основной функции юридического языка – функции должностования. Российское публичное право наполнено оборотами, в которых отсутствует нормативный (предоставительно-обязывающий) характер. В частности, “*федеральный орган исполнительной власти в сфере внутренних дел постоянно изучает и учитывает мнение граждан о деятельности полиции и проводит мониторинг взаимодействия полиции с институтами гражданского общества* (Ст.9 п.7. Проекта Закона о полиции). Не “*обязана* учитывать, изучать и проводить”, а “*учитывает, изучает и проводит*”, причем “*постоянно*” (периодичность и критерии оценки не уточняются).

В Федеральном законе “О выборах Президента Российской Федерации” (п.6 ст.36) содержится любопытная норма: “Запрещается принуждать избирателей ставить свои подписи и вознаграждать их за это в любой форме, а также проводить сбор подписей избирателей в местах и во время выдачи заработной платы, получения иных денежных выплат, оказания благотворительной помощи. *Грубое или неоднократное нарушение* этих запретов *может быть основанием* для признания собранных подписей недействительными и (или) отказа в регистрации кандидата, отмены регистрации зарегистрированного кандидата”. Далее, “в случаях, предусмотренных настоящим Федеральным законом, суд *может отменить* решение соответствующей избирательной комиссии об итогах голосования, о результатах выборов, иное решение избирательной комиссии” (п.4 ст.79 того же закона). Из смысла текста выходит, что нарушения избирательного законодательства не обязательно являются основанием для отказа в регистрации кандидата, а суд, обнаруживший подобные нарушения, может не отменить решение избирательной комиссии.

Российское антикоррупционное законодательство содержит массу образчиков как псевдо-юридических конструкций (“справедливая конкуренция”, “неправосудные решения”, “антикоррупционная составляющая”), так и просто ни к чему не обязывающих политических лозунгов (“предотвращение конфликта интересов”, “получение общественной аккредитации”, “уважительное и бережное отношение к частной собственности”).

Проекты закона о полиции и дисциплинарного устава органов внутренних дел РФ являю собой яркие примеры подмены юридических терминов популистскими заявлениями. Так, согласно ст. 16 Проекта дисциплинарного устава, “в целях поддержания служебной дисциплины начальник обязан предпринимать *меры антикоррупционной защиты*, обеспечивать формирование у сотрудников навыков *антикоррупционного поведения*”. Начальник, *превысивший свои права* по применению поощрений и наложению дисциплинарных взысканий, несет дисциплинарную ответственность (ст.20 Проекта дисциплинарного устава). Несмотря на то, что статьей 286 УК РФ предусмотрена уголовная ответственность за *превышение должностных полномочий*.

Сотрудник полиции при осуществлении служебной деятельности, а также во внеслужебных отношениях должен воздерживаться от любых действий, которые могут *опорочить его достоинство, вызвать сомнение* в его беспристрастности или подорвать авторитет (п.4 ст.7 проекта Закона о полиции). В ст. 9 проекта Закона о полиции “полиция *должна стремиться* к тому, чтобы действия ее сотрудников, при всей своей строгости и решительности, были *обоснованными и понятными* для граждан”.

Такие благие пожелания, начисто лишённые нормативного компонента, имеют своей целью отнюдь не регулирование общественных отношений, а имитацию заботы государства о благе граждан.

Вместе с тем в ст.32 проекта Закона о полиции закрепляется презумпция законности действий ее сотрудников: “Требования сотрудника полиции, обращенные к гражданам и должностным лицам, и предпринимаемые им действия считаются законными до тех пор, пока в предусмотренном законом порядке не будет установлено иное”. Таким образом, статья 19.3 Кодекса РФ об

административных правонарушениях, предусматривающая ответственность за неповиновение *законному требованию* сотрудника милиции, должна утратить юридическую силу, поскольку на момент предъявления эти требования всегда считаются законными.

Апогеем легализации квази-терминов автор считает знаменитый пункт 3.1. статьи 29.1. Федерального закона "Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации", согласно которого Президент Российской Федерации вправе отрешить высшее должностное лицо субъекта Российской Федерации (руководителя высшего исполнительного органа государственной власти субъекта Российской Федерации) от должности в связи ... с *утратой доверия* Президента Российской Федерации. Формулировка "*утрата доверия*" настолько субъективна, что полностью лишает отрешенного руководителя региона перспективы судебной защиты. Как говорили древние римляне (а вслед за ними – Муссолини), "друзьям – все, врагам – закон".

Таким образом, исследование норм публичного права России вывело автора на ряд суждений обобщающего характера.

Особую значимость для понимания юридических текстов имеет прагматический анализ. Юридическая герменевтика как методология толкования нормативных текстов основана на принципе соответствия духа и буквы закона. Противоречие между терминологической фиксацией правового понятия и его смысловым содержанием существенно снижает эффективность реализации права. Особенно опасно наполнение нормативных текстов политизированными квази-дефинициями и терминами, призванными оправдать произвол государственной власти пресловутой "диктатурой закона".

Этатистская идеология закона рождает специфический российский парадокс: антикоррупционные нормы становятся коррупциогенными, а нормотворчество культивирует тотальный правовой нигилизм, столь характерный для российского общества и столь неистребимый.

Именно поэтому традиционным для России способом "списания исторических долгов" с наиболее одиозных госструктур является их формальное переименование (ГАИ – в ГИБДД³, милиции – в полицию и т.д.). Эта разновидность правового фетишизма, характеризующаяся навязчивым стремлением решить реальную проблему при помощи простого изменения термина получила в народе меткий диагноз - "*переименования*".

Abstract:

The tendency to substitute legal terms to political statements can be perfectly illustrated by public law. The misinterpretation of legal terms appears from an attempt to deduce them directly from regulatory materials. The author considers legal structures the precursor of a norm determining law development. The analysis of the Russian Federation constitutional, administrative, criminal and procedural law regulations allowed the author to focus on typical problems of correlation between legal terminology and political rhetoric in regulatory texts.

Key words:

legal terminology, political rhetoric, Russian regulatory texts, public law

Литература:

АЛЕКСЕЕВ С.С. *Государство и право: Начальный курс*. М., 1993.

Арбитражный процессуальный кодекс Российской Федерации от 24 июля 2002 г. № 95-ФЗ (действующая редакция)

ГРАУДИНА Л.К., ШИРЯЕВ Е.Н. *Культура русской речи. Учебник для вузов*. М.: НОРМА-ИНФРА М, 1999

Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях от 30 декабря 2001 г. № 195-ФЗ (действующая редакция)

Конституция Республики Мордовия (принята 21 сентября 1995 г.)

Национальный план противодействия коррупции (утв. Президентом РФ 31 июля 2008 г. № Пр-1568)

Проект «Дисциплинарного устава органов внутренних дел Российской Федерации» (<http://www.mvd.ru/about/10000264/10000658/>)

Проект Федерального закона о полиции (<http://zakonoproekt2010.ru>)

Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации от 8 января 1997 г. №1-ФЗ (действующая редакция)

Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001г. №174-ФЗ (действующая редакция)

Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ (действующая редакция)

Федеральный закон «Об исполнительном производстве» от 02 октября 2007 г. № 229-ФЗ (действующая редакция)

Федеральный закон от 11 декабря 2004 г. N 159-ФЗ «О внесении изменений в Федеральный закон «Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации» и в Федеральный закон «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации» (с изменениями от 18 июня 2007 г., 5 апреля, 17 декабря 2009 г.)

Федеральный закон "О противодействии экстремистской деятельности» от 25 июля 2002 г. N 114-ФЗ

Федеральный закон «О выборах Президента Российской Федерации» от 31 декабря 1999 г. N 228-ФЗ

Федеральный закон Российской Федерации «О противодействии коррупции» от 25 декабря 2008 г. N 273-ФЗ

Федеральный закон Российской Федерации «О внесении изменений в статьи 1 и 15 Федерального закона "О противодействии экстремистской деятельности» от 27 июля 2006 г. N 148-ФЗ

Contact address:

Kontaktná adresa:

Pavel Simashenkov
Public and Municipal Administration Chair,
International Market Institute.
Samara, Russia
simashenkoff.pavel@gmail.com

[1] См.: Алексеев С.С. *Государство и право: Начальный курс*. М., 1993. , с. 126

[1] См.: Граудина Л.К., Ширяев Е.Н. *Культура русской речи. Учебник для вузов*. [2]М.: НОРМА-ИНФРА М, 1999 с.197

[3] ГАИ – Государственная автоинспекция. ГИБДД – Государственная инспекция безопасности дорожного движения (Примеч. авт.)

VÝSKUM JAZYKOVEDNEJ TERMINOLÓGIE

THE SCIENTIFIC RESEARCH OF LINGUISTIC TERMINOLOGY

Katarína **CHOVANCOVÁ**, Vlasta **KŘEČKOVÁ**

Kontrastívny výskum gramatického metajazyka a v rámci neho terminológie slovesa je výskumnou úlohou, ktorú rieši Katedra romanistiky FHV UMB v spolupráci s Katedrou slovenského jazyka a literatúry FHV UMB v rozmedzí rokov 2010 a 2011¹⁶. Hoci nejde o oblasť, ktorá by bola na výslni záujmu inštitúcií, ktoré podporujú terminologický výskum, odráža naliehavé potreby odbornej akademickej, prekladateľskej a všeobecne jazykovednej obce, ktorá sa často v odbornej komunikácii stretáva s ťažkosťami pri voľbe vhodných termínov na označenie rôznych jazykových javov. Zámerom projektu je vytvoriť štvorjazyčnú elektronickú databázu lingvistických termínov z oblasti „sloveso“ a prostredníctvom porovnania definícií určiť vzťah ekvivalencie termínov v slovenčine a troch rôznych románskych jazykoch¹⁷.

1. Ciele výskumu

Vyššie uvedený výskumný projekt je rozdelený do dvoch hlavných etáp. Pre obe boli stanovené osobitné vedecké ciele.

V prvej etape bolo úlohou

- vytvoriť pracovné súbory paralelných jazykovedných textov podľa jednotlivých jazykov vychádzajúc z uznávaných akademických gramatík a z jazykovedných prác (monografie, vedecké štúdie) so zameraním na tematickú oblasť slovesa z pohľadu súčasných lingvistických smerov a škôl,
 - technicky zabezpečiť sprístupnenie pracovných súborov paralelných textov jednotlivým riešiteľom,
 - vytvoriť obsahovú štruktúru terminologickej databázy podľa zásad a metód terminologickej práce a stanoviť technické parametre počítačovej platformy pre vytvorenie terminologickej databázy,
- vytvoriť pojmovú štruktúru skúmanej tematickej oblasti lingvistickej terminológie.

V druhej etape realizácie projektu pôjde najmä o

- analýzu súborov paralelných jazykovedných textov v jednotlivých jazykoch a realizáciu medzijazykovej ekvivalencie termínov na základe ekvivalencie pojmov,
- vlastnú kontrastívnu analýzu jazykovednej metaterminológie,
- vytvorenie systémovo usporiadaného viacjazyčného terminologického slovníka, v ktorom definície jednotlivých termínov poukážu na diskrepancie v chápaní jednotlivých termínov medzi slovenčinou a zastúpenými románskymi jazykmi,
- aplikáciu výsledkov výskumu v procese edukácie s cieľom teoretickej a praktickej prípravy absolventov na cudzojazyčnú komunikáciu s dôrazom na odborný preklad.

Po uplynutí prvej polovice časového obdobia vyhradeného na tento výskum je možné hodnotiaco a kriticky nahliadnuť do plnenia cieľov prvej etapy výskumu.

2. Východiská

Termín je v klasickej terminológii opísaný ako ideálny prostriedok jednoznačnej odbornej komunikácie (pozri Rosenbaum Franková, 2010, s. 39). Samotnou podstatou terminologického výskumu je zisťovanie ekvivalencie medzi termínmi, ako

¹⁶ Projekt VEGA č. 1/0790/10.

¹⁷ Ide o francúzštinu, španielčinu a taliančinu.

aj jej miery či stupňa. Hľadanie vzťahu ekvivalencie by však nebolo možné bez správne definovanej štartovacej línie. Prvá etapa výskumu bola preto zameraná práve na prípravu východiskových pozícií: súboru nosných zdrojov, vytvoreniu pojmových systémov a určení štruktúry elektronickej databázy.

Stanovenie základnej obsahovej štruktúry elektronickej databázy v zmysle pravidiel terminologickej práce a prvé kroky smerom k jej technickej realizácii so sebou nepriniesli výraznejšie ťažkosti. Elektronickej databáza pre projekt kontrastívneho výskumu gramatickej metaterminológie je koncipovaná tak, aby okrem základných informácií, za ktoré považujeme definíciu a kontext termínu s uvedením príslušných zdrojov, obsahovala aj celý rad doplnkových informácií, medziiným gramatické informácie o termíne, príklady, poznámky jazykového a encyklopedického charakteru, súvisiace termíny, administratívne informácie, a pod.

Menej jednoduchou úlohou sa ukázal byť výber nosných zdrojov definícií pojmov. Za takéto sa predovšetkým považujú zdroje normatívnej povahy a dokumenty uznávané vedeckou komunitou príslušného odboru, ale ako uvádza A. H. Ibrahim, v oblasti jazykovedy aj doktorandské práce, záverečné správy z vedeckovýskumných úloh, gramatiky a výkladové slovníky (Ibrahim – Křečková, 2009).

Vytvorenie pojmového systému (a subsystémov) zvolenej tematickej oblasti predstavoval azda najnáročnejší krok v rámci prvej výskumnej etapy. Je to pritom jeden zo základných postupov v terminologickej práci. Pojmový systém získavame ako výsledok procesu klasifikácie jestvujúcich javov, ktoré majú súvis s danou oblasťou poznania. Práve klasifikácia napomáha zistiť vzťahy medzi pojmi, odkryť v súbore pojmov najvýraznejšie črty a napokon aj napomôcť priradiť pojmu miesto v systéme.

Objektívna realita nie je vyjadrená všetkými jazykmi rovnako a pojmové systémy v jednotlivých jazykoch nemusia byť zhodné. Aj rozdielnosť pojmov v oblasti jazykovedy rôznych jazykov prirodzene vyplýva z odlišnej typologickej povahy jazykov a vedie k odlišnosti prostriedkov, ktorými sa vyjadrujú rozličné jazykové skutočnosti. Mapovaním zvolenej tematickej oblasti jazykovednej terminológie sa ukázalo, že tematickú oblasť sloveso nie je možné vystihnúť pomocou jednotného pojmového systému. Je skôr potrebné uvažovať o sérii čiastkových pojmových systémov, v rámci ktorých bude možné zoskupiť pojmy podľa rôznych relevantných kritérií. Iba takýto súbor pojmových máp môže potom slúžiť ako oporný bod pre ekvivalentáciu. Pri mapovaní tematickej oblasti by výskum teda mal byť vedený najmä snahou o stanovenie vhodných kritérií pre zoskupovanie pojmov, t. j. snahou o nájdenie rovnakých, či aspoň podobných deskriptorov. Postupné prenikanie do problematiky jasne preukázalo, že v rámci tematickej oblasti sloveso je možné pojmy a termíny zoskupovať napríklad podľa skloňovacieho typu, plnovýznamovosti, dokonavosti, zvratnosti, intencie, valencie, tranzitívnosti, vecného významu, lexikálneho významu a pod. Tieto umožňujú modelovať určité konštelácie termínov, ktoré budú následne východiskom pre medzijazykovú komparáciu termínov.

Lingvistika patrí medzi oblasti, v ktorých je harmonizácia termínov, pojmov a pojmových systémov problematrická (Křečková, 2010). Napriek tomu sa však domnievame, že snaha o nájdenie prienikov medzi pojmi a termínmi v rôznych jazykoch je prínosná. Bez nej by totiž nebolo možné uvažovať o zlepšení a skvalitnení odbornej komunikácie v medzinárodnom kontexte.

3. Príklad modelovania pojmových systémov

Uveďme príklad nesúlady medzi inojazyčnými termínmi, v ktorom sa odrážajú rôzne spôsoby vnímania javov patriacich do oblasti klasifikácie slovíes.

Limitné sloveso je termín používaný v slovenskej jazykovede. Limitné slovesá sa definujú ako tie, ktoré „v spojení s plnovýznamovým slovesom vyjadrujú konečný prípravný stav pred uskutočnením deja. Majú istý vzťah ku gramatickej kategórii času. Spojenia týchto pomocných slovíes s neurčitkom dokonavých slovíes vyjadrujú, že vyslovený dej sa už-už má uskutočniť, alebo len-len že sa neuskutočnil.“ (Morfológia slovenského jazyka, 1966) Medzi limitné slovesá sa zaraďujú slovesá *mať* a *ísť*, napr. *malo ho rozdrapiť, išlo ho poraziť* (Mistrík, 1994). Z uvedeného vyplýva, že pre vymedzenie pojmu limitné sloveso je dôležitých niekoľko významových charakteristík, medzi nimi ten fakt, že vyjadrujú stav pred uskutočnením deja (resp. koniec prípravnej fázy deja), ako aj to, že dej je neuskutočnený.

Francúzska odborná jazykovedná literatúra na prvý pohľad neponúka vhodný ekvivalent na označenie pojmu zodpovedajúcemu tomu, ktorý označujú slovenské *limitné slovesá*. Príkladom typu *malo ho/išlo ho rozdrapiť* zodpovedajú vo francúzštine výrazy ako

25. *il était sur le point d'exploser*

26. *il allait exploser*

27. *il a failli exploser*

Pri bližšom pohľade na ne konštatujeme, že sú v nich použité prostriedky rôzneho charakteru. V prvých dvoch prípadoch ide o opisné vyjadrenia slovesného času. V príklade (1) je to výraz *être sur le point de* + neurčitok slovesa, teda tzv. *périphrase verbale*. V príklade (2) ide o vyjadrenie blízkej budúcnosti v minulosti pomocou výrazu *aller* + neurčitok slovesa. Oba výrazy radí Riegel a kol. (1994, s. 253) do skupiny *auxiliaires d'aspect*, teda pomocných slovíes vyjadrujúcich vidové odtienky spolu s výrazmi ako *être en passe de*, *commencer à/de*, *se mettre à*, *être en train de*, *aller + participe présent*, *finir de*, *cesser de*, *achever de* a *venir de*. Francúzske *auxiliaires d'aspect* sa spolu s *auxiliaires modaux* (podľa Riegela sem patria predovšetkým slovesá *pouvoir* a *devoir*, ale aj niektoré použitia *paraître*, *sembler* a *vouloir*) zaraďujú do skupiny *semi-auxiliaires*. Pomocou slovíes, ktoré patria do skupiny *auxiliaires d'aspect*, môžeme vyjadriť celý rad významov, a to najmä takých, ktoré sa vzťahujú k fáze deja. Výrazy *aller + infinitif*, *être sur le point de* a *être en passe de* slúžia na vyjadrenie štádia predchádzajúceho začiatku realizácie nejakého procesu/deja. Táto definícia zodpovedá slovenskej definícii limitných slovíes, francúzština však nemá osobitný termín, ktorým by takéto slovesá vyčleňovala v rámci skupiny *verbes auxiliaires* či *semi-auxiliaires*.

V treťom príklade je použité sloveso *faillir*, ktoré francúzska jazykoveda rovnako zahŕňa medzi *verbes semi-auxiliaires* (Grevisse, 1969, s. 599), hoci bez ďalšieho bližšieho zaradenia do podskupiny. Pri použití tohto slovesa sa akcentuje fakt, že dej sa zatiaľ ešte nestal. Mohli by sme parafrázovať: *Il a failli exploser, mais il ne l'a pas fait*.

Limitné slovesá sú v slovenčine podskupinou pomocných slovíes¹⁸ (Oravec a kol., podobne Sokolová 1993), resp. modifikátorov (Nižníková – Sokolová, 1998; podobne

¹⁸ Pri zaradení analyzovaného pojmu vychádzame z prehľadových pojmových systémov tematickej oblasti sloveso, ktoré ako interný materiál pre uvedený výskumný projekt vypracovala doc. PhDr. J. Klincková, PhD.

Kralčák, 2005). Táto skupina slovies je príkladom takej situácie, kedy sa pojem osobitne vyčleňuje – a dostáva aj špecifické označenie – v rámci jedného jazyka, ale nie v rámci druhého. Chápanie daného pojmu je v oboch jazykoch v zásade rovnaké, v jednom z nich sa však tomuto pojmu nedostáva zvláštne terminologické vyčlenenie. Predmetné jazyky teda nevnímajú jazykovú situáciu rovnako a neprikladajú rovnakú dôležitosť tým istým javom.

Ekvivalent, resp. opisné vyjadrenie termínu, ktorý by zodpovedal slovenskému „limitnému slovesu“ by bolo možné navrhnúť. Je predpoklad, že aj toto bude v niektorých prípadoch jednou z úloh ďalšej výskumnej práce.

Záver

Náročnosť kontrastívneho výskumu gramatickej metaterminológie a jej databázového spracovania je dôsledkom špecifického charakteru predmetu výskumu. V rôznych jazykoch sa javia ako zásadné rôzne jazykové skutočnosti. Napriek tomu je výskum lingvistickej terminológie potrebný a pre zlepšovanie medzinárodnej odbornej komunikácie nesporne prínosný.

Abstract:

Linguistic terminology research reflects urgent needs of academic and professional sphere to communicate about various linguistic phenomena. The paper presents a research leading to a quadrilingual database of linguistic terms related to verb, an electronic tool built through comparison of definitions of terms in four different languages. It shows some of the specificities of grammar metalanguage analysis and its electronic treatment.

Key words:

linguistics, terminology, database, Slovak language, Romance languages

Literatúra:

GREVISSE Maurice. *Le bon usage*. IXe édition. Paris: Hatier, 1969.

IBRAHIM, A. H. - KŘEČKOVÁ, V. 2009. Terminologie linguistique: quelques réflexions sur le traitement terminographique bilingue (slovaque - français). In: Chovancová, K. – Klimová, K. – Reichwalderová, K. (eds). *Studia Romanistica Beliana I*. Banská Bystrica: FHV UMB, 2009. ISBN 978-80-8083-858-4.

KRALČÁK, Ľubomír. 2005. *Analytické verbo - nominálne spojenia v slovenčine*. Nitra : UKF FF, 2005. 204s. ISBN 80-8050-832-1.

KŘEČKOVÁ, Vlasta. 2010. K harmonizácii pojmov a pojmových systémov pri tvorbe viacjazyčnej databázy jazykovedných termínov. In: Ďuricová, A. (ed.) *Od textu k prekladu 5*, Praha: JTP, v tlači.

KŘEČKOVÁ, Vlasta. 2009. Slovensko-francúzska jazykovedná terminológia: identifikácia pojmov a modelovanie pojmových systémov. In: Ďuricová, A. (ed.) *Od textu k prekladu IV*, Praha: JTP. s.73-83.

KŘEČKOVÁ, Vlasta. 2008. Slovensko-francúzska jazykovedná terminológia: metodológia terminologickej práce. In: Ďuricová, A. (ed.) *Od textu k prekladu 3*, Praha: JTP, s. 114-126.

Morfológia slovenského jazyka. Vedecký redaktor J. Ružička. Bratislava, Veda 1966. 361 – 564.

NIŽNÍKOVÁ, Jolana – SOKOLOVÁ, Miloslava a kol. 1998. *Valenčný slovník slovenských slovies*. 1. vyd. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove : SLOVACONTACT Prešov, 1998. 270s. ISBN 80-88885-53-1.

ORAVEC, Ján – FURDÍK, Juraj – BAJZÍKOVÁ, Eugénia. 1984. *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. 1. vyd. Bratislava : SPN, 1984. 232 s.

RIEGEL, Martin – PELLAT, Jean-Christophe. – RIOUL, René. *Grammaire méthodique du français*. Paris: PUF, 1994. ISBN 2-13-050249- 0.

ROSENBAUM FRANKOVÁ, Lucia. 2010a. *Dynamické procesy vo frazeológii odborných textov z oblasti ekonómie*. Dizertačná práca. Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.

SOKOLOVÁ, Miloslava. 1993. *Sémantika slovesa a slovesný rod*. Bratislava : VEDA, 1993, 110s. ISBN 80-224-0343-1.

Kontaktná adresa:

vlasta.kreckova@umb.sk

katarina.chovancova@umb.sk

Katarína Chovancová – Vlasta Křečková,
Katedra romanistiky
Fakulta humanitných vied
Univerzita Mateja Bela
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica

K ČINNOSTI SLOVENSKEJ TERMINOLOGICKEJ SIETE

ON THE ACTIVITIES OF THE SLOVAK TERMINOLOGY NETWORK
(Diskusný príspevok)¹⁹

Rastislav **POPELKA**

¹⁹ Príspevok zaväzuje autora ako súkromnú osobu a nemusí nevyhnutne zodpovedať oficiálnym stanoviskám Európskej komisie a Európskej únie.

Súčasný rakúsky filozof Konrad Paul Liessmann vo svojej do istej miery znepokojujúcej rozprave, ktorá v českom preklade vyšla pod názvom *Teorie nevzdělanosti* s podtitulom *Omyly společnosti vědení*, sa dotýka aj problematiky jazyka vo vzťahu k mysleniu a vzdelávaniu, ako aj jazyka odbornej komunikácie a zmien, ku ktorým v tejto oblasti dochádza. V tejto súvislosti konštatuje: „*Skutečnost, že se dnes i v neanglickojazyčných zemích otevírá stále více studijných oborů v angličtině, možná podporuje žádoucí internacionalizaci, ale zároveň obsahuje nebezpečí, že pro rozhodující oblasti vědy, techniky, ekonomiky a ve stále větší míře i politiky a práva bude ve vlastním jazyce chybět pojmosloví. Kdo byl svědkem toho, jak nějaký expert zoufale hledá ve svém rodném jazyce výraz pro pojem, který je pro něj běžný jen v angličtině, tuší, jaký vývoj se dá očekávat.*“²⁰

Liessmannovo volanie je zaujímavé z viacerých pohľadov. Zračí sa v ňom problematika vzťahu angličtiny a národných jazykov, je širším pohľadom na problematiku terminológie, ktorý ukazuje, že istá nedôslednosť v terminologickej práci má možno vážnejšie dôsledky ako len, takpovediac, frustráciu lingvistov či prekladateľov. Hoci to možno z daného úryvku priamo nevyplýva, nastúpená cesta nerozvíjania rodných jazykov môže viesť k erózii vzdelanosti a úpadku celkovej duchovnej úrovne daného spoločenstva. Takýto široký pohľad sa zdá byť potvrdením východísk terminologického fóra, ktorého ambíciou je hľadať väzby medzi najširším okruhom jeho účastníkov.

Zo skutočnosti, že väčšina termínov sa v súčasnosti do slovenčiny dostáva prostredníctvom prekladov, vyplývajú aj isté osobitosti postavenia prekladateľa. Môže sa do istej miery líšiť v závislosti od toho, či ide prekladateľa v slobodnom povolání alebo pracujúceho v určitej organizácii, obaja však v súvislosti s terminológiou neraz čelia pocitu akejsi izolovanosti. Prvoradou úlohou prekladateľa by nemala byť tvorba terminológie, a ak už aj s touto úlohou konfrontovaný je, mal by aspoň disponovať pojmovými sústavami, ktorých prirodzenými tvorcami sú práve vecne príslušní odborníci. Tu je postavenie, takpovediac, inštitucionalizovaných prekladateľov o niečo výhodnejšie, lebo sa často môžu oprieť o sieť kontaktných osôb – odborníkov z rôznych oblastí, ktorí sa napríklad v prípade európskych inštitúcií na vypracúvaní a schvaľovaní daných dokumentov aj podieľajú. A keďže v Európskej komisii sa čast

²⁰ LIESSMANN, K. P. *Teorie nevzdělanosti : Omyly společnosti vědení*. Praha: Academia 2010, s. 91.

prekladov realizuje externe, je potrebné, aby výsledky terminologickej práce boli dostupné okrem iných aj externým prekladateľom.

Premietnutím načrtnutých súvislostí a z nich plynúcich potrieb do konkrétnej činnosti je aj činnosť Slovenskej terminologickej siete (STS), ktorej vznik iniciovalo vedenie odboru slovenského jazyka na Generálnom riaditeľstve Európskej komisie pre preklad (DGT). Sieť je otvorená jednotlivcom, ako aj inštitúciám EÚ a Slovenskej republiky, ministerstvám, vedeckým a výskumným ustanovizniám, vysokým školám, mimovládny organizáciám či súkromnému sektoru a kladie si za cieľ:

- zvyšovať celkovú kvalitu, konzistentnosť a prístupnosť terminológie používanej inštitúciami EÚ a Slovenskej republiky,
- uľahčovať rýchly a spoľahlivý kontakt medzi jednotlivcami a inštitúciami zapojenými do tvorby a používania terminológie,
- urýchľovať odovzdávanie informácií v oblasti terminológie a jazyka,
- vytvoriť platformu na realizáciu jazykových projektov odsúhlasených jej členmi²¹.

Ak vychádzame z predpokladu, že terminológia sa na pracovnom čase prekladateľa odborných textov podľa niektorých odhadov podieľa až 70 %, úsilie o jej súlad je vysoko opodstatnené. A to aj vzhľadom na objemy prekladov. V roku 2010 dosiahla produkcia samotného DGT viac ako 1,8 milióna strán (1 500 úderov bez medzier), z čoho bolo internými a externými prekladateľmi preložených do slovenčiny viac ako 66 000 strán.

Základným mechanizmom činnosti STS je práca v tematických pracovných skupinách, ktoré boli ustanovené v 4 oblastiach: životné prostredie, poľnohospodárstvo, právo zamestnanosť a sociálna politika. Výstupy pracovných skupín sa uverejňujú predovšetkým v medziinštitucionálnej terminologickej databáze IATE²² (**I**nter**A**ctive **T**erminology for **E**urope), prípadne inými cestami. Ako príklad možno uviesť pracovnú skupinu pre životné prostredie, ktorá v spolupráci s terminologickou komisiou ministerstva životného prostredia uverejnila časť svojich výstupov vo vestníku daného ministerstva²³.

Naďalej sa však hľadajú čo možno najúčinnější formy činnosti a životaschopnosť iných foriem spolupráce sa zvažuje. Táto problematika bola témou

²¹ Štatút Slovenskej terminologickej siete [online]. Dostupné na webovej stránke STS. < <http://ec.europa.eu/dgs/translation/sts/about.html> > [27. 2. 2011].

²² <http://iate.europa.eu/iatediff/switchLang.do?success=mainPage&lang=sk>

²³ Vestník Ministerstva životného prostredia, roč. XVII, 2009, čiastka 3, s. 55 – 58.

6. konferencie STS pod názvom Platformy spolupráce, ktorá sa uskutočnila 22. októbra 2010 v Bratislave.

Z pohľadu ďalšieho smerovania STS bola zaujímavá popoludňajšia časť konferencie venovaná diskusiám v skupinách o témach, ktoré vyvstali počas predpoludňajšej časti, a to:

- IATE – jeho charakteristiky, spôsob prispievania, stupne spoľahlivosti termínov: Kým heslá v IATE majú štandardnú výstavbu, aká je zvykom pri databázach podobného druhu, teda termín, prípadné synonymá, oblasť, definícia, zdroj definície, prípadný kontext, zdroj kontextu a poznámka, istým obmedzením databázy je, že vznikla zlúčením terminologických databáz viacerých inštitúcií a v počiatočnej fáze bolo veľa termínov zadaných automatickou extrakciou. Takýmto heslám chýbajú viaceré formálne náležitosti. Úlohou terminológov je okrem spracúvania nových hesiel aj aktualizácia starších, ktoré neprešli štandardným procesom validácie.
- Prípadné zapojenie vysokoškolských študentov do činnosti STS: V tejto súvislosti sa vyskytol návrh spolupracovať s univerzitami pri spracúvaní terminologických projektov, ktoré by mohli mať podobu záverečných prác, prípadne byť ich súčasťou.
- Spolupráca STS s terminologickými komisiami pri ústredných orgánoch štátnej správy a iných inštitúciách: Účastníci diskusie poukázali na potrebu zmapovať činnosti a náplň fungujúcich terminologických komisií aj v záujme toho, aby sa predchádzalo duplicité vykonávaných činností, keďže je predpoklad, že v činnosti viacerých aktérov terminologickej práce existujú styčné body.
- Propagácia činnosti STS, oživenie online diskusného fóra: Na stránke STS bolo vytvorené online diskusné fórum²⁴. V záujme zvýšenia jeho návštevnosti sa okrem iného vyskytli návrhy na jeho prepojenie so stránkami vysokoškolských pracovísk poskytujúcich najmä prekladateľské vzdelávanie.
- Ciele a formy činnosti STS: V rámci tohto diskusného okruhu bolo položených viacero otázok týkajúcich sa celkového zamerania STS a jej smerovania v budúcnosti. Má byť aj v budúcnosti hlavný dôraz kladený na aktualizáciu a výstavbu databázy IATE, alebo možno činnosti rozšíriť aj iné terminologické aktivity, akými je napríklad organizovanie konferencií na širšie poňaté témy či mapovanie terminologických aktivít v slovenskom jazykovom prostredí?

²⁴ <http://forums.ec.europa.eu/sts/>

– Založenie ďalších pracovných skupín: Vzhľadom na závažný rozvoj niektorých oblastí ľudského poznania a tempo, akým vznikajú nové pojmy a príslušné termíny a z toho plynúce ťažkosti pri ich preberaní a ustáľovaní vhodných ekvivalentov, sa vyskytol návrh na ustanovenie pracovnej skupiny pre oblasť výpočtovej techniky a informatiky.

– Terminologické problémy pri preklade zo slovenčiny do iných jazykov: Aspektom, ktorý doposiaľ nestál v centre záujmu, je aj terminologická rozkolísanosť pri preklade zo slovenčiny do iných jazykov. O tom, že aj preklad zo slovenčiny nepatrí zďaleka k okrajovým záležitostiam svedčí aj skutočnosť, že len v rámci DGT bolo v roku 2010 preložených zo slovenčiny takmer 10 000 strán.

Zdá sa, že hľadanie odpovedí na nastolené otázky si aj vzhľadom na ich šírku vyžiada určitý čas. Ako však z povahy otázok vyplýva, mimoriadnu dôležitosť zohráva komunikácia a hľadanie styčných bodov v činnosti všetkých aktérov, ktorí sa na terminologickej práci podieľajú. A trenčianske Terminologické fórum je jednou z nemnohých príležitostí, kde to možné je.

Abstract:

The aim of this discussion paper is to present the Slovak Terminology Network, the latter being an initiative of the Slovak Language Department at the Directorate-General for Translation of the European Commission. The paper gives brief details on its aims, ways of working and possible developments, in particular in the light of discussions during the 6th conference of the network held in Bratislava in October 2010.

Key words:

language, translator, terminology, networking, expert, consistency

Literature:

LISSMANN, K. P.: *Teorie nevzdělanosti: Omyly společnosti vědění*. Praha: Academia 2010, s. 127, ISBN 978-80-200-1677-5

Vestník Ministerstva životného prostredia, roč. XVII, 2009, čiastka 3, s. 55 – 58

Kontaktná adresa:

Rastislav Popelka, Kancelária DGT, Zastúpenie EK na Slovensku
Palisády 29
811 06 Bratislava
e mail: Rastislav.POPELKA@ec.europa.eu

**DEFEKTNÉ TEXTY A TERMINOLÓGIA
URČENÁ NA PREKLAD**

DEFECTIVE TEXTS AND TERMINOLOGY IN TRANSLATION PRACTICE

Ingrid **CÍBIKOVÁ**

Úvod

Predkladanie chybných a nesprávnych textov zadávateľmi prekladov je dnes takmer každodenná prax. Takéto defektné texty sa pre prekladateľa stávajú skutočným prekladateľským orieškom. Postupne prestáva dominovať problém ne/bilingválneho prekladateľa, po ktorom je potrebná korektúra rodeným používateľom jazyka. Najväčším problémom sa javia texty, ktoré sa prekladajú zo slovenského jazyka do cudzieho jazyka. Úroveň písania textov v materinskom jazyku klesá či už v rovine všeobecného, alebo odborného jazyka. Je to odrazom uponáhľanej umelej komunikácie, ktorá nekontrolovateľne nahrádza teplú ľudskú komunikáciu medzi štyrmi očami a čitateľskej negramotnosti. Každý pedagóg na nižšom stupni edukácie upozorňuje na klesajúcu úroveň písaných textov, napríklad pri opravách maturitných tém, ale aj vysokoškolský pedagóg potvrdí nedostatočnú, niekedy až alarmujúcu znalosť slovenského jazyka autorov záverečných prác. Zdá sa, že nastupuje generácia, ktorá neprikladá dôležitú pozornosť písomnej a ústnej komunikácii s neschopnosťou vyjadriť svoje myšlienky v spisovnom materinskom jazyku. V odbornej komunikácii sa ukazuje, že v niektorých odboroch úplne absentuje odborné vyjadrovanie a používanie konzistentnej terminológie. Čoraz častejšie sa preukazuje neschopnosť tvorby krátkych, motivovaných a derivatívnych termínov nielen v nových vedných oblastiach, ale aj jednoznačná pojmovo orientovaná terminológia vedného odboru. S westernizáciou slovnej zásoby a spôsobu života je slovenský odborný text často presýtený anglicizmami, ktoré sú zároveň globalizmami. Na jednej strane sú ľahko preložiteľné, ale z rôznych módných alebo nekompetentných dôvodov sa neprekladajú (koučing, mobbing, leasing zamestnancov, budget, biznis, time management, public relation, back office, body building, facelifting). Stav je alarmujúci, pretože v zmysle Horeckého a Masára má slovenčina dostatok výrazových prostriedkov na preklad každého termínu. Ak sa nad týmto zamyslíme, tak možno pomôžu ako vysvetlenie konštatácie niektorých autorov (Jesenská), ktorí spájajú používanie anglicizmov a globalizmov s negatívnou konotáciou svojej doby. *„Tak napr. s pojmami boss alebo líder sa viaže charakteristika dravosti, asertívnosti, progresívneho uvažovania spojeného s rýchlymi rozhodnutiami a manažérskymi schopnosťami, ktoré zaručia úspech, kým slovo vedúci v sebe nesie nános ospalosti, provinčnosti, nekompetentných rozhodnutí a nedomyšlených riešení“*. (Jesenská, 2004, s.322) Viacerí prekladatelia v odbornej dišpute poukazujú na fakt, že už ani špičkoví odborníci a edukátori (lekári, informatici, ekonómovia, technici) nepociťujú potrebu používať slovenskú odbornú terminológiu, alebo ňou nedisponujú a uprednostňujú radšej anglicizmy. S prirodzeným vývojom otvoreného jazykového systému ani nechceme a ani nemôžeme zastaviť prílev anglicizmov, ale myslíme si, že tento proces by mal byť usmerňovaný zákonom o štátnom jazyku. Autorka príspevku opisuje praktické príklady a navrhuje riešenia.

1. Defektné texty a terminológia

Nielen v prekladateľstve, ale aj v realite každodenného života (napr. SMS správy, mailová komunikácia, návody na použitie, filmy, reklamy, titulky, preberané publicistické články v médiách a tlači zo zahraničia) sme sa začali zmierovať s tým,

že už dávno nikto neupravuje, ba ani po sebe nečíta text pred jeho publikovaním. Výhovorkou zvyčajne býva nedostatok času. Podľa nášho názoru je hlavným vinníkom nekompetentnosť autorov, absencia jazykového citu, prípadne absencia základnej znalosti spisovného materinského jazyka. Výsledkom je defektný text, ktorý vykazuje gramatické, štylistické, terminologické, logicky nadväznú defekty, ktoré bránia nielen odbornej, ale aj každodennej komunikácii. Prekladateľ nemôže z etického a iného hľadiska východiskový text najprv zredigovať a až potom prekladať. Musí ale text dekódovať, zabezpečiť, aby sa v cieľovom texte vyvaroval chýb, pre ktoré by bol cieľový text defektný, nelogický a nečitateľný. Okrem toho sa prekladateľ musí vyrovnávať so skutočnosťou, že autor pôvodného textu nepoužíva normalizovanú terminológiu, odhaduje či ide o ďalší variant, synonymum, či nezmysel, ktorý pravdepodobne označuje pomyslený pojem z pojmového systému. Zdá sa, že autori odborných textov z rozličných dôvodov neovládajú základný pojmový systém, vytvárajú varianty, prípadne nedefinované nezmysly, ktoré sú následne v praxi nepreložiteľné. Odborníci často neovládajú základné vlastnosti termínu a potom absenciu základných atribútov ako je preložiteľnosť a derivatívnosť termínu prekladateľ musí riešiť v praxi kalkom, alebo opisom, či redundantným vysvetľujúcim kontextom, čo znižuje kvalitu prekladu. Takýto preklad je zlým riešením a nemôže sa v praxi používať večne. Sme svedkami toho, že opisy a kalky sa v prekladoch neustále nabaľujú, text sa predlžuje a unavuje čitateľa. Chýba jednoznačná terminológia a systematická terminologická práca. Moderná terminologická veda sa približuje skutočnosti tým, že začína tolerovať hojné synonymné rady a varianty v rôznych odboroch. Tolerancia má určité socioterminologické a textové zákonitosti, ktoré sa čoskoro vyčerpajú a podrobnou analýzou sa redundantné varianty vylúčia. Uvedenú nekonzistentnosť a nesystémovosť si berie prekladateľ na svoju zodpovednosť, problém musí vyriešiť okamžite uvedenými postupmi na úkor kvality prekladu.

Ak sa zameriame na preklady z cudzieho jazyka do materinského, tak sa nám potvrdí fakt, že začínajúci prekladatelia, študenti, nekvalifikovaní prekladatelia, či odvážni odborníci stále podceňujú dokonalú znalosť materinského jazyka. Prekladajú rôzne druhy odborných textov, návody na použitie, filmy, dokumenty a reklamy. Pri preklade reklamy býva zadávateľ prekladu ohúrený nápadom a opakovaním textu, prípadne ho preberá zo zahraničia a keďže absentuje kontrola zo strany štátu, už sa nepozerala na spisovnosť slovenského jazyka, vhodnú terminológiu a negatívny dopad na prijímateľa. Myslíme si, že uvedený stav by mal byť usmerňovaný zo strany štátu a systematický terminologický management by mali viesť odborníci. Zamestnávateľia v bankách a nadnárodných spoločnostiach v ostatnom období zamestnávajú prekladateľov, ktorí si okrem prekladov vytvárajú dvojjazyčné zoznamy termínov, vytvárajú vlastnú terminológiu, bez poznatkov z oblasti terminologickej práce, ktorá neskôr bráni bezporuchovej odbornej komunikácii. O problematike uvažovala aj Rakšányiová ako o súčasť tzv: „*corporate identity*“ (Rakšányiová, 2008). Stále viac autorov upozorňuje na nevyhovujúcu terminologickú gramotnosť a terminologickú kultúru (Masár, 1997, Stoffa, 2008, Cibiková, 2009). Okrem toho absentuje aj oblasť terminologického vzdelávania, ako konštatuje aj Štefková: „okrem niektorých ojedinelých aktivít zanietencov, či prekladateľských agentúr na Slovensku doteraz chýba možnosť vzdelávania a získavania teoretických znalostí a praktických zručností v oblasti spracovania terminológie“ (Štefková, 2009).

Pokúsime sa vymenovať najčastejšie chyby. V takýchto hybridných textoch a pri prekladoch ide o štylistické chyby, často pochádzajúce zo zdrojového jazyka, gramatické chyby, preklepy vyplývajúce z rýchlej práce bez následnej kontroly iných očí, hybridné, nekontextové, nezmyselné slová/termíny a slovné/terminologické spojenia. Alarmujúce je aj nadmerné používanie cudzích slov, ktoré vedú k postupnému zániku malých jazykov. Pri preklade odborných textov sa stretávame s dlhými, nelogickými súvetiami, s neúplnými, nezrozumiteľnými vetami. Stretli sme sa aj s dlhým odsekom textu bez prísudku, akoby autor v procese tvorby textu stratil myšlienku a následne text po sebe nepovažoval za potrebné skontrolovať.

Zameriame sa na slovnú zásobu a terminológiu. Ak prekladateľ zistí, že nie je schopný text preložiť, pretože nie je odborníkom na vedný odbor, alebo v tomto vednom odbore ešte neprekladal, nepozná pojmový systém, nadradené a podradené termíny mal by preklad odmietnuť. Chybné porozumenie a vysvetlenie slov, termínov a kontextu môže viesť nielen k prekážke v komunikácii, ale aj finančným, alebo ľudským škodám (právne, verejnosprávne, ekonomické, lekárske a farmaceutické vedné odbory). Omyly vznikajú buď z neznalosti a z nedostatočnej komparácii dvoch pojmových systémov, alebo z neznalosti histórie, kultúr a absencie socioterminologického prístupu. K omylom môže prichádzať aj pri zmene obsahu termínu, neustáleného obsahu termínu, alebo neúplného definovania nových termínov. Ako príklad uvádzame verejnosprávny termín *obvodný*²⁵ a *okresný úrad*. Okresné úrady zanikli, vznikli obvodné úrady, zmenil sa obsah termínu a do angličtiny sa prekladali pomocou rovnakého ekvivalentu (*EKV/En/ district offices*). V týchto prípadoch je potrebné dôsledné datovanie textov, textový prístup k terminológii a neustále sledovanie zmien v odbore.

Na slovenskom trhu je nedostatok aktualizovaných terminologických slovníkov a glosárov, alebo v niektorých odboroch úplne absentujú. Prekladateľ využíva české slovníky, prípadne internetové zdroje. Výroba terminologických slovníkov je taktiež časovo a finančne náročná, v mnohých odboroch akékoľvek terminologické produkty ešte neexistujú. Problém ich tvorby nespočíva v nezájme jednotlivcov, ale je dôsledkom nezájmu kompetentných, alebo nedostatočného finančného ohodnotenia, potreby vytvárania spoločenskej hodnoty, centrálného usmernenia a kontroly zo strany štátu. Príkladom a vzorom pre uvedený spôsob rokmi vyskúšanej terminologickej práce, ochrany štátneho jazyka a kontroly by mohla byť kanadská terminologická databáza Termium²⁶. Absencia a nedostatok v slovníkovej tvorbe vplýva nielen na kvalitu prekladu a tlmočenia, ale aj vývoj štátneho jazyka. Budúcnosť odborného prekladu vidíme v úzkej spolupráci informatiky, vo vzniku kvalitného hardvéru a softvéru, vzniku kvalitných terminologických databáz, ktoré sa budú plniť novými termínmi napr: podľa vzoru úspešnej TDB Termium. Časovo náročná a veľmi odborná práca terminológa je spoločensky neuznávaná, neohodnotená, zo strany špecialistov z príslušného odboru nepotrebná. Ako uvádzajú autorky Cíbková, Levická (2009):

„Na Slovensku nechýba zaniebanie a chuť jednotlivcov a niektorých štátnych a akademických inštitúcií naštartovať projekt celospoločenského a najmä systematického spracovania terminologických sústav, ale bez prepracovanej

²⁵ Obvodný úrad je zriadený zákonom NR SR č. 254/2007 o zrušení krajských úradov a o zmene a doplnení zákona č. 515/2003 Z.z o krajských a obvodných úradoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení nálezů Ústavného súdu SR č. 263/2006 Z.z.

²⁶ Dostupné na: <www.termium.com> [online].

národnej jazykovej politiky, záštity a financií vládnych orgánov prežíva len malá nádej, že táto terminologická práca dosiahne želateľnú úroveň a výsledky. Napriek tomu je na mieste zamyslieť sa, akým smerom by sa takáto iniciatíva či iniciatívy mali uberať“ (Cíbičková, Levická 2009, s.122).

V súčasnej terminologickej negramotnosti a rozkolísanosti prekladateľovi a obzvlášť tlmočníkovi v okamžitej situácii prekladateľského procesu nepomôže ani teoretická poučka, ktorá tvrdí, že slovenčina má dostatok výrazových prostriedkov, aby bol každý termín preložiteľný.

2. Analýza defektných textov

Ak sa zameriame na defektné texty určené na preklad v akademickom a verejnom prostredí, nedá nám nespomenúť bohaté používanie rečníckych otázok v abstraktoch a redundantných slov ako teda, tieto, túto, ktoré tam nepatria. Autorov z etických dôvodov nezverejníme. Uvádžame a analyzujeme niekoľko príkladov:

Príklad č.1:

„ Aká je teda ekonomická úloha štátu v rámci trhového hospodárstva? Odpoveďou na túto otázku sú trhové zlyhania, v prípade ktorých je to práve štát, ktorý môže opätovne zvýšiť efektívnosť fungovania ekonomiky. Tieto a iné otázky sú obsahom predkladaného článku“.

Príklad č.2:

Keby sme sa zamerali na defektnú gramatickú a štylistickú stavbu vety, ako príklad posluží táto hybridná veta: *„Ustálenosť terminológie v nadväznosti na spoločenskú požiadavku dlhodobej vízie a na vypravovanie stratégie rozvoja u nás predovšetkým v oblasti rozvoja elektronickým služieb e-governmentu predstavujeme potrebu metodologického usmernenia ale aj terminologického pochopenia a zohľadnenia súčasných možností a vybavenia v akademických inštitúciách podporu zhmotneného a ne- zhmotneného VTP“.* Pri analýze vety sme zistili, že autor pravdepodobne spojil dve vety (myšlienky) do zbytočne dlhého a nezrozumiteľného súvetia. Autor mal pravdepodobne na mysli: *„ Ak chceme dosiahnuť ustálenosť terminológie ... e-governmentu, je nutné metodologicky usmerniť, ale aj terminologicky pochopiť a zohľadniť súčasné možnosti a vybavenie...“.* Vetnú konštrukciu sme zámerne skrátili, aby bol jej význam zrozumiteľný. Ukončeniu tohto súvetia však nerozumieme. Nedostatky v interpunkcii (dĺžne, čiarky) nebudeme rozoberať.

Príklad č.3:

Ďalším príkladom sú nedokončené, nelogické vety napr. *„Svet sa stáva globálnou, technologicky orientovanou spoločnosťou preto ani medzinárodné klastre ktoré prinášajú firmám možnosť vyrábať sofistikovanejšie, kompaktnjšie a lacnejšie produkty“.*

Nehovoriac o chýbajúcej čiarke, myslíme si, že čitateľ s minimálnym citom pre jazyk nepotrebuje po prečítaní uvedenej vety ďalší komentár k nedostatkom.

Príklad č.4:

Keby sme analyzovali jednu z referendových otázok, získali by sme praktický dôkaz nedokonalosti a nezrozumiteľnosti textov, ktoré sú, žiaľ, určené širokej verejnosti.

Otázka č.6: *„Súhlasíte s tým, aby Národná rada Slovenskej republiky zákonom vyňala osoby poverené výkonom verejnej moci z možnosti uplatniť právo na odpoveď podľa tlačového zákona?“.*

Z morfosyntaktického a štylistického hľadiska sú pre slovenčinu takéto formulácie netypické, ovplyvnené nemeckou gramatikou a vzhľadom na množstvo údajov sa stráca ich logická súvislosť. Napriek formálnej správnosti by bolo vzhľadom na adresáta vhodné zjednodušiť kumulované menné (substantívno-adjektívne) zložky. Analýzou vybraných defektných textov určených na preklad sme potvrdili ich súčasný alarmujúci stav a podčiarkli skutočnosť, že prekladateľ v žiadnom prípade nemôže suplovať a nahrádzať textovú korektúru a ani akýmkoľvek spôsobom zasahovať do prvotného textu autora. Zrozumiteľnosť, čitateľnosť a spisovnosť textov je ľudskou a legitímnou povinnosťou zadávateľov prekladu.

3. Analýza defektnej terminológie

Každodenná prax dokazuje, že odborné a normatívne usmerňovanie terminológie je nevyhnutné ako na národnej, tak aj na nadnárodnej úrovni, čím sa predchádza jej živelnému a nesprávnemu vývinu a nedorozumeniam v odbornej komunikácii.

Základom nášho skúmania bol „verejno-správny text a terminológia“, ktorá si vyhradzuje právo interdisciplinárneho prístupu“. Vyskytuje sa v rôznych typoch odborných textov, v dokumentoch verejnej správy (štátnej správy a samosprávy), v medzinárodných dokumentoch, zákonoch, nariadeniach, správach, ktoré sú obvykle zadávané na preklad.

Čiastkovým cieľom výskumu bolo prezentovať postupy terminologickej práce vo svete, najmä vo frankofónnych krajinách, za posledných 20 rokov, ktoré sa už osvedčili v každodennej praxi a dokázali efektívne odpovedať na výzvy súčasného interdisciplinárneho postavenia terminológie a vedných odborov.

Výskum sme na základe odporúčania socioterminologickej normy zamerali na použitie, a to na terminologickú variantnosť a socioterminologickú prijateľnosť v spoločnosti.

Ako ukážku uvedieme len jeden kľúčový verejnosprávny termín. Analýze sme podrobili termín zo samosprávy a dospeli sme k závažným nedostatkom.

(TER) samosprávny kraj / (EKV/En) self-governing region
(DEF) (JAZ) sk

1. Samosprávny kraj je samostatný územný samosprávny a správny celok Slovenskej republiky.
2. Samosprávny kraj je samostatný územný samosprávny a správny celok Slovenskej republiky.
3. Vyšší územný celok je samosprávny kraj. § 1. 1; Samosprávny kraj je samostatný územný samosprávny a správny celok Slovenskej republiky.

(ZDR/DEF)

1. Kosorín, F.: Verejná správa. (Konceptia, Reformy, Organizácia). Vydavateľstvo EKONÓM, Bratislava 2003. Ekonomická univerzita v Bratislave. Národohospodárska fakulta. ISBN 80-225-1696-1

2. Zbierka zákonov č. 302/2001 o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch), Čl I, § 1. 2,

Čl. 64a Ústavy Slovenskej republiky)[online] [citované 16. máj 2007] Dostupné na: <http://www.zbierka.sk>,

http://www.transparency.sk/legislativa/040816_zakon.pdf

3. (Zbierka zákonov č. 302/2001 o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch), Čl I, § 1. 1, (Čl. 64 Ústavy Slovenskej republiky) (DEF) (JAZ) en

1. self-governing adj. something such as a country or organization that is self-governing controls itself

2. region – noun /C - one of the areas that a country is divided into, that has its own customs and/or its own government: the Basque region of Spain

3. Self-governance is an abstract concept that refers to several scales of organization. It may refer to personal conduct or family units but more commonly refers to larger scale activities, i.e., professions, , industry bodies, religions and political units, up to and including autonomous regions and aboriginal peoples (or others within nation-states who enjoy some sovereign rights).

(ZDR/DEF)

1. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners, Macmillan Publishers Limited 2002, s. 1287 ISBN 0 333 99093 5

2. Oxford Advanced Learner`s Dictionary. Special price edition 2001. s. 985 ISBN 0-19-431538-X

3. [online] [citované 4.apríl 2009]

Available on: [http://en.wikipedia.org/wiki/Self_government]

(KON) sk

Predpokladali sme pretrvávanie nespokojnosti so schváleným územným členením na osem samosprávnych krajov.

(ZDR/KON)

Viktor Nižňanský, V. – Kling J.: Verejná správa. 2002

(KON) en

We also predicted a lingering dissatisfaction among regional elected government representatives over the model of territorial organization that had been approved, dividing the country into eight self-governing regions.

Záver

Najväznejším terminologickým problémom v textoch verejnej správy aj v zmysle kritiky Piláta a Nižňanského sa javí oblasť samosprávy. Reč je o neekonomickom termíne *samosprávny kraj* (stručným a derivatívnym by bol pôvodne navrhovaný termín *župa*) a rovnako používaného termínu ako označenia toho istého pojmu *vyšší územný celok*. S nespokojnosťou utvoreného termínu svedčia aj slová pána Piláta²⁷. Obidva termíny sú kvázi-synonymá²⁸, ktoré nie je možné použiť vo všetkých kontextoch a sú obmedzené len pre niektoré komunikačné situácie. Skutočnosť dokazujú kontexty, ktoré sú textovou podporou použitia termínu. Ako vidíme z definície, zákon a ústava položili dve pomenovania na jednu úroveň.

²⁷ J. Pilát, ktorý bol spoluautorom dokumentov exsplnomocnenca vlády pre verejnú správu, V. Nižňanského sa vyjadril v elektronickej pošte nasledovne „ved' aj pomenovanie „vyšší územný celok“ je skôr pracovný názov, je to ako by sme namiesto prací prášok hovorili prášková chemická látka na odstránenie nečistôt z textílií. V tomto ohľade máme ťažké srdce na našich komunistov, ktorí jedine, čo dokázali vymyslieť, je „samosprávny kraj“, čo je z hľadiska samosprávy, ako aj histórie správy na Slovensku tiež dosť dobrý nepodarok.“

PILÁT, JAROSLAV< jaroslav.pilat@vlada.gov.sk>. 2004-03-18.; 2004-04-01. [E-mail adresátovi Cibikovej Ingrid <cibikova@tnuni.sk>]

²⁸ quasi-synonym „A term that designates the same concept as another, but which is not interchangeable with the other term in all contexts as its use is limited to certain communication situations. Also *partial synonym*, *near synonym*.“ zdroj: http://www.termium.com/didacticiel_tutorial/english/glossary/quasi-synonym.html

Pochybenie vyplýva už z dvoch názvov zákona, ktoré pomenúvajú jeden pojem. Možno sa chceli vyhnúť pomenovaniu *kraj*, pretože v tom období ešte existovali *Krajské úrady*, ktoré patrili do štátnej správy a *samosprávne kraje* patria pod samosprávu, alebo z historickej nevedomosti považovali termín *župa* za maďarské pomenovanie. V duchu socioterminologického princípu je pôvodne navrhovaný termín *župa*, krátky, praktický a derivatívny a zároveň by bol serióznym pokračovaním a uchovaním histórie územného členenia samosprávy. V tom prípade v zmysle Cabré by sa terminológia niesla v duchu strážcu histórie a kultúry národa. V slovenčine možno ľahko vytvoriť termíny ako *župan*, *podžupan*, adjektívum *župné* a podobne. Termíny *vyšší územný celok* a *samosprávny kraj* nespĺňajú uvedené vlastnosti termínu. Normalizátori evidentne porušili základné kritéria tvorby definície ako je jednoznačnosť a presnosť. Pri prvom bode paragrafu a definícii *Vyšší územný celok je samosprávny kraj*. § 1. 1; sa žiada v rámci iného kritéria najbližšieho nadradeného pojmu vysloviť, že obec je nižší územný celok. Redundantná a neekonomická synonymia je nežiadúca, komplikuje komunikáciu už v slovenskom jazyku a následne spôsobuje problémy pri ekvivalentácii, pri ktorej prekladatelia využívajú kalk, alebo definičný kontext, prípadne vysvetlivky. Uvedomujúc si rozdielnosť pojmových sústav, do zátvoriek dodávajú nadbytočný text *so called counties*, alebo *župa*. Na základe dvoch pomenovaní jedného pojmu sme vytvorili dva terminologické záznamy.

(TER) vyšší územný celok / (EKV/En) higher territorial unit

(DEF) (JAZ) sk

Vyšší územný celok je samosprávny kraj. (Čl. 64 Ústavy Slovenskej republiky)

Samosprávny kraj je samostatný územný samosprávny a správny celok Slovenskej republiky. (Čl. 64a Ústavy Slovenskej republiky)

(ZDR/DEF)

Zbierka zákonov č. 302/2001 o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch)

[online] [citované 16. máj 2007] Dostupné na: <http://www.zbierka.sk>,

(DEF) (JAZ) en

..... (anglický pojmový systém nepozná termín, podobný pojem je county)

(ZDR/DEF)

.....

(KON) sk

Medzi oboma úrovňami územnej samosprávy (obec, vyšší územný celok) neexistuje vzťah nadriadenosti a podriadenosti

(ZDR/KON)

NIŽŇANSKÝ, V.: *Verejná správa na Slovensku*. 2005. Úrad vlády SR. Dostupné na: www.government.gov.sk/decentralizacia/dokumenty/verejna_sprava_final.pdf

(KON) en

There is no relationship of superiority or subordination between the two levels of territorial self-government (municipalities and higher territorial units)

(ZDR/KON)

Viktor Nižňanský : *Public Administration in Slovakia*. 2005. Available on: www.government.gov.sk/decentralizacia/dokumenty/verejna_sprava_final.pdf

Analýza

Najviac ekvivalentov sa objavuje pri termíne „vyšší územný celok“ V prekladoch sme sa stretli až s desiatimi rôznymi prekladovými ekvivalentmi. (napr: *higher tier*

territorial unit, higher territorial unit a self-governing region, so called „župa“ - counties, territorial autonomy...) a niekedy nezmyselnými ekvivalentmi, falošnými synonymami, pseudo-synonymami²⁹, ktoré sú nesprávne vytvorené a absentujú v anglickom pojmovom systéme (napr. *superior territorial whole*³⁰), a ktoré by podľa odporúčania normy patrili do skupiny zakázaných ekvivalentov. Stretli sme sa s ekvivalentom *higher area unit, abbr. HAU a upper territorial unit*³¹.

Vývoj v prekladovej terminológii vidieť i vo vládnych dokumentoch³² z roku 2001, v ktorých sa objavil defektný ekvivalent (pseudo-synonym) *self-government – region* termínu *samosprávny kraj*³³. V prípade kalku, ktorý by sa pri substitúcii dlhého termínu používal, by mal ekvivalent obsahovať správne adjektívum *self-governing region*. Nesprávny ekvivalent *self-government – region* neodporúčame používať. Situáciu dokumentujeme kontextom z citovaného dokumentu:

(KON)

„The year of 2001 created movement in the area of decentralization and creation of the second level of the *self-government – region*“.

„Až rok 2001 priniesol opätovný posun v oblasti decentralizácie pôsobností a právomocí zo štátnej správy na územnú samosprávu a vznik druhej úrovne miestnej samosprávy – *samosprávny kraj*“.

Autori Nižňanský a Pilát už v dokumente³⁴ z roku 2001 spomínali termín *región* v kontexte: „Druhá úroveň samosprávy na Slovensku býva hovorovo nazývaná *región*. V skutočnosti má vzhľadom na svoje právomoci skôr charakter druhej úrovne miestnej samosprávy ako napríklad powiat (Poľsko), department (Francúzsko), provincia (Španielsko), ale nie ako länder (SRN, Rakúsko, región (Francúzsko, Taliansko, vojvodstvo (Poľsko)“, ktorého prekladový ekvivalent uvádzame s kontextom „The second level of the self-government is called *region* in Slovakia. In fact, related to its powers, it has the character of the second level of the self-government, as for example powiat (Poland), department (France), province (Spain), but it is not like a länder (Germany, Austria), region (France, Italy), wojewodztwo (Poland)...“

Dlhé obdobie sme nenašli presnú definíciu pojmu *región* v oblasti verejnej správy.

Až zákon zo 4. novembra 2008 o podpore regionálneho rozvoja § 2/a definoval pojem *región* ako územný celok vymedzený podľa klasifikácie štatistických územných jednotiek³⁵. (vyhláška Štatistického úradu SR č.438/2004 Z.z., ktorou sa vydáva klasifikácia štatistických územných jednotiek). V angličtine sme našli definíciu EU pre výbor regiónov. „The European Union created the Committee of the Regions

²⁹ pseudo-synonym „A designation incorrectly used for a given concept as a result of misunderstanding correct usage, confusion between a generic and a specific, etc. Example: Y2K virus instead of Y2K bug. Also called *false synonym*.“ zdroj: http://www.termium.com/didacticiel_tutorial/english/glossary/pseudo-synonym.html

³⁰ Dostupné na: www.government.gov.sk/decentralizacia/dokumenty/vniznansky_en.rtf

³¹ Dostupné na: www.Slovak_republic.pdf.

³² zdroj: Nižňanský, V., Pilát, J.: Public Administration Reform in the Slovak Republic – Management of the Process. M.E.S.A.10 – Center for Economic and Social Analyses, Bratislava, 2001

³³ zdroj: Nižňanský, V., Pilát, J.: Reforma verejnej správy v Slovenskej republike. Management procesu. M.E.S.A.10 Bratislava, 2001

³⁴ Nižňanský, V., Pilát, J.: Reforma verejnej správy v Slovenskej republike. Management procesu. M.E.S.A.10 Bratislava, 2001 a Nižňanský, V., Pilát, J.: Public Administration Reform in the Slovak Republic – Management of the Process. M.E.S.A.10 – Center for Economic and Social Analyses, Bratislava, 2001

³⁵ zdroj: Zbierka zákonov 539/2008, § 2, s. 4586, Zákon o podpore regionálneho rozvoja, Dostupné na: <http://www.zbierka.sk>

to represent Regions of Europe as the layer of EU government administration directly below the nation-state level. The Committee has its headquarters in Brussels³⁶.

Boj prekladateľa s týmito označeniami pojmu vidíme aj v encyklopédii, v ktorej sme našli prekladový ekvivalent *region*³⁷ „As for administrative division, Slovakia is subdivided into 8 „kraje“ (singular – kraj, usually translated as regions, but actually meaning rather county), each of which is named after their principal city. As for territorial division and the definition of self-governing entities, since 2002, Slovakia is divided into 8 „vyššie územné celky“ abbr. VÚC (Higher Territorial Units) and 8 „samosprávne kraje“ (Self-governing Regions), both of which are presently identical with the 8 „kraje“. (the word „kraj“ can be replaced by „VÚC“ or „samosprávny kraj“ in each case).

Našli sme aj ekvivalenty motivované anglickou zaužívanou terminológiou a štruktúrou VS, *higher tier territorial unit*, v anglickom texte „Country Councils are the „upper-tier“ in two tiered structure which obtains in parts of England³⁸. Definícia: tier³⁹ – noun /C/ 1 one of several levels in an organization or system: we have introduced an extra tier of administration

Ekvivalent *county* sa tiež vyskytol v dokumente⁴⁰: „From 38 districts 79 new districts were created and also 8 new counties and county offices. This concept contained the creation of the second level of the self-government and also the proposal of a new territorial arrangement of Slovakia to new units-so called „župy“.

V časopise verejná správa sa taktiež objavuje kalk *higher territorial unit*.

V týždenníku Slovak Spectator 2003/38 sme sa stretli s týmito ekvivalentmi: “There are two levels of these local municipal bodies. One is the level of villages and towns, where people elect local council members and mayors. *Self-governing regions*, or *higher territorial units* as they are sometimes called, introduced only in 2001, represent the other level. There are eight such *self-governing regions*, and their territory matches that of the eight government-run regional offices.”

Postupný vývin a ustáľovanie terminológie o ďalších šesť rokov dokumentuje týždenník The Slovak Spectator⁴¹ nasledovne: „ Despite a collective budget of more than € 1.1 billion in 2010, many people are unaware of how much the eight *Self-Governing Regions (VUCs)* are responsible for spending“.

Záver

V mene harmonizácie za odporúčaný termín považujeme *samosprávny kraj* s anglickým ekvivalentom *Self-Governing Region*. Ekvivalent *Higher Territorial Unit* je použiteľný len v určitých kontextoch. Pomocou dotazníkovej metódy sme zistili, že väčšina samosprávnych krajov používa na vizitkách svojich zamestnancov spomínaný ekvivalent. Prekladový ekvivalent *region* považujeme za medzinárodný generický termín s vysokou mierou medziodborovej polysémie⁴² nazývané aj dubletá

³⁶ Zdroj: en.wikipedia.org/wiki/Region_(Europe)

³⁷ Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Slovakia

³⁸ In: Final Draft: The Local Government system in the United Kingdom. Dostupné na: www.clgf.org.uk

³⁹ OXFORD Advanced Learner's Dictionary of Current English, 2000, p.1253

⁴⁰ Viktor Nižňanský, Jaroslav Pilát: Public Administration Reform in the Slovak Republic-Management of the Process. s.218

⁴¹ Stanková, M.: *Regional elections start: Eight Regions, hundreds of candidates*. In: The Slovak Spectator. 14 November 2009. Dostupné na: http://www.spectator.sk/ . [online] [cit.16.11.2009]

⁴² „Although the distinction between polysemy and homonymy is considered important in linguistics, in terminology management it is not viewed as highly important, because the two phenomena result in the same pragmatic word behaviour: the same word form represents more than one concept. In term bases, we often

predovšetkým v prípade termínov prevzatých z politológie, práva, histórie, geografie, ktoré vznikli procesom tzv. *reterminologizácie*⁴³ (Dolník, 2003, s. 79). V rámci verejnej správy sme hľadali pre region presnú definíciu v oboch jazykoch⁴⁴.

V zmysle Masára jeden zo slovotvorných postupov predstavuje tvorenie akronymov. Akronym sa definuje ako pomenovanie utvorené z prvých písmen slov tvoriacich názov istého javu. Akronymy sa často využívajú na pomenovanie inštitúcií. „VÚC“, ktorá je často medializovaná a používaná v skratke „vucka“ je toho príkladom. Motiváciou pre pomenovanie sú často rozdhodujúce aj mimojazykové javy, napríklad ľahká zapamätateľnosť, krátkosť, ľubozvučnosť, obľúbenosť poslanca, či modernosť. (Masár:2000, s.41) Je veľmi moderné a ekonomické používať hlavne v médiách alebo ako profesionalizmus termíny, *župa, župan, richtár, stolica* a pod.

Ekvivalent *county* je anlicizmus, a preto nie je vhodný pre slovenské podmienky, môže sa objaviť v zátvorke ako vysvetľujúci kontext. Pri podrobnejšom skúmaní sa často ukazuje nemožnosť presnej klasifikácie či odlíšenia týchto synonym pre pojmovú vágnosť a/alebo nedostatočné definovanie verejnosprávnych termínov, ako v prípade terminologických jednotiek samosprávny kraj, vyšší územný celok a župa. Prvé dve možno označiť za synonymá, pričom vyšší územný celok definuje Ústava SR a tiež príslušný zákon (302/2001 Z. z). Práve jeho výskyt a kontextuálne použitie v Ústave, ako aj spoluvýskyt s termínom samosprávny kraj naznačuje, že ide v porovnaní s týmto o všeobecnejší, generický termín, kým samosprávny kraj, ktorý nie je definovaný, je naopak špecifickejší a v ďalších novelizáciách sa môže meniť. Posledný z nich - župa - sa udomácnil v médiách, hoci návrh zákona o župách neprešiel a dodnes sa termín nevyskytuje ani v zákonoch ani v definíciách. Situáciu komentuje aj redaktor týždenníka Slovak Spectator Lukáš Fila⁴⁵.

4. Závery a odporúčania pre prax

Kvalifikovaných edukátorov a ani prekladateľov zatiaľ nenahradil a ani v blízkej budúcnosti nenahradí žiaden stroj ani softvér, a preto stále zohrávajú kľúčovú úlohu

call these duplicate terms "doublettes", because the same word may occur as an index two or more times in a concept-oriented termbase, each time with different meaning" (Schmitz K.D.: Terminology and Terminological Databases. Elsevier, 2006, s. 582).

⁴³ „Keď sa sémanticky derivuje z termínu z istej sústavy nový terminologický význam včleňovaný do inej sústavy; napr. z významu chemického termínu valencia sa sémanticky odvodil lingvistický význam valencia slova.“ (Dolník, 2003, s.79).

⁴⁴ region: 1. „prostor ohraničený fyzikálně-geograficými, administrativními nebo jinými hranicemi“ Zdroj: www.myrnekologie.com/slovník.php, 2. „ The region is the top tier of local government in New Zealand. There are 16 regions of New Zealand. Twelve are governed by an elected regional“ Zdroj: [en.wikipedia.org/wiki/Region_\(New_Zealand\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Region_(New_Zealand))

⁴⁵ zdroj:The Slovak Spectator, 23 Nov 2009 in article Župan, the Slovak word of the week. Dostupé na: <http://www.spectator.sk/articles/view/37188/11/zupan.html>

Although regular people and the media rarely use any other term than “župa” or “župan” when discussing the eight regions into which Slovakia is divided and the people in charge of them, the law and official documents see it differently. The constitution uses the sexy term “higher territorial unit”, abbreviated VÚC, and further legislation uses the equally appealing “self-governing region”. The people in charge are simply “chairmen” of these technocratic-sounding institutions. Why not “župa” or “župan”? Politicians are reluctant to use these much more natural terms, because they are supposedly of Hungarian origin. That explanation is absurd for two reasons – all experts say that the terms are traditionally Slovak, and even if they were not, xenophobia is not the best of excuses. But fear of Hungarians has damaged not only terminology, but also geography. The borders of the regions were drawn so that Hungarians don’t have a clear majority in any of them, which meant breaking up the natural regions in the south. And once they were at it, the government divided several other traditional regions as well, creating in 2001 eight artificial blocks of territory.

v komunikácii. Je preto potrebné, aby si príslušné úrady a zadávatelia prekladov uvedomili a ocenili ich odborné, vzdelanostné, praktické kvality a všeobecný nadhľad. Je nanajvýš nevyhnutné prijať profesiu terminológa tak, ako je akceptovaná vo svete, a hlavne vo frankofónnych krajinách. Spomínané profesie by mali byť súčasťou odborného tímu terminologických komisií, prípadne manažovať celý terminologický proces a plnohodnotne sa zúčastňovať na tvorbe nových termínov. Podľa našich poznatkov a verejných dišpút s prekladateľmi a terminológmi mnohým odborníkom a zákonodarcom terminologická a jazyková kompetencia chýba. Samotné ovládanie odboru alebo cudzieho jazyka zďaleka nestačí. Vyžaduje sa jazykový cit, dokonalé ovládanie materinského jazyka, terminologická kompetencia, počítačová, vyhľadávacia kompetencia, schopnosť štylizovať, analyzovať, sumarizovať, porovnávať, dokumentovať, diseminovať a mnohé iné ešte nie celkom prebádané kompetencie. Pre kvalitný preklad je dôležitou etapou práce redigovanie pôvodného textu a následná kontrola prekladu.

Ohrozenie slovenčiny nekontrolovateľným množstvom anglicizmov a amerikanizmov by sa malo ošetriť v novele zákona o štátnom jazyku, pretože týmto nevídaným tempom mnohé slovenské slová vymierajú ako vo všeobecnej, tak aj v odbornej rovine jazyka (večierok, sekretárka, stretnutie, vrátnik, vedúci, opatrovateľka). Praktickým príkladom redundantného využívania anglicizmov v slovenčine môže byť obľúbená reklama na Zlatý bažant, ktorá poukazuje na alarmujúci stav súčasnej doby a s tým súvisiaceho postupného vymierania slovenských slov a termínov „*Chodili sme na stretnutia, dnes chodíme na mítingy. Mali sme vrátnikov, dnes máme informátorov. Zo sekretárok sú office managerky, z riaditeľov directori. Pozeráme CD a DVD vo Full HD, najlepšie 3D. Jeme popcorn, chipsy, fast food, chystáme barbecue na garden party. Vo fitness centre robíme body building, v beauty salóne piling, hairstyling, facelifting a po shoppingu sme in v imidžovom outfite. Mailujeme, sms-kujeme, chodíme na chaty, na blogy, na weby. Našťastie ešte stále nechodíme na BEER ale jednoducho na PIVO. Spolu na svetové slovenské pivo: Zlatý Bažant*“.

Aj keď po diskusii so študentmi sme pochopili, že oni už dávno chodia na *beero*. Médiá majú obrovskú manipulatívnu a formujúcu moc pre dnešného mladého človeka, ktorý s ťažkosťami rozoznáva roviny jazyka. Keby sme sa pohybovali na úrovni slangu, problém by sme nemuseli riešiť, ale ak sa pohybujeme v rovine spisovného, formálneho a odborného jazyka slovnú zásobu a terminológiu, odporúčame odborne prekladať a usmerňovať. Neexistuje poznanie bez terminológie. (TermNet⁴⁶)

Abstrakt:

Príspevok sa zaoberá defektnými textami a terminológiou určenou na preklad. Autorka analyzuje, vymenúva a upozorňuje na najčastejšie chyby, ktorých sa autori dopúšťajú pri písaní textov. Analyzuje najskôr defektné odborné texty prevažne určené verejnosti a neskôr sa venuje analýze verejnosprávnej terminológie na konkrétnych príkladoch z praxe. V závere príspevku sa venuje odporúčaniam pre prax.

Kľúčové slová:

defektné texty, preklad, terminológia, anglicizmy, terminologická práca, štátny jazyk,

⁴⁶ „There is no knowledge without terminology“ Available at: <http://www.termnet.org> termnet@termnet.org

Abstract:

The paper deals with the defective texts and terminology used for translation practice. The author analysis and highlights the most common mistakes made when the authors writing the texts. Firstly she analysis defective texts for specific purposes, especially for the public, later she pays attention to the terminological analyses of Public Administration. Finally she gives the recommendations for practice.

Key words:

defective texts, faulty terms, translation, terminology, anglicisms, terminology work, national language

Literatúra:

CÍBIKOVÁ, I.: 2009. *Terminologická gramotnosť v odbornom cudzojazyčnom vzdelávaní*, In: *Lingua Summit*, 17 – 18 September 2009. FSEV, Katedra jazykov, ISBN 978-80-8075-438-9

CÍBIKOVÁ, I.: 2010. *Terminologické sondy do verejnosprávnej tematickej oblasti pre potreby prekladateľskej praxe*. Dizertačná práca. 2010. Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta.

CÍBIKOVÁ, I., LEVICKÁ, J.: *Quo vadis, terminológia?*, 15. máj 2008, UMB Banská Bystrica, 2009. In: *Preklad a tlmočenie 8, Preklad a tlmočenie v interdisciplinárnej reflexii*, Zborník z vedeckej konferencie, 2009.

JESENSKÁ, P.: 2004. *Anglicizmy v kritickom týždenníku Domino fórum*. In: *Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach*, Banská Bystrica : UMB FHV, 2004, s.318-326. ISBN 80-8055-979-1

JESENSKÁ, P.: 2004. *Slovenčina pod „palbou“ anglicizmov?* In: *Zborník mladých filológov UMB III*, Banská Bystrica: FHV UMB, 2004, s. 8-15. ISBN 80-8055-876-

MASÁR, I.: 1997. *Terminologická kultúra a komunikatívna efektívnosť*. In: *Kultúra slova*. 1997/4. Dostupné na: <http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1997/4/ks1997-4.html>.

NIŽŇANSKÝ, V.; PILÁT, J.: *Public Administration Reform in the Slovak Republic – Management of the Process – country studies*.

NIŽŇANSKÝ, V.; PILÁT, J.: *Reforma verejnej správy v Slovenskej republike. Management procesu*. M.E.S.A.10, Bratislava, 2001.

NIŽŇANSKÝ, V.; KLING:J.: *Verejná správa*. 2002.

NIŽŇANSKÝ, V.; KLING:J.: *Public Administration*. Edition Slovakia in Motion. Slovakia 2002. A Global Report on the State of Society. Institute for Public Affairs.

NIŽŇANSKÝ, V.: *Decentralizácia na Slovensku. Bilancia nekonečného príbehu 1995 – 2005*. 2005. s.137-140. [online]. [cit. 2006-01-26]. Dostupné na: <http://www.government.gov.sk/decentralizacia/dokumenty/decentralizacia_bilancia.pdf>

NIŽŇANSKÝ, V.: *Verejná správa na Slovensku*. 2005. Úrad vlády SR. Kancelária splnomocnenca vlády SR pre decentralizáciu verejnej správy, Bratislava 2005, 111s. vydala Považská tlačiareň s.r.o, ISBN 80-969459-4-7

RAKŠÁNYIOVÁ, J.: 2008. *Terminológia a Corporate Identity*. In: *Terminologické fórum 2: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, december 8, 2008, Trenčín*. - Trenčín : TnUAD, KLZPM, Oddelenie jazykov, 2008, ISBN 978-80-8075-375-7

STOFFA, J.: 2008. *Terminologická gramotnosť a terminologická kultúra*. In: *Terminologické fórum 2: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, december*

8, 2008, Trenčín. - Trenčín : TnUAD, KLZPM, Oddelenie jazykov, 2009, ISBN 978-80-8075-375-7

ŠTEFKOVÁ-ŠKRLANTOVÁ, M.: *Terminologické trendy v odbornom preklade*. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, Terminologické fórum II, Trenčín. TnUAD, KLZPM, Oddelenie jazykov, 2009, ISBN 978-80-8075-375-7

Kontaktná adresa:

PhDr. Ingrid Cíbková, PhD.

Katedra sociálnych a humanitných vied, FSEV

Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne

Študentská 2

911 50 Trenčín

E-mail: ingrid.cibikova@tnuni.sk

ŠPECIFICKÁ KONOTÁCIA VOJENSKÝCH TERMÍNOV A FRAZEOLOGIZMOV V EKONOMICKOM TEXTE

SPECIFIC CONNOTATION OF MILITARY TERMS AND PHRASEOLOGISMS
IN ECONOMIC TEXTS

Anita **HUŽKOVÁ**, Petra **STRNÁDOVÁ**

Úvod

Autorský plurál sa vo vedeckých textoch domácej proveniencie najčastejšie prelína s tradíciou jeho uplatnenia ako plurálu skromnosti. Tradícia anglojazyčnej literatúry naopak vyhradzuje tento spôsob štylizácie takmer výlučne pre kolektívne práce (porov. Chamonikolasová, 2005, s. 7). Z dvoch podpisov pod naším príspevkom vyplýva možnosť splnenia nielen „východných individuálnych“, ale i „západných kolektívnych“ kritérií, a i tento fakt nás inšpiroval k snahe hľadať prieniky našich vedeckých snažení v rôznych oblastiach jazykovedy v rámci slovenského („východného“) i anglického (západného) jazyka. Cieľom nášho spoločného úsilia vychádzajúceho z aplikovanej lingvistiky bolo vytvoriť komplexný pohľad na tému, ktorá sa nám v prieniku vyprofilovala.

Sémanticky nasýtený názov príspevku napovedá, po akých hlavných líniách sa naše úvahy budú uberať. Zároveň naznačuje ich vzájomné prelínanie a dopĺňanie vyplývajúce zo samotnej podstaty jazykovedy a fungovania jej disciplín v praxi.

Základom nášho skúmania bol „ekonomický text“, presnejšie článok *How to stop a currency war (Ako zastaviť menovú vojnu)* uverejnený v internetovej verzii časopisu *The Economist* 14. októbra 2010, ako aj viaceré články súvisiace s problematikou (hrozby) menovej vojny v slovenských periodikách. Nepracovali sme s prekladovými textami, teda nám nešlo o „klasické“ porovnávanie z hľadiska kontrastívnej lingvistiky, ale pri niektorých jednotkách sme sa o ekvivalenty pokúsili, príp. uviedli príklady slovenskej proveniencie (z paralelných textov). Nejde preto o prekladovú teóriu, ale skôr o analýzu niektorých javov a faktov, sekundárne súvisiacich aj s (prípadným) prekladom.

Už v samotnom názve článku (zdrojového textu) sa nachádza slovné spojenie *currency war*, teda *menová vojna*, klasifikovateľné ako odborný (ekonomický) termín, ale tiež (odborný) frazeologizmus. Z oboch hľadísk ide o spojenie slov tvoriace jeden celok a nadobúdajúce tak nový význam, viac či menej nezávislý od pôvodných významov jeho konštituentov. Skutočnosť, že vzhľadom na kontext tento nový význam nepatrí do oblasti vojenskej, ale ekonomickej, podnietila náš záujem pozrieť sa bližšie aj na ďalšie množstvo výrazov, slovných spojení či viet viac či menej expresívne zafarbených a konotačne rôzne posunutých od neutrálneho významu, no napospol pochádzajúcich z „militantných“ (komunikačných) teritórií. Príznaková je už ich kumulácia v texte, čo ilustrujeme niekoľkými „rukolapnými“, to jest významovo priezračnými príkladmi: *on a war footing* – vo vojnovom stave, *line of attack* – smer útoku (útočná línia), *war had broken out* – vojna vypukla, *combative tone* – bojovný tón, *skirmishes* – šarvátky, *menacing* – hrozivý, *devastating* – ničivý, (economic) *violence* – (ekonomické) násilie, *threats* – hrozby, *dangerous provocations* – nebezpečné provokácie, (trade) *ultimatum* – (obchodné) ultimátum, *villain and victim* – násilník a obeť, *peace treaty* – mierová zmluva.

V nasledujúcich riadkoch však zaostríme pozornosť práve na spomínané (významovo menej priezračné) frazeologizmy, resp. frazeologizované termíny a preskúmame ich v širšom kontexte.

1 Životaschopnosť frazeologizmov

Na prvý pohľad sa možno zdá, že frazeologizmy, ustálené slovné spojenia, najmä tie ľudovej proveniencie, nebudú mať dlhú životnosť a v technicky vyspelejšej, preurbanizovanej spoločnosti postupne stratia svoje miesto, postavenie, zabudne sa na ich primárny význam a pomaly zmiznú z každodenného jazyka. Relatívna petrifikovanosť túto hypotézu len potvrdzuje. Avšak, ukazuje sa pravý opak! Frazeologizmy sú iba relatívne petrifikované, ustálené, nemenné, a to presne do takej miery, aby to nenarúšalo komunikačnú „zrozumiteľnosť“ výpovede. V skutočnosti reagujú na mimojazykové podnety a udalosti. Správajú sa ako chameleóny, prispôsobujú sa času, tendenciám v jazyku, kopírujú štýl, opisovanú tematickú oblasť, sú rafinované a nenápadné, fungujú takmer nebadane. Iba pri pozornom rozbere komunikátu niekedy s údivom zistujeme, v akom veľkom množstve sa vyskytujú a aké podoby nadobúdajú.

Je to možné? Môžu sa staré frazeologizmy uplatniť v súčasných žánroch, v aktuálnych témach, v oblastiach výsostne odborných?

Frazeologizmy naozaj patria k najdynamickejšie sa vyvíjajúcim oblastiam v jazyku.

Niektoré síce ustupujú do úzadia, resp. sa strácajú (vzhľadom na „roľnícky, pastiersky a pod. pôvod), ale oveľa viac ich do systému „prichádza“ a obohacuje komunikáciu. Nejde vždy o úplne nové jednotky, pri viacerých sa prehodnocuje ich štylistická hodnota, resp. sa dotvárajú nové varianty už existujúcich frazém. Dominantnú tendenciu v súčasnosti predstavuje derivovanie nových menných frazém z istých typov prísloví a porekadiel (napr. Zakázané ovocie najviac chutí – zakázané ovocie, Trafená hus zagága – trafená hus..., porov. Mlacek, 2003, s. 152). Nová „odvodená menná frazéma pritom už nie je variantom východiskovej jednotky, ale osobitnou frazémou s celkom odlišnými sémantickými a konštrukčnými kvalitami“ (Mlacek, 2003, s. 152). Takto dokáže fungovať vo viacerých žánrovo a štýlovo odlišných komunikátoch. Niektoré z derivovaných (a do istej miery „zjednodušených“) jednotiek sa zahniezdia vo vybraných tematických oblastiach a stávajú sa ich lexikálnymi indikátormi. V nami sledovaných ekonomických textoch sú takýmto zahniezdenými obraznými slovnými spojeniami ustálené výrazy typu obchodná vojna, finančné trhy, menová politika a pod.

Mlacek (2003) identifikuje a následne pomenúva niekoľko typov realizácie frazeologických jednotiek.

1. Varianty frazémy sú „také rozličné podoby tej istej frazémy, pri ktorých je ich premenlivosť uzuálna, v jazyku zafixovaná a pritom nezasahuje významovú platnosť samej frazémy, teda viac-menej zachováva totožnosť danej frazémy.“ (Mlacek, 2003, s.155)

Napr. Čína si uvedomuje svoje silnejšie postavenie na globálnych trhoch a „vystrekuje rohy“. Ľudový frazeologizmus, pôvodne, keď niekto vystrekuje rožky, dospieva, dorastá, prenesene: začína sa ozývať, zasahovať, nesúhlasí...vždy to má viac pejoratívny nádych. Zaujímavá, až netypická je aktualizácia – parôžky - rožky – rohy. Ide o lexikálny variant frazémy. Z iného hľadiska: Čína vystrekuje rohy – tu môžeme identifikovať metonymiu a tiež výrazne ikonickú a expresívnu animizáciu. *Uťahovanie si opaskov, utiahnuť si opasok/ky ...* Ide o morfológický variant frazémy. *Tamojšie ministerstvo obchodu uvalilo clo na dovoz hydiny...*

Lexéma uvaliť je štylisticky príznaková, výrazne expresívna, ale stráca tento príznak v ustálených spojeniach uvaliť daň, clo – čiže v textoch ekonomického (príp. právneho) charakteru.

2. „Aktualizácie frazémy predstavujú „individuálne, neuzuálne zásahy do stvárnenia frazémy, ktoré prinášajú aj zmenu alebo aspoň istú modifikáciu funkčnej platnosti danej frazémy“ (Mlacek, 2003, s. 155). Iba istý prvok naznačuje východiskovú frazému – napr. v *zdravej fľaši – zdravý duch*. Iný príklad pochádza z angličtiny a znamená odchodné, resp. odstupné (*golden handshake*). Za aktualizáciu tejto frazémy môžeme považovať preklad, ktorý sme zaznamenali v slovenskej bulvárnej tlači, a to „*zlatý padák*“ nadväzujúci zrejme na doslovný význam anglického pôvodného výrazu (*zlaté potrasenie rukou) (porov. Strnádová, Škvareninová, 2010). Primárne metaforický obraz výpovede: padák (dostať padáka!) poukazuje na prepojenie frazeologickej roviny jazyka na živý slang. Paradoxné prepojenie sa týka zlata (pozitívne konotácie: zlatý človek, zlatý poklad, zlato v ústach, zlatá baňa atď.) a padáka (smer dole, von, preč – negatívne konotácie). Avšak zlato (bohaté odstupné) v tomto ustálenom spojení prevýši pomyselný pád „dole“.
3. „Akýmsi medzičlánkom medzi variantnosťou a aktualizovaním sú také zmeny, ktoré sú síce neuzuálne, individuálne, ale autor nimi nijako nezasahuje identitu frazémy, iba rozširuje škálu uzuálnej premenlivosti“ (Mlacek, 2003, s. 156). Napr. padla, buchla, trafila kosa na kameň a pod. Hovoríme o tzv. frazeologickej inovácii. „Špecifickým prípadom takéhoto inovovania sú v prekladových textoch tzv. prekladové varianty“ (Mlacek, 2003, s. 156). Napr. keď by sme namiesto do posledného haliera – povedali do posledného centa, eura apod.!

2 Metaforický princíp stavby (nielen) „ekonomických frazeologizmov“
Výstavba frazeologizmov a aktualizácia ich významu v texte/kontexte úzko súvisí s ich metaforickým, resp. metonymickým charakterom. Pri viacerých sme identifikovali vzťahy podobnosti, analógie a asociácie, ktoré sú vlastné aj metaforám. Vychádzame z predpokladu, že metafora nie je iba prenášaním významu na základe podobnosti, je to aj sprostredkovanie chápania skutočnosti na základe toho, čo už poznáme (porov. Lakoff – Johnson, 2002, in: Haasová, 2004, s. 125). Na tomto princípe fungujú aj „životaschopné“ frazémy. Lakoff a Johnson (2002) uvádzajú, že prevažná časť nášho pojmového aparátu má metaforickú povahu.

Autori rozlišujú orientačnú metaforu, ontologickú, štruktúrnu metaforu a nové (aktuálne) metafory.

Orientačná metafora je obľúbeným a ľahko zrozumiteľným prostriedkom aj vo sfére ekonomických termínov a frazeologizmov. Priestorové vektory (hore-dole, ďaleko-blízko..) nadobúdajú všade rovnaké konotácie. Dole je zlé, choré a pod., hore zase dobré, pekné, zdravé (plat mi klesol, stúpol, ceny sa zdvihli...).

Napr. Globálna ekonomika sa v súčasnosti nachádza vo fáze prudkého poklesu a turbulencie na finančných trhoch predstavujú riziká ďalšieho ochladenia...

Prudký pokles – tzv. orientačná metafora, priestorové / vektorové vymedzenie: niečo nadol = niečo zlé, kontextovo závislé, pretože nasleduje lexéma „turbulencia“, ktorá sa viaže na počasie, presnejšie lietadlá sa dostávajú do turbulencie, čo im spôsobuje ťažkosti. Tieto poveternostné zmeny ústia do „ochladenia“, čo je opäť kontextovo aktualizované – nejde o ochladenie na území Slovenska, nejde ani o ochladenie priateľských vzťahov, ide o „ochladenie“ v oblasti finančnej politiky...

Ontologické metafory vychádzajú z našich skúseností s objektmi. Patrí sem aj personifikácia (inflácia pohltila zisk) a metonymia so synekdochou.

Napr. Čína však americkú hrozbu pochopila a v predstihu zaviedla protiopatrenia.

Podčiarknuté jednotky predstavujú metonymiu – synekdochu typu totum pro parte.

EÚ pohrozila – synekdocha totum pro parte, (typ metonymie), aj personifikácia: pohroziť môže iba človek. Pomerne ustálené slovné spojenie – obraznosť je viazaná na sloveso, a preto sa vhodne spája aj s inými jednotkami (v rôznych štýloch, oblastiach a žánroch) – napr. USA pohrozilo Číne...

Nátlak prinútil (Atény)– personifikácia, nelogická veta (nátlak prinútil?!), druhá časť je synekdocha (prinútil Atény).

Trpieť infláciu – personifikácia

Ontologické metafory vychádzajú z našich skúseností s objektmi. Patrí sem aj personifikácia (inflácia pohltila zisk) a metonymia so synekdochou.

Napr. Čína však americkú hrozbu pochopila a v predstihu zaviedla protiopatrenia.

Podčiarknuté jednotky predstavujú metonymiu – synekdochu typu totum pro parte.

EÚ pohrozila – synekdocha totum pro parte, (typ metonymie), aj personifikácia: pohroziť môže iba človek. Pomerne ustálené slovné spojenie – obraznosť je viazaná na sloveso, a preto sa vhodne spája aj s inými jednotkami (v rôznych štýloch, oblastiach a žánroch) – napr. USA pohrozilo Číne...

Nátlak prinútil (Atény)– personifikácia, nelogická veta (nátlak prinútil?!), druhá časť je synekdocha (prinútil Atény).

Trpieť infláciu – personifikácia

Hrozba štátneho bankrotu – inak povedané, bankrot hrozí – personifikácia.

Silné úsporné opatrenia – nie v doslovnom význame, silný muž, silná káva, silné reči - aktualizácia v zmysle: významné, pre obyvateľov zaťažujúce – s tým súvisí aj *uťahovanie si opaskov* - nádherná obrazná metafora „ťažkých časov“, keď sa k pointe dostávame – cez schudnutie – málo jedla, málo peňazí... *silnejúce postavenie* – iný príklad využitia „sily“

„cvičný“ zákaz - z vojenskej oblasti, je to akýsi zákaz na skúšku, resp. dočasný. Iná aktualizácia sa viaže napr. na dopravu – cvičná jazda – taká, na ktorej sa zacvičíme a potom už smelo jazdíme. Tu si nacvičíme zákaz a potom už poslušne?

Vojna s dlhom – vyjadrujeme to inštrumentálnou predložkovou konštrukciou, ale je to vlastne vojna proti dlhu, teda proti tomu, aby nebol! Obraz je síce ľahko dešifrovateľný, z dvojice je iba jeden člen metaforický: vojna, druhý je konkrétny. Ustálené slovné spojenie má metaforický práve ten komponent, ktorý sa viaže na vojenské prostredie – ten, ktorý sa viaže na ekonomickú oblasť je nemetaforický!

Beh na dlhé trate – je to opäť ľahko dešifrovateľný, pomerne ustálený a petrifikovaný – ale výrazne kontextovo závislý frazeologizmus. V tomto prípade sa aktualizuje jeho význam v ekonomickom „duchu“: bude trvať dlho, kým sa dlhu zbavíme. Je zaujímavé, že ani jedna z lexém nemá spojitosť s oblasťou ekonomiky, vojny apod.

Štruktúrna metafora je zložitejšia a vychádza z faktu, že vieme pracovať s kogníciou (vedomosťami, skúsenosťami), vytvárať si sieť argumentov, odhaľovať vzťahy, konotácie a pod.

Napr.: Pre ekonomiky je však smrteľnou hrozbou hyperinflácia.

Smrteľná hrozba – kontextovo závislá metafora – lebo to môže byť mor, atómová bomba, nedostatok vody...či ...hyperinflácia. Pri identifikácii zmyslu rozoberáme jednotlivé štruktúry, významové komponenty a hľadáme styčné body a súvislosti. (Patrí to aj k druhému typu metafor, pretože ekonomika nemôže zomrieť.)

Posledný typ reprezentujú tzv. kreatívne, resp. imaginatívne metafory, ktoré sprostredkujú nové chápanie vlastnej skúsenosti. Tie sú v sledovaných textoch zriedkavé. Môže ísť o podobné typy ako „zlatý padák“. Vnímame ich ako duchaplné, často príležitostné, okazionálne jednotky.

3. Vojenská konotácia ekonomických frazeologizmov v angličtine
Texty ekonomického charakteru (obsahu) sú zvyčajne nabité termínmi z tohto (t.j. ekonomického) prostredia. Z viet sa sypú „peniaze“, úroky, finančné prostriedky, zvýšenie a zníženie daní, privatizácie, dlhy, ratingy, transfery, meny, obligácie a akcie, odkrývajú sa tajomstvá menovej politiky, odkazuje sa na banky, zavádzajú sa antidumpingové a antesubvenčné clá atď. – v závislosti od konkrétnejšej témy. Nie je tajomstvom, že každého jedinca trápiaca finančná situácia (u neho, v krajine, Únii a pod.) sa vo výpovediach vyjadruje jednak presne, terminologicky – chvíľami až nelútostne „polopatisticky“, inokedy sa jemne halí do rúcha frazeologizmov – v tých najrôznejších podobách – od „klišéovitých“ slovných spojení až po príležitostné metafory, vytvorené niekedy len ad hoc k danej téme či príležitosti.

Za zaujímavý posun vo frazeologickej škále ekonomických komunikátov považujeme využívanie vojenských termínov a ustálených spojení, ktoré naznačujú,

že peniaze sa vyrovnajú zbraniam hromadného ničenia. V zdrojovom texte, ktorý sme špecifikovali v úvode, sme identifikovali nasledujúce príklady. V kontexte predchádzajúcich výskumov pripájame ku každému niekoľko komentárov.

Currency war (menová vojna) vs trade fight (obchodná vojna)

V druhej kolokácii, presnejšie mennom frazeologizme, nastal pri preklade významový posun jeho druhého konštituentu od slova *fight* – *boj/bitka* k slovu *vojna* – *war*, motivovaný ustálenosťou použitého „náhradného“ slovného spojenia („*obchodný boj*“ znie v slovenčine neprirodzene, a preto ho nahradila *obchodná vojna*, čo je už zaužívaný zvrät). Môžeme sa tiež pousmiať nad alegorickým posunom, ktorým konštatujeme, že vyhratá bitka ešte neznamená víťaznú vojnu.

Preklad prvého termínu (*menová vojna*) sa na prvý pohľad javí ako kalk, no s prihliadnutím na vyššie uvedené ide skôr o akýsi variant či aktualizáciu bežnejšieho ustáleného spojenia *obchodná vojna* – formálne aj sémanticky súvisia.

Kľúčové slovo oboch frazeologizmov – *vojna* – je pritom k svojmu pôvodnému významu iba v metaforickom vzťahu (hoci pri čítaní katastrofických scenárov o dôsledkoch prípadných menových vojen v odbornej literatúre tento výrok poľahky stráca platnosť).

Miera expresivity oboch slovných spojení je vysoká, nepochybne vyššia ako u neutrálnej lexémy *vojna*, resp. *war/fight*, aj napriek ich odbornému až terminologickému charakteru.

A second *flashpoint* is the rich world's monetary policy. (Druhým *ohniskom napätia* je monetárna politika bohatej časti sveta.)

flashpoint – bod vznietenia; ohnisko napätia/ potenciálne miesto vzniku konfliktu

Anglická zrazenina *flashpoint* má vo vzťahu k danému kontextu jasne motivovaný metaforický význam. Vychádza z podobného sémantického poľa ako slovenský ekvivalent, keďže primárny význam súvisí s (vysokou) teplotou (*bod vznietenia*), podobne ako prvý konštituent slovenského frazeologizovaného termínu *ohnisko napätia*. Z hľadiska menovej či obchodnej vojny ide skôr o abstraktné „ohnisko“ (*point*), keďže konflikty na hospodárskom bojovom poli sú (spravidla), takpovediac, virtuálne, teda fyzicky/geograficky neukotvené. Žiadne Sarajevo preto nemôžeme lokalizovať.

Today's *phoney war* could quickly turn into a real *dogfight*. (Súčasná *čudná vojna* by sa ľahko mohla zmeniť na skutočný *boj zblízka*.)

phoney war – nepravá/falošná/predstieraná; „čudná“ vojna

Definícia tohto vojenského termínu v angličtine hovorí, že tak bola nazvaná úvodná časť 2. svetovej vojny od septembra 1939 do apríla 1940, keď po napadnutí Poľska napriek podpísaným dohodám a vytvoreným alianciám žiadna zo západných mocností v skutočnosti nebojovala. V nemčine existuje paralelný výraz *sitzkrieg* (ako opak výrazu *blitzkrieg* znamenajúceho masívny útok koncentrovaných vojenských síl a zbraní), v slovenčine sa uvádza termín *čudná vojna*. Tento trochu čudný názov pochádza zrejme z poľského *dziwna wojna*, ktorý v porovnaní s anglickým

ekvivalentom disponuje podstatne vyššou mierou emocionálnosti, a teda expresivity (porov. nepravý – čudný)

Zriedkavé prenesenie tohto termínu do ekonomickej sféry stupňuje mieru expresívnosti a podčiarkuje významovú zložku. Článok konštatuje zatiaľ len isté náznaky rizika vypuknutia skutočnej menovej či obchodnej vojny/vojen, zatiaľ čo skutočné (ekonomické) zbrane ešte mlčia.

dogfight – psia ruvačka/prestrelka/ boj zblízka/letecký boj

V kontexte vety a celého článku je zrejmé, že nepôjde o doslovný význam anglickej slovnej zrazeniny, ani o jeho leteckú alternatívu. Prestrelka či boj zblízka sa pohybujú najbližšie k aktuálnemu významu, ilustrujúc tak vektor približovania potenciálneho konfliktu. Aktuálny slovenský preklad však nemá metaforickú podobu anglického originálu, a teda ani frazeologický rozmer, ktorý implikuje expresívny náboj.

Global economic debate had been recast in *battlefield terms*. (Globálna ekonomická diskusia sa prezliekla do *vojenských termínov*.)

Slovné spojenie „*battlefield terms*“ môžeme s istou dávkou odvahy nazvať frazeologickou/frazeologizovanou inováciou štandardného termínu „*military terms*“, teda *vojenské termíny*. Ide nesporne o jej zriedkavé, ak nie úplne autorsky originálne uplatnenie, keďže sa v britskom národnom korpuse nenachádza (časopis *The Economist* vychádza vo Veľkej Británii, uvažujeme teda o britskom variante anglického jazyka).

Význam tejto vety je aj dokonalou bodkou za našimi úvahami, pretože predstavuje „*corpus delicti*“ našich tvrdení o výskyte vojenskej terminológie v ekonomickej sfére. (Zatiaľ) len v rovine diskusie – dúfajme, že to tak aj zostane.

Záver

F. Čermák (1993) tvrdí, že ak má jazyk metaforiku, má aj frazeológiu. Z toho vyplýva, že tieto roviny sú v úzkom spojení, ako na to – v konečnom dôsledku – poukazuje aj náš čiastkový výskum v predkladanej štúdii. Vo všeobecnosti sa tiež prijíma fakt, že každý jazyk má frazeológiu, t.j. frazeológia je jazyková univerzália. Fr. Miko (1989) síce upozorňuje na defrazeologizáciu súčasnej komunikácie, ale uvažuje hlavne o knižných frazeologizmoch.

Výhody používania frazeologizmov sa viažu najmä na fakt, že ako nepriame pomenovania sú menej určité, vágne, a teda aj nie celkom záväzné (porov. napr. Mlacek, 2003), hoci práve nedávno, vo Vedeckej kaviarni UMB v Banskej Bystrici, čerstvý Dr. h. c. prof. Ján Sabol vyjadril myšlienku, že ak sa chceme vyjadriť čo najpresnejšie, siahneme po metafore. Zdanlivý paradox. Práve tu sa pretína terminologická presnosť s výstižnosťou vágnej metafory, resp. frazeologizmu a umožňuje efektívne fungovanie frazeologizmov v odborných oblastiach.

Z našich pozorovaní môžeme vyvodiť nasledujúce zistenia: v ekonomických komunikátoch sa v najväčšom počte vyskytujú varianty frazém, z metafor to boli orientačné a ontologické metafory. Vyslovujeme tiež konštatovanie o kontextuálnej závislosti frazeologizmov. Podľa našich zistení kontext výrazne determinuje

vlastnosti frazeologizmu. Kontext môže niektoré sémantické prvky oživiť, aktualizovať a iné uviesť do stavu latentnej „ne/prítomnosti“. Príklady, ktoré uvádzame, sú názornou ilustráciou tejto závislosti.

Abstract:

The paper deals with the relationship between metaphors and phraseology/idiomatology in the language. Presented partial research confirms the close nature of this relationship, as well as the universal nature of phraseology/idiomatology. From the aspect of terminology, which is the base point of the research, there is a suppositious paradox between the accuracy of a term and the vagueness of a metaphor. In reality their conjunction allows effective functioning of phraseology/idiomatology in professional language, with regard to its contextual dependency. In the examined economic texts there appear mostly variants of phrasemes/idioms, while metaphors are mostly represented by the orientation and ontological ones. Plenty of examples illustrate and affirm the arguments above.

Key words:

metaphors, phraseology/idiomatology, professional language, contextual dependency

Literatúra:

MLACEK, J.: Premeny súčasnej slovenskej frazeológie. In: zb. Letná škola prekladu 1. Bratislava : Stimul, 2003, s. 146 – 156 ISBN 80-85697-49-1

HAASOVÁ, L.: Metafory ve vyjádřování z několika pohledů. In: zb. Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach. Ed. V. Patráš, BB 2004, s. 123 – 128 ISBN 80-8055-979-1

LAKOFF, G.– JOHNSON, M.: Metafory, kterými žijeme. Brno: Host, 2002, 282 s. ISBN 80-7294-071-6

ČERMÁK, F.: Povaha univerzálního ve frazeologii a idiomatice. In: Frazeológia vo vzdelaní, vede a kultúre. Nitra : VŠ Pedagogická, 1993, s. 45 – 52.

MIKO, F. a kol.: *Frazeológia v škole*. Bratislava : SPN, 1989, 256 s.

GYÖRGY, Ladislav: *Konfrontácia a preklad talianskych frazeologizmov do slovenčiny*. In: zb. *Preklad a tlmočenie v interdisciplinárnej reflexii*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2009. s. 136 - 139

CHAMONIKOLASOVÁ, J.: Věcný text v české a anglosaské kultúre. IN: Tvůrčí psaní - klíčová kompetence na vysoké škole. Sborník příspěvků z mezinárodní konference, ed. Zbyněk Fišer. Brno: Doplněk, 2005. ISBN 80-7239-182-8

STRNÁDOVÁ, P., ŠKVARENINOVÁ, D.: *Lingvistické aspekty prekladu odborných frazeologizmov v ekonomickej oblasti, konferencia Odborná komunikácia v zjednotenej Európe, 14. – 15.10. 2010, UMB, Banská Bystrica. Zborník v tlači.*

Elektronické zdroje:

Dostupné na internete: <http://www.historylearningsite.co.uk/>

Dostupné na internete: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>

Príspevok vychádza ako čiastkový výstup z projektu VEGA č. 1/ 0607/ 08 Kultúrne paralely a diverzity Slovenska a južnej Európy (A. Huťková), ako aj z projektu UGA č. 04/03/2009/2010 Analýza kološtrukcií (collostructions) na rôznych jazykových úrovniach (P. Strnádová).

Kontaktná adresa:

PhDr. Anita Huťková, PhD.

Katedra slovenského jazyka a literatúry s oddelením prekladateľstva a tlmočníctva
Fakulta humanitných vied UMB
Banská Bystrica
hutkova.anita@fhv.umb.sk

Mgr. Petra Strnádová

Katedra odbornej jazykovej komunikácie
Ekonomická fakulta UMB
Banská Bystrica
petra.kaletova@umb.sk

Otvorený list ministromi

Závěrečné slova

Ingrid **CÍBIKOVÁ**

Záverečné slová azda najlepšie vystihujú úvodné konštatácie jedného z posudzovateľov zborníka. „Celkovo sa dá konštatovať, že autori štúdií sa spoločne sťažujú práve na spomínané nepestovanie jazykového vyjadrovania v oblasti odbornej komunikácie, na pomalé zavádzanie spisovných, adekvátne jazykovo utvorených termínov do odbornej či prekladateľskej praxe, či dokonca neochotu až nechúť. V tejto súvislosti si treba uvedomiť a všetkými dostupnými prostriedkami zdôrazňovať skutočnosť, že tvorba termínov by mala spadať zásadne do kompetencie jazykovedcov, znalcov jazyka a mala by sa robiť centrálnie s podporou štátnych orgánov s primeraným finančným zabezpečením. Nemožno sa pri nej spoliehať na vedcov, ktorí zvyčajne pomáhajú len z hľadiska presného definovania pojmov, ani na prekladateľov, lebo táto činnosť netvorí, či nemala by tvoriť súčasť ich profesionálnej kompetencie, ani na iných takzvaných špecialistov, ktorí zvyčajne z neznalosti hrubo a pod vplyvom hypnózy originálu zasahujú do všetkých odborne definovaných vlastností termínov a terminológie.

Týmto všeobecným úvahovým úvodom sme chceli naznačiť neustálu potrebu upozorňovať na nedostatky v každodennej komunikačnej praxi v slovenskom prostredí a na negramotnosť v bežnom rečovom ako aj odbornom prejave, lebo problémy v oblasti terminologickej negramotnosti sú presným odrazom celkovej jazykovej negramotnosti v materinskom jazyku na Slovensku. Práve z tohto dôvodu považujeme trenčianske konferencie a následné zborníky za veľký prínos v tejto oblasti a dúfame, že nadšenie organizátorov predovšetkým I. Cí bikovej neochabne a budú sa naďalej pravidelne opakovať” (Keníž, 2011).

Účastníci konferencie poukázali na dôležitosť skvalitňovania odbornej komunikácie, ktorá je súčasťou starostlivosti o štátny jazyk a základným pilierom ďalšieho pokračovania vedy na Slovensku. Poznatky z oblasti terminológie a terminologickej práce sú základom organizácie poznania. Systematicky štruktúrované terminologické produkty a harmonizovaná viacjazyčná terminológia sú predpokladom pre medzinárodnú spoluprácu v podmienkach mnohojazyčnej a multikulturálnej informačnej spoločnosti (Jurčacková, 2010). Prácu s odborným názvoslovím a termínom chápú ako súčasť komplexného, premysleného a zodpovedného prístupu k odbornému textu, komunikácii, edukačnej a prekladateľskej praxi (Kubánek, Zubáková, Cí biková, 2010).

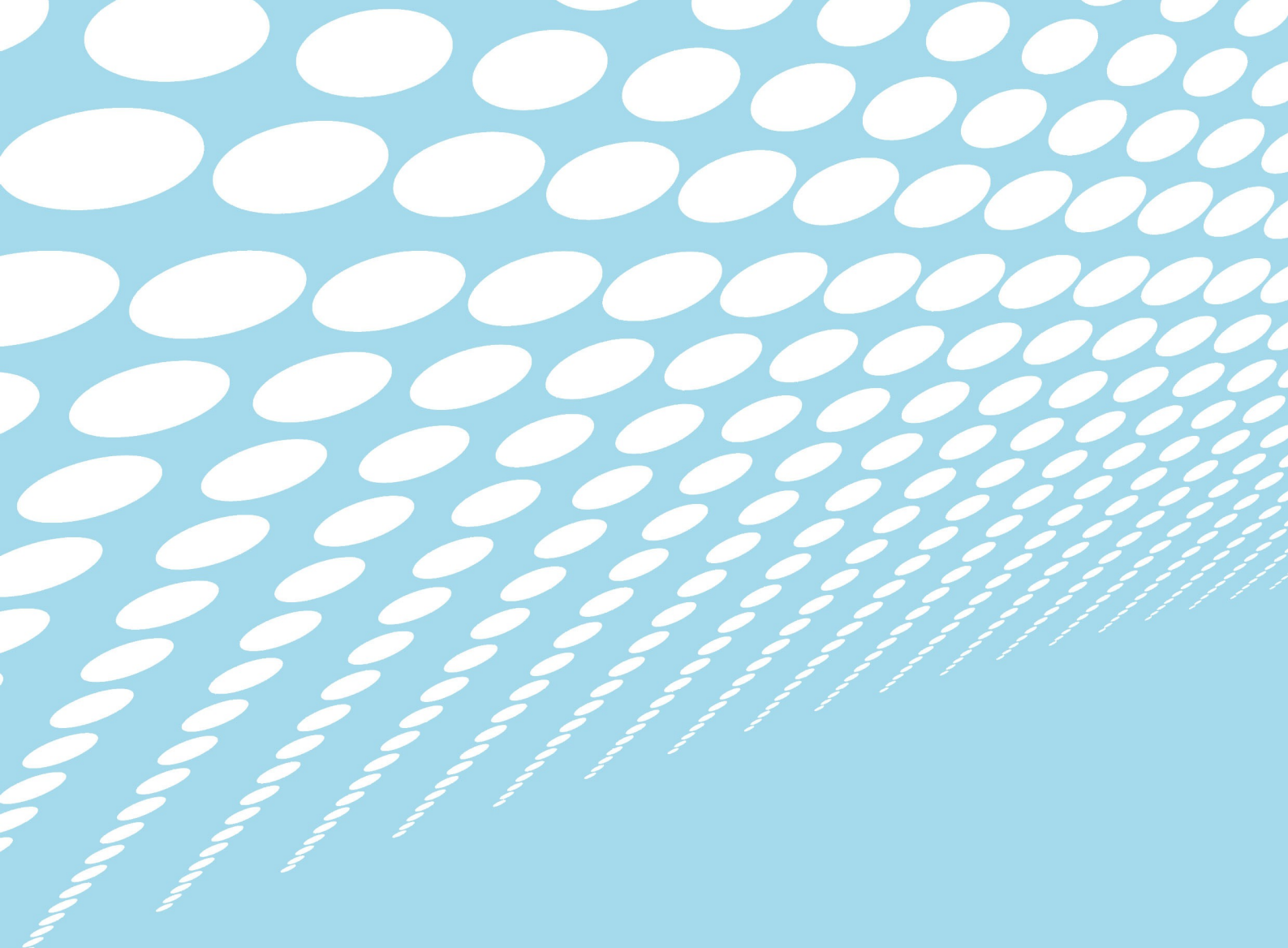
Záver dišputy vystihuje citácia citácie z diskusného príspevku R. Popelku. Ide o slová významného rakúskeho filozofa K. P. Liesmana *„Skutočnosť, že sa dnes aj v neanglických krajinách otvára stále viac študijných odborov v angličtine, možno podporuje potrebnú internacionalizáciu, ale zároveň obsahuje nebezpečenstvo, že pre rozhodujúce oblasti vedy, techniky, ekonomiky a v stálej väčšej miere aj politiky a práva bude pojmoslovie vo vlastnom jazyku chýbať. Kto bolsvedkom toho, ako nejaký odborník zúfalo hľadá v rodnom jazyku výraz pre pojem, ktorý je preňho bežný len v angličtine, tuší, aký vývoj sa dá očakávať“*.

Účastníci konferencie vyzývajú ministra kultúry a príslušné štátne orgány:

1. započítať komplexnú systematickú starostlivosť o terminológiu, ktorá vyplýva vláde priamo zo zákona,
2. zabezpečiť slovenské odborné a terminologické vzdelanie v jednotlivých vedných odboroch, posilniť používanie slovenského jazyka,
3. zjednotiť terminológiu štátnej správy a samosprávy,
4. zvýšiť úroveň jazyka v štátnej a následne celej verejnej správe,
5. vytvoriť systematizované miesta terminológov v štátnej správe tak, ako je tomu vo svete (frankofónne krajiny),
6. usmerňovať používanie štátneho jazyka v celej mediálnej sfére, usmerňovať nadmerný vplyv anglicizmov, ktorá masovo vplýva na občanov,
7. zefektívniť vzájomnú komunikáciu medzi orgánmi štátnej správy a verejnej správy, inštitúciami a občanom, ktoré v konečnom dôsledku povedú k zníženiu nákladovej náročnosti tejto komunikácie,
8. podporiť akékoľvek terminologické a prekladateľské aktivity,
10. zaoberať sa zmapovaním a vyškolením odborníkov na tvorbu termínov, terminologickej práce a noriem ktoré by koordinovalo tvorbu a používanie harmonizovaných prípadne odporúčaných termínov vo všetkých sférach spoločenskej národnej a nadnárodnej komunikácie,
11. riešiť problémy zaostávania v oblasti tvorby, používania a ochrany terminológie a terminologických databáz, najmä viacjazyčných a pojmovorientovaných vzhľadom na to, že sme pomerne malá jazyková komunita, a preto sme nutení v rámci medzinárodnej spolupráce riešiť otázky prekladu, tlmočenia a odbornej komunikácie vôbec (pozri Jurčacková, 2010)
12. podporovať činnosť a tvorbu Slovenskej terminologickej databázy pri JÚLŠ, Terminologického fóra a Slovenskej terminologickej sieti.

za zúčastnených Ingrid Cíbková

ISBN 978-80-8075-478-5
EAN 9788080754785